

Tamási Áron

Bölcső és Bagoly

Regényes életrajz

Ajánlás

Ez a *Bölcső és Bagoly* című könyv első része egy regényes életrajzi műnek. Ezért látszik kíváncsnak, hogy ezzel az ajánlással szóljak az olvasókhoz, kiknek a tábora néhány esztendő alatt örvendetesen megnőtt.

Életrajzom regénye három ilyen könyvre fog rúgni, úgy tervezem. Ezt az első részt még 1949-ben írtam. Emberi utam kezdetét beszélem el benne. Amint olvasni lehet, ez az út egy falusi székely házból indult el; s majd későbbben a magyar és a tágabb emberi világba vezet. Ezen a hosszú úton az én életem is, mint minden más jó szándékú ember élete, tele volt küzdelemmel, javító gonddal és tápláló reménnyel.

Ezeket szeretném hát igaz, szép és hasznos módon elmondani.

Ahogy említém, ez a *Bölcső és Bagoly* könyve a gyermeki kor eléggé zárt világát beszéli el. Ha az olvasó úgy érezné néha, hogy ezt a zárt székely világot jobban át kellett volna tollammal törnöm, akkor csupán türelmet kérek tőle. Vagyis gondoljon arra, hogy az elbeszélt élet fejlődése folyamán, nevezetesen a következő két részben, az ő kívánsága és az én szándékom találkozni fog.

Így aztán, remélem, bennem olyan író fog megismerni, vagy még jobban megismerni, aki mindenben okulva tanít és az élethez holtig gyűjti a kedvet.

Tamási Áron

Manapság már nemigen van olyan ember, akit régi szokás szerint vándornak lehetne nevezni. De ha mégis volna, mutatóba egy legalább, vándorútjából az az egy sem hagyná ki Erdélyt bizonyosan. S nem is bánná meg, hogy kíváncsi volt oda elmenni, mert ritka földet s nem közönséges lakosságot ismerne meg. Bandukolhatna olyan országúton, amelyet csoda tartósra még a rómaiak építettek volt; aludhatnék olyan ősízű várhegyek tövében vagy avatag és gyűrűs vadhelyeken, amelyek hunokat és avarokat is láttak valaha. Megtalálhatná Szent László nyomait és eleven hírét; s elgondolkozva üldögélhetne omladék várfalakon, melyeket szabadságuk védelmére emeltek volt szegény emberek.

Hanem a valóhoz képest, csak mint a pára, olyan lenne csupán a régi múlt és a tegnapi világ. Mert miközben kóborolna, kedvét és figyelmét a föld s a rajta lakók tölténék meg. A föld, mely nemigen nyugszik sehol, hanem változatos hullámokban vonul egészen a Kárpátok faláig, sőt nemegyszer nagy hegyeket viharzik az égre fel. És a föld mellett bizonyosan eszébe s talán a szívébe is venné az embereket, akik ott élnek, azon a változatos erdélyi földön. Különösnek találná, könnyen meglehet, hogy különböző nyelven szólnak az emberek, sőt egymást sem értik vajmi gyakran. De hamar megtudná, hogy az elmúlt időkben is ez mindig úgy volt; s mire jóformán észrevenné, már meg is szokná, hogy magyarok és románok, szászok és székelyek együtt laknak azon a nevezetes földön.

S hallván a székelyekről, úgy gondolom, hogy azokhoz különös kedvvel menne el. Csak éppen azt nem tudná elhatározni könnyen, hogy melyik úton közelítse meg őket. De nem azért, mintha sok út vezetne a székelyek földjére, mert éppen kevés vezet. Legtöbb, ha három. Csakhogy mind a hármat egyformán ajánlanák neki; vagyis a csiki ember ama irányba igazítaná a vándort, ahol a Maros feje van; a háromszéki Brassónak küldené; míglen az udvarhelyi azt mondaná, hogy mindenképpen Segesvár felé menjen.

Úgy hiszem, arra is menne a vándor, Segesvár felé.

Amikor pedig elérné Segesvárt, onnét már könnyűszerrel tudna Udvarhely városába jutni, mert régi és igen jó országút vezet arrafelé. Udvarhelyen azonban ismét törhetné a fejét, mert egy vadabb út a Hargita felé ágazik onnét, egy pedig a szelídséget mutató Nyikó-völgy irányába. Nem vadak, hanem inkább szelídek lévén a vándorok is, bizonyosan a Nyikó tájéka felé indulna tovább. Átmenne szépen a Küküllő hídján, ahol Szombatfalva kezdődik. De ahogy a hídról lelépnék, már egy bogárfalvi ember, nagy és illő tisztelettel, meghívna egy pohár gyenge italra. Nem tudván a vándor, hogy mi rejlik igazán a szóban, a bogárfalvi emberrel, azon helyben, megindulna a korcsma felé, amely ott ül a Küküllő partján. Nem pohárból, hanem kicsi, nyakas üvegből, először meginnának valami borókapálinkát, amely úgy égetné a vándor mellét, mint a tűz lángja. Utána falatoznának a szíves atyafi tarisznájából, majd ismét iváshoz fognának. S amikor végtére kijönnének, csodálkozással látná a vándor, hogy időközben a korcsma félreacsapta zsindelykalapját. Akkor felülnének a bogárfalvi ember rázós szekerére, melyet két sovány lovacska őrzött, amíg ők bent időztek. Azt hinné a vándor, hogy ugyan bajosan fog előremászni, valameddig is, az a két sovány lovacska. De ahogy megindulnak, hát a lovak egyre jobban belékapnak az útba, akár ők az ivásba az imént; poroznak a paták s a négy indultatos kerék a gondozatlan úton; s rázná a szekér erősen a vándorban az italt és a sok tapasztalatot, s megrostálná torkán a szót. Az ember pedig odavetne egy-egy szót néha neki, hadd ismerje meg a jóra való vándor ezt a környéket is, ha már ide is elszánta magát. Végigzörögnének Szombatfalván, hol az Ugron-kastélyt is látnák megbújva a fenyők között; utána elporoznának a Szejké mellett, ahol csodás borvízforrás bugyog belé ingyen a világba, s ahol gyönyörűen romladozik Orbán Balázs maga s egykori laka. S később, már a szabad mezők fölött, vagyis Tódugásban, elzakatolnának egy út mellett, mely az országútból bal felé

kiszakad, és a bivalyos Lengyelfalvára vezet; majd a tetőn, hol egy nagy Krisztus áll, elhagynák azt az utat is, mely Ülke, Tibód és Szenttamás felé jobbra kitér. Innét kezdve, a rossz és hullámos országúton, még szabadabban ragadná előre őket a két ló, hagyván el olyan helyeket is néha, ahol télvíz idején farkasok várják a kövér embereket, vagy ahol ádáz emberek hébe-hóba vérit eresztették valakinek. Végül eljutnának egy másik és nagyobb tetőre, ahol ismét áll egy Krisztus, ki előrenézve erdős hegyekre lát innét, egy kicsit balra pedig a Nyikó felső vidékét tartja szemmel. Ezen a tetőn egy kicsit megállnának, hogy a lovak is gondolkozzanak egy cseppet; majd a patkó alakú úton leereszkednének, de amikor a patkó közepéig érne a szekér, a szekeres ember azt mondaná a vándornak, hogy no, most leszállhat. S jóformán még le sem szállhatna a szekérről a vándor, a szíves embert már egy mezei úton vinné is tovább a két ló, valami zsindeyes házak felé, melyek a völgyben hallgatnának, s amelyekről csak kitalálni lehetne, hogy bogárfalvi házak.

S akkor, mint egy jelenés után, ott állna ismét egyedül a vándor.

Ott állana egy ideig, de aztán, híven az ősi szokásokhoz, elindulna előre az országúton. Mindjárt elérne egy kedves falut, melynek látván szelíd embereit és régi templomát, bizonyára nem felejtene, legalább egy hétig, hogy a falu neve Szentlélek. S mivel az emlékei már gazdagon gyűlnének, nyilván mondogatná is azokat magában, miközben továbbhaladna s keresztülmenne egy vidám mezőn, melynek a túlsó végében ismét egy falut érne. Itt megállna a vándor, mert furcsa érzések támadnák meg. A szíve megmozdulna, s valami otthonos, meleg érzés kelne a tagjaiban. S ahogy beljebb és beljebb menne a faluba, furcsa módon s egyre jobban úgy találná, hogy kezdi otthon érezni magát. S minél jobban körülnézne, annál inkább nőne benne a gondolat, hogy ő nem vándorol tovább, hanem ebben a faluban letelepszik.

Ha úgy gondolná, hát bizonyosan le is telepednék, azzal nyugtatván magát, hogy már amúgy is eleget vándorolt. Könnyen lehetséges, hogy a honosság dolgában nehézségek is támadnának, de ha már csakugyan lenne egy ilyen vándor, mint amilyenről eddig szóltam, s az valóban le akarna itt telepedni, akkor az én segítségemre is bizvást számíthatna. Én pedig, úgy hiszem, tudnék is ebben az ittvaló megmaradásában segíteni valamit rajta, hiszen jóformán mindenkit ismerek a faluban. Jó emberem és rokonságom is sok van benne.

S mindez nem csoda, hiszen itt születtem.

Vagyis Farkaslaka ennek a falunak a neve.

Nem venném zokon, ha bárki azt mondaná, hogy nem valami barátságos név egy község számára, melyben békés és dolgozó emberek laknak. Magam is éreztem mindig némi fülhegyező intelmet, sőt zordságot is ebben a névben, bár inkább vadregényes íze van neki. Megtörtént azonban az is, hogy tetszett nekem, sőt nem cseréltem volna el még egy olyan szelíd és fennkölt névvel sem, mint Angyalos, ami szintén egy falunak a neve. S ha tetszett, annak nem a megszokás vagy valami majmos szeretet volt az oka. Inkább úgy találtam, hogy ezzel a névvel is úgy van, ahogy a székelyeknél egyebekkel is általában. Vagyis úgy van, ahogy nincs. Mert, lám, ha úgy volna, ahogy a falu neve mondja, akkor Farkaslakán nem emberek laktának, hanem farkasok. De akkor Bogárfalván is bogarak laktának, Szentléleken pedig a Szentháromság harmadik személye, míg Holdvilágon maga a holdvilág.

De mint a tréfában az igazság, a „Farkaslaka” nevezetben is ott lappang valahol a farkas. Csakhogy szemfüles módon és az időben messzire kell menni, hogy az ember meg is tudja találni azt a farkast. Megéri azonban a fáradságot, mert végül nem is egy farkast talál a szorgalmas ember, hanem többet.

Ezt egy történet beszéli el.

Vagyis úgy volt, valamikor régen, hogy jó magosan a völgy fölött, a keleti részen, egészen fent a hegy kalapja alatt, valami emberek meghúzódtak, és ott tanyát ütöttek. Mivel látták, hogy földi és égi bajok ellen elég jól megvédi őket a hegy; s mivel nyugati irányban szabadon a szemük ügyébe feküdt az egész hatalmas völgy, hát azért házat is építettek oda. Ahol van egy ház, oda könnyen keletkezik egy másik; s ahol már több család van, ott a közös bajok ellen már szövetkeznek az emberek. Így történhetett ebben az esetben is: elűzött vagy menekült emberek verődtek össze, hogy ezen a zaklatott földön, hol az időben tatárok és rablók dúltak és irtottak, megpróbáljanak mégis tovább élni valahogy. Úgy látszott, hogy ezen a dugott helyen, mely örökösre mégis igen alkalmas volt, bajosan és nagy vigyázattal lehet egy kicsit élni. Fájuk volt elég, mert a hegy kalapja mögött nagy bőségben terültek el az erdők. A barmok számára legelő is volt elég s télire takarmány, vagy ahogy ők nevezték, kóst. Azok a lejtős földek, melyek a szállás alatt a völgy felé lejtettek, kínlódva búzát is termettek valamicskét, de árpát és zabot szívesen, burgonyát pedig egyenesen örömmel. S ami nagy dolog ilyen helyen, víz is volt az embereknek és a barmoknak, mert a sziklás hegy alatt forrás bugyogott elő a földből, s ahhoz a forráshoz merítőkutat lehetett csinálni, s a barmok számára vályút. Nyáron hideg és üdítő volt a forrás vize, ami nemcsak szükségét tudott szolgálni, hanem élvezetet is. Télen pedig nem fagyott be, hanem a csattogó hidegnek és a hóviharnak ugyanúgy mondikált, mint ahogy nyáron a bárányoknak vagy a suhanva odaröppenő vadgalambnak.

Csak a folyóvizet nem tudta pótolni sehogy.

Ez volt a baj. Ha ugyan bajnak lehet nevezni valamit, ami kárt és szenvedést hoz először, de aztán a kár és szenvedés árán helyesebb világba és jobb életre vezeti az embert. Mert ez történt a vízzel is itt. Ugyanis a gabonát, miből az asszonyok kenyeret akarnának sütni, valahogy meg is kell őrölni. Ahol kő van, mint ahogy ott is volt, ott ugyan tud az ügyes ember valami kézi malmot szerkeszteni, amit ember is elhajt valameddig; több ember pedig, ha felváltja egymást, szinte akármeddig. Azonban fáradtságos és egy kicsit méltatlan munka ez, s ennél fogva, a folytonos egyhangúság és a verejték alatt, könnyen arra csábít bárkit, hogy keressen valami más megoldást. Bizonyára csináltak hát malomköveket nagyobbakat, s olyan malmot szerkesztettek, amelyet állattal lehet jártatni, ha az állat körbemegy folyton. Gondolom, ment is az állat, ami csak ló lehetett, mert a szamarat és az öszvért még az ántvilágban sem szerették ezek az emberek; ment a ló, és húzta a malmot; ment reggeltől estig, de nehezen gyűlt mégis a liszt, mert egész nap csak mászott a malomkerék. Mutatkozott azért eredmény, ha nem is a lisztben, egyébben. Mert azt vették észre, hogy a ló, ha néhány napig őrléssel foglalkozott, kezdte lassankint megváltoztatni a magaviseletét. Vagyis amikor kifogták este a szüntelen köröző munkából, akkor is csak körben tudott egy darabig járni, pedig mehetett volna már olyan egyenesen is, mint a zsinór. De nem ment úgy, mert a feje és a lába körbe húzta; s ha pedig helyhez kötötték, akkor kótyagosnak látszott, mint aki nem tudja, hogy mit tudjon csinálni azzal az egy fejével.

Ismét ki kellett valami egyebet találni.

Szinte látom őket, hogy miképpen törték a fejüket. Gondolkoztak, de óvakodtak szólni. Pedig egyik-másiknak látszott az arcán, hogy tud valamit, amit ebben a végső esetben meg lehetne próbálni, ámbár veszedelmes. Tudott is valóban egyik-másik valamit, mert a hírét hallotta egy elszánt és vakmerő embernek, aki odalent a völgyben, ahol a Nyikó vize folyik, ott a hatalmas égerfák és fűzfák között, ott az a vakmerő ember egy vízimalmot készített. Harmadában őrlí a gabonát, ami rengeteg nagy ár. De hát veszedelmes vállalkozás, hiszen rablók vagy martalócok támadhatják meg akármelyik órában; s amilyen irgalmatlanok azok, nemcsak kifoszthatják őt, hanem könnyen fel is aprítják; esetleg összekötözik és a laj síkos deszkáin lecsúsztatják röhögve a hatalmas vízikerek alá.

De idáig még él, megvan a jól járó malma neki, s gazdagodik.

Hát, legyen Isten hírével és oltalmával, valamelyik mégis megmondta, hogy ő hallomásból mit tud. Pedig nem is hallomásból tudta, amit tudott, hanem onnét, hogy egy ízben bémerészkedett a völgyi folyóhoz, hátha abban halat tudna fogni. Akkor történt, hogy a maga valóságában látta is a malmot, sőt magával az eleven molnárral is beszélt. De amikor hazajött, nem mondta el senkinek a dolgot, mert szégyellte, hogy egy mákszem halat sem fogott; s azonkívül csúfolódást is szerzett volna magának, mert a többiek közül egyik sem szerette a halat. Most pedig azért nem mondta el a valót, mert támadjon a beszédből bármi olyan határozat, esetleg őt fogják a malomba küldeni. Azt pedig közről sem szerette volna, mert maga a vakmerő malmos is úgy félt odalent, hogy bátran elmehetett volna falevélnék is, amikor szél van.

Voltak mások is, akik ama molnárról hallottak úgyszintén.

Így aztán addig s addig kerülgették gondolatban a vízimalmot, amíg elhatározták, hogy őrlésre oda fogják vinni a gabonát. Ki is adták a szót, hogy készítse mindenki zsákba, amit őrletni szánt; aztán gyűjtsék egybe az egészet, mert valaki a szekérével el fogja vinni. Jobb lesz talán éjjeli időben tenni meg az utat, hogy ne szúrjon már távolról szemet a kincs; s aki viszi, várja is meg a malomban a lisztet, s majd a következő éjszaka hozza vissza.

De ki vigye?!

Olyanformán gondolták, s okosan igazán, hogy vagy a maga szántából jelentkezze valaki, vagy pedig, ha nem jelentkezik senki, akkor a fellelhető férfiak sorsot fognak húzni. Volt ott egy bölcs öregember, aki azt mondta, hogy az ő élete már amúgy is olyan, mint a lenyugvó nap, így tehát elmegy ő jó lélekkel. Ezt el is fogadván, mind a gabonát szekerre rakták, s amikor leszállott a holdvilágos este, akkor a két hosszú szőrű hegyi lovacskájával az öreg el is indult. S meg is érkezett szerencsésen a malomba, ahol a molnár az első zsák gabonát fel is öntötte rögtön, hogy utána s egyvégtiben a többit is lejárassa. Amíg duruzsolt a malom, azalatt a két lovacska künn állott a holdvilágos malomudvaron, ahova egy kicsi fahídon lehetett a víz fölött bójárni. Ők pedig ha felöntöttek egy-egy zsák gabonát, a következőig békázódtak a malmos szobájába, melynek az ablaka az udvarra tekintett. Ott beszélgettek csendesen az ablak mellett, melynek a lantornáján beszüremlett a hold világa. Szinte kellett is nekik az égi világosság, mert a molnárnak csak egy hosszú, sárga világítója volt, amit ő viaszgyertyának nevezett. Mint a kígyót, körbetekerte egy pálcikán, melynek a feje fölött szelíden világolt a gyertya feje, ha ugyan a molnár nem felejtette el, hogy néha-néha feljebb húzza egy kicsit.

Tehát ott üldögéltek a gyertyácska mellett, amikor különös zajt hallottak egyszer. A malmos kinyitotta a lantornás ablakszárnyat, hogy a vasrácsosaton kilessenek az udvarra. S ahogy kinéztek, hát a két lovacska kapálja sűrűn a földet, miközben ráng az orruk lyuka és párállik erősen. S furcsa módon kucorogtak is a lovak, mintha úgy érezték volna, hogy éppen most esik rájuk a hold. Amikor ennyit láttak, de még szólni nem tudtak, akkor a kicsi fahídon villogás támadt hirtelen, majd valami, s ismét valami, rőtörös színben megcsillámlott; s abban a percben, a fahídon keresztül, már az udvarra ugrott egy hatalmas farkas, majd utána egy másik, s a nyomában egy harmadik.

Egész csorda.

A molnár csak annyit mondott, hogy farkasok! Az öreg őrlető pedig csak annyit, hogy a lovak! Erre a gyertya elaludt, mert a malmos megmarkolta a lángot; a holdvilág egészen bezuhant a rácsok között, a csend pedig esztétet vesztette egészen, mert a farkasok ugrálva vicsorogtak, és a lovak nyerítve hörögtek.

A molnár imádkozott, s az öreg némán könnyezett.

Aztán a lovak elcsendesedtek, s csak habzsoló morgást lehetett hallani. A malom üresen kezdett járni, de ezt a malmos füle csak akkor vette észre, amikor a farkasok egymás nyomán elsompolyogtak. Akkor ismét felöntött egy zsák gabonát, majd utána egy újat. Nem szólt egy szót sem, csak a szobán keresztül kiment néha a malomba, majd onnét visszajött. Az öreg pedig csak hajnal felé mozdult meg a helyéről, s akkor azt mondta csendesesen, hogy immár elmegy haza.

El is ment.

Amikor otthon elmondta, hogy a farkasok miképpen ették meg a két lovat, furcsa módon nem az történt, amit gondolt volna az ember. Vagyis nem az ijedtség szállta meg a népet, hanem az indulat; s nem a félelem verte le őket, hanem a küzdelem lobbantotta fel bennük a lángot. Mindnyájan, még az asszonyok egy része is, mind kézbelit ragadott, s egy akarattal mondták, hogy elhozzák a lisztet. Fejszékkel és sarlókkal el is indultak, még egy dugott tatár kard is elékerült valahonnét. Farkast nem láttak sehol, sem martalócot, pedig azegyszer láthatták volna. S így közös erővel elhozták a hátukon a lisztet, amiből olyan kenyeret sütöttek az asszonyok, amilyen jót nem ettek régen.

S amikor ettek ebből a kenyérből, akkor nagy fordulat történt.

Mert attól kezdve közös erővel vitték a völgybe a gabonát, s úgy hozták haza a lisztet. A hegy és a völgy között megindult a forgalom. Csodát tett hát a kenyér, mert legyőzte a farkasokat, a martalóccokkal együtt; s győzött a völgy is a hegy fölött, mert a völgynek volt egy szelíd és szőke folyócskája, amely el tudott hajtani egy malmot.

S már arra gondoltak, hogy talán lakni is jobb és alkalmasabb a völgyben. A fiatalok különösen völgypártiak voltak; a legények azért, mert a folyó mellett jobbnak mutatkoztak a földek, s általában kedvezőbbnek a gazdálkodás; a leányok pedig veteményes- és virágoskertek után vágyakoztak. Meg is törték hamarosan a hegyi rendet és a régi szokást, mert az egyik mátkapár úgy határozta magában, hogy házat a völgyben építenének maguknak, s majd az esküvő után oda is szállanának abba a házba.

A ház elkészült, s a két fecske odaszállt.

Aztán kezdtek gyarapodni a házak, és szaporodni az emberek a völgyben, melynek hatalmas fűzfái és fekete bogyós égerfái alatt s málnás-szedres bozótjai között azelőtt csak farkasok tanyáztak.

Hát valahogy így keletkezett a falu. S így lett a neve Farkaslaka.

Ma megnőve fekszik a völgyben, kinyújtózva olyan hosszúra, hogy két kilométernél hosszabb is valamivel. A közepén csendesen folydogál a Nyikó, melyet ember és földrajz Szőkének nevez, s amely maga sem tudja, hogy nagy patak-e vagy kicsi folyó, mert ha sírnak fölötte az erdős hegyek s két oldalán a menedékes földek, akkor nagyra dagadva zúgni is tud, és pusztítani árvízesen; de úgy megtikkad néha, hosszú szárazság idején, hogy keresztfát lehetne a medrébe állítani. De ha békességben, harag vagy inség nélkül élhet, akkor szőkén és szelíden folydogál végig a falun, melynek utcái két partján vonulnak, s véle együtt kanyarognak, lejtének hirtelen duzzogva, vagy kunkorodnak játékosan. Néha egyenesen is futnak egy-egy kicsit, de jóformán csak azért, nehogy azt gondolhassa bárki, hogy úgy nem is tudnának futni.

Északról déli irányba nyújtózik a falu. Erdős hegyek alatt kezdődik, és lefut a völgyben addig, amíg már nincsen is valójában völgy, csak a folyó bal partján emelkedő termőföldek, a jobbik parton pedig az a szép és termékeny sík mező, amely Szentlélek és öközötte fekszik, mintha ősidők óta azt várná, hogy rajta a két falu megütközzék. Legfelül, a falu északi szélén, még

állnak a roncsai annak a malomnak vagy ama malom ősének inkább, ahol az úttörő öregnek a lovait azon a holdvilágos éjjel megették volt a farkasok. Még gyermekkoromban is állt ott egy malom, melybe apámék gyakran elküldtek engem, hátamon egy zsákocska búzával, hogy Lajos bácsi járassa le. S Lajos bácsi, aki különös remete-malmosnak tűnt akkortáiban előttem, s akinek akkor és most is csak a közönséges gúnynevét tudom, egy kupa lisztért nemcsak megörölte a véka búzát, hanem még egy körtét is mindig adott nekem. De aztán aranyhárga körtét, amely kitűnő ízletes volt, és olyan illatos, hogy a képzeletemet repülni tanította. Már meghalt, úgy tudom, az a malmos Lajos bácsi; s a malom is, amikor utoljára akartam látni, már csak emlékeiben élt. Vagyis a malomárok kihunyva feküdt, s a nagy vízikerek rothadó darabokra roskadva, lent a gödörben. A farkasok kicsi fahídja, illetőleg annak a korcsos ivadéka, még állott. A kicsi ház is megvolt, de már valami szegény család lakott benne, amely szegény családot csak az ágak ismerték, melyek a szólásmondásban vannak, s amelyekről valahol leszakadtak.

Ilyen árva lett a hely, amely egykor a jövő hadállása volt ebben a völgyben. Nem is épült melléje vagy közel hozzá soha semmiféle emberi hajlék, pedig szép regényes és kövér ott a tájék. Úgy járt valósággal, mint egy bölcs és igazságos ember, kinek a tanácsát megfogadják, de aztán magára hagyják. Hát jól magára hagyták, mert északról rányomultak valósággal az erdők, dél felé pedig már elég messze van az a ház, amellyel a falu igazából kezdődik. S hogy itt kezdődik, és innét dél felé sorakoznak a házak, mintha az látszanék abban is, hogy ember és víz egyformán gondolkoznak, mert emberi világot látni dél felé törekszik mind a kettő. S velük halad maga a haladás is, mert mialatt az északi szélen kihalt a vízimalom, azalatt a déli faluvégen olyan malom épült, amely már találmányos gépeivel tudós „műmalom”, sőt egyben fűrészmalom is.

A falu házait fából építik, vagy hogy ne hazudjak semmit, nagy részét fából építették mindig. Úgy szokták, hogy a fundamentumot magosra emelik a föld fölé, s a faház oldalait arra húzzák, lehetőleg szintén magosra. Ahol a ház oldala és a fundamentum érintkezik, ott fut, a ház arcos felén, kereken a tornác, melyet a gyermekek különösen szeretnek, s amelyből jó messzire el lehet látni. A tetőt zsindellyel födik, melyet hegyi mesterek hornyolnak. Kemény teleken valóban csattogni szokott, s ahogy öregszik, úgy feketedik. Gyér számmal ugyan, de voltak olyan házak is mindig, amelyek kőből és téglából épültek, de ezek inkább a hivatalok szállásai voltak, vagy ha valami módos magánosé talált lenni, akkor a mód mellett a tudományosságot is akarta jelteni. A ház nem törődött azzal, ha esetleg a tudományosság megakadt az úrhatnámágnál: ha azonban a mód is megszenvedett olyankor, a kőházas emberektől senki sem kért tanácsot.

Mivel jórészt dombosan hullámszik a folyó mind a két partján a tájék, s mivel a házak magosabbak is; mint ahogy sík helyen lenni szoktak, úgy tűnik a szemnek, mintha könnyed és játékos lenne a faluban minden. Lábujjhegyen állnak a házak, és magos ablakaikon úgy kukucskálnak le a folyó felé s figyelnek a nagyvilágba; a folyó fölött pedig az egyik utca kíváncsian néz át a másikra, hogy vajon miképpen élhetnek odaát, vagy nem jött-e végre valami jó hír.

Hosszan a völgyben így fekszik hát a falu, mely nemcsak az én életemben nevezetes, hanem a Nyikó életében is, legalább annyira. Mert ha jól ismerem ezt a patakfolyót, márpedig úgy hiszem, akkor Farkaslakát sohasem felejtí el, még a tengerben sem, öreg csepp korában. Nem felejtí el, hiszen fent a havasi erdőkben, farkaslaki földön születik, sőt falut sem lát soha addig, amíg be nem csörgedezik hozzánk. Olyan nagy dolog lehet ez neki, hogy egy folyó életében nagyobb talán nincs is. Ámulhat a házakon, amelyek két partján, valamilyen okból, felsorakoznak egymás mellé; sőt, meg is ismerheti a házakat és a bennük lakó sok embert, mert

csebrekben és kártyákban házakhoz viszik őt, ahol felnőttek és gyermekek úgy szeretik, hogy megisszák. Lát ludakat és récéket, akik kényesen lépegetnek vagy bolondosan játszanak benne, mialatt beszélgetnek vele. A gátak fölött megállhatnak a habzó kicsi hullámai, hogy gondolkozzanak és tanácskozzanak a tapasztalt dolgokon. S hát még amikor a falu havasi birtokán kibuggyan a földből, és az illatos ünnepélyes csendben meglátja a rengeteget! Úgy meg van illetődve akkor a világtól, hogy csillog csupán, és alig tud elindulni; de amikor mégis elindul, akkor már annak is örül, hogy csörgedezik. Örömeiben kedvesen fogadja a kis csermelyeket, amelyek útjában táncolva futnak az ő medrébe. S így egyre növe és erősödve, az erdők között és a havasi legelők alatt igyekvéssel kanyarog, mintha meg akarna ismerni mindent, ami a falutól északra csak van. De aki sokat lát, az sokat is mulaszt, mert a hatalmas fennsíkot sem látja, amelyen legelők és kaszállók terülnek el; sem a gyér tanyás korondi hegyet, sem az árván kuporgó mezei esztenákat, sem a havasi nárciszmezőket.

Pedig északról ezek környezik a falut, s no még Pálfalva a maga hegyes, köves határaival, ahonnet már látszik a legendás Firtos.

Dél felé simán fut Szentlélekig a szem, amit alig kell mozdítani, hogy Bogárfalvát is láthassa, ha ugyan lehet őt látni, mert szokása szerint két domb közé bújik folyton. Sükő falut azonban, ami Szentlélek másik oldalán s egy kicsit a feje fölött fekszik, olyan jól szemre veheti bárki jó szemű ember, hogy júniusban még a cseresznyefákat is megolvashatja benne: ugyanis júniusban semmi egyéb nincs az egész faluban, mint pirosuló cseresznyefa. A nagy szemű cseresznyéket szinte bé is lehetne Malomfalvára hajigálni, olyan közel fekszik Sükő alatt ez a Malomfalva.

Ami nyugatra van Farkaslaka falutól, azt nevezik valójában a Nyikó völgyének. Úgy hiszem, egyrészt azért, mert azok ott mind szeretik, hogy „nyikómentieknek” nevezzék őket; másrészt pedig azért, mert mondhatni, hajladozó sík földeken és termékeny határokon élnek, vagyis nemcsak helybélileg, hanem országosan is völgyi lakóknak látszanak. Ami a Nyikót illeti, melynek ők a „mentiben” lagnának, abban sem egészen indokolatlan emberek, mert a Nyikó valóban nyugatra fordul Szentléleken, s így hol mellettük s hol közöttük folyik Keresztúrig. Tehát az igazság mindenképpen mellettük mutatkozik, de ha nem volna igazuk, akkor is megérdemelnének minden kedvezést, mert szorgalmasok, és ésszel törekednek előre. Másrészt ritkaságszámba is mennek, mert egy csomóban unitárius mind az egész. Ez pedig nevezetes dolog, mert őket s az aranyosszéki Torockót kivéve, az unitáriusok szétszóródva élnek egész Erdélyben, sőt azon kívül és túl is. De van más nevezetességük is nekik, ami azonban már nem az „egyhittel” határos, hanem a történelemmel. Ugyanis közülök származott, mégpedig Siménfalváról, az a nevezetes Székely Mózes, aki néha maga sem tudta, hogy micsoda, oly sok minden volt kalandos és nem hosszú élete során. Azt már csak négy szemközött merik mondani a Nyikó mentiek, hogy Székely Mózes ott is született volna Siménfalván, de az bizonyos, hogy onnét származott, s hogy unitárius is volt. Nem tudom, hogy unitárius létére hogyan érezhette magát, amikor a katolikus erdélyi fejedelem a „szentelt vitéz” nagy címet adományozta neki. Biztosan nem rosszul, mert tudta ő, s abban igaza is volt, hogy akár szentelt, akár nem, de vitéz katona ő és bátor ember. Egész meglett életét, pedig az korán kezdődött nála, csatákban és háborúságban töltötte. Békés Gáspárra különösen haragudott, mert az a „síkföldi betyár” fejedelem akart lenni a hegyek között. Folytonosan haragudott valakire: s rendesen arra, akit tegnap még szeretett, vagy holnap a székelyek ügyében szolgálni kész lett. De el is érte célját, mert végül Erdély fejedelmének mondhatta magát; s úgy is halt meg, mint erdélyi fejedelem, küzdve a németek zsoldos vajdája ellen.

Hát ilyen nevezetes emlékek és helyek fekszenek Farkaslakától nyugatra, nem is beszélve a nagy vásáros községekről, amilyen Etéd is, amelynek híres baromvásárjára apám el is vitt egyszer, gyermekkoromban. Számomra azonban az etédi vásárnál híresebbnek bizonyult a hideg,

mert csak arra emlékszem, hogy amíg jöttünk éjjel a hosszú úton hazafelé, addig úgy fáztam a szellős szekérben, hogy egészen elapadtam.

S ha már viszontagságról kell beszélnem, és zordon helyekről szólanom, akkor a falutól keletre sem leszek rossz helyen. Ott emelkedik ugyanis az a legnagyobb hegy, ami a közeli környéken csak létezik. Úgy hívják azt a hegyet, hogy Gordon. Nem tudom, hogy honnét származik ez a név; csak annyit tudok, hogy nekem emlékezetes, és hogy a neve aggodalmas. Aggodalmas pedig azért, mert e név után ítélkezve, már Dárius vagy akár Nagy Sándor joggal elvitethette volna Trákiába; nem is beszélve arról, hogy az angolok ma is könnyen vitát támaszthatnak fölé. Még azonban megvan, s ha minden ilyen jól megy tovább is, akkor a jövőben is ott fog állni a falu fölött, keleten. Csak maradjon is, hiszen Gordon tartja a hóna alatt a falu származási legendáját. Az első szállás ugyanis, ahonnét a gabonát a malomba vitték volt, s amelyről már bővebben tettem említést, itt húzódott meg Gordon alatt. A hegy oldalában, egy hatalmas szikla alatt, ma is tátong egy óriási barlang; s a forrásból is, amely egy kicsit alább buggyan elő, sokszor vittem az aratóba vagy a kaszállóba korsóban vizet; és a vályúnál, amelyet egy csatornás farúdon keresztül ez a forrás táplál, elégszer itattam meg a barmokat és kicsorgójánál a két lábamot nagy melegben. A homályos érzés azt mondja bennem, hogy ennek a helynek a neve is az ősi szállásra emlékezik, haloványan, mert hiszen „Kicsi Kapu Alja” néven ismeri a falu, és „Kicsi Kapu Válójának” mondja az itatót. Nyilvánvaló, hogy ahol van egy kicsi kapu, ott egy kicsi élet is van mögötte; s az is természetes, hogy dúlások időkben jobb a kicsi kapu a nagynál, hiszen azon rossz szándékkal bójutni mégis bajosabb.

Ez a Gordon különben, a meredek és sziklás bérce fölött, egyszerre és mindenütt sokat szelidül, mert majdnem fennsíkban folytatódik. De azért éppen annyira majdnem, mint fennsík. Ha például a bérctetőn áll az ember, s onnét jártatja meg a tekintetét, akkor a szem a fennsík mellett szavaz; különösen, ha a mélység fölött elnéz először nyugat felé, s ott látja lebegni tenger gyanánt a mélyben az egész Nyikó mentét s azon is túl a székely világot, egészen Marostordáig. Ha azonban megfordul és a bérce felől elindul, hogy tovább haladjon kelet felé, akkor a fennsík hullámos földje egyszer lefelé viszi s aztán ismét fölfelé, nehogy unalmas legyen a bolygás. Pedig egyébként sem lenne unalmas, mert a szántóföldek, a szénafüvek és az erdők mindegyre váltakoznak. De a szántóföldeken csak a zab terem meg; s főleg a burgonya, ami oly szívesen és bőségben el tud szaporodni, hogy kénytelenek voltunk elnevezni pityókának, melyet a táncoló hegyi utakon mégis könnyebb hazavinni onnét, mint ha burgonyát vinne az ember. A szénafüveken együtt él a fűszál a változatos és csodás virágokkal; s a bábakalács olyan kövérré hízik, hogy már menni sem tud, hanem csak gurul a kaszállás után. De ezeket a füves földeket a borókabokrok is nagyon szeretik, sőt nagy kedvükben és fényűzően olyan bogárfélét tartanak maguknak, amelyek a zöld szín minden árnyalatában fénylenek, hosszúak, csáposak és szárnyasok, de mégsem sáskák, se nem cincérfélék, hanem olyan zöld lények, akik természetrajzkönyvet nem láttak még.

Erre kell menni, Gordon hegyén keresztül, annak az embernek is, aki nem nyughatik otthon, hanem Diafalván valami rokonát meg akarja látogatni; vagy annak, aki nagyon komatartó s melléje istenes is, minek folytán nem mulasztaná el, hogy Nagyboldogasszony napján Orosz-hegybe búcsúra menjen a komájához. De ha elmegy az oroszhegyi búcsúra, onnét másnap nem jön vissza, mert az oroszhegyi emberek oly szívesek, hogy erőszak nélkül bajos elszakadni tőlük. Így hát minden búcsús ott marad, s este, a jó étel és a bőséges bor mellett úgy megszaporodnak a komák, mintha senki sem csinált volna soha egyebet, csupán reggeltől estig gyermeket keresztelt volna valakinek.

Hát ilyen színes és változatos környezetben fekszik Farkaslaka, nyolcszáz méternél magasabban a tenger színe fölött. Bár délen és nyugaton elég szabad neki a világ, mégis inkább hegyi falu hírében áll; s ő maga is annak tartja magát, hiszen elejétől fogva megőrizte katolikus voltát is, mint errefelé a hegyi falvak általában. De megőrizte magát is, mert nagyságban és tekintélyben mindig nőtt. Igaz, hogy csak lassacskán nőtt, vagy még annál is lassabban, mert századok alatt a macskából is oroszlán lenne, ha mindig nőne egy cseppet. S Farkaslaka még hiúz sem lett, csak egy nehezen élhető és közepes székely község. De hát mostoha volt mindig a föld, amelyen élnie kellett; s a gazdálkodásban is nehezebben hagyta el a régi szokásokat, mint amilyen könnyen tanulta meg az új módokat. Mivel pedig a föld művelésén kívül nem talált ki magának valami nagyobb hasznú dolgot, azért az örökös küzdelem és a nehéz szegénység ma is a legrégebb két család a faluban. Valami kelendő ipart vagy hasznos kereskedelmet kellett volna kitalálni és űzni, mint ahogy a korondiak a fazéksinálással pénzt és jó nevet szereztek maguknak. De nálunk csak a gyapjúval és a posztócsinálással bosszantották néha az asszonyok a férfiakat, a férfiak pedig szénégetéssel az asszonyokat, de okos tervekkel és kitartóan sohasem üzték egyiket sem, hanem csak kószolgatták.

Így aztán az is nagy dolog, hogy az első mátkapár, amelyik Kicsi Kapu alól valaha bejött a völgybe, nemcsak a helyet és a nevet vette el a farkasoktól, hanem olyan falut is alapított, melyben a lakosság száma ma már elhagyta a második ezret. Azonkívül pedig valóságos feje is lett a Nyikó Fejének, mert azt az egész környéket úgy nevezik. Vagyis nálunk székel a körjegyző, amióta csak van efféle szükséges, de nem pénzosztó vagy kenyérsütő hivatal ezen a tájékon; s nálunk van a postahivatal is, ami állandó, csak éppen gyakran költözik egyik házból a másikba.

Külső pillantásra ilyen hát Farkaslaka.

Székelyek létesítették és éltették.

Ma is mind székely, aki lakja; ha ugyan nem számítom azt az egynéhány jövő-menő embert, nyugtalan iparost vagy hivatalbélit, aki szintén székellyé válik itt, ha nem ügyel magára.

Így szemre változatosnak tetszik a nép, mert van közöttük alacsony termetű és magas; van szőke és barna, búzaszínű, sőt vörös is, csak éjfekete nincs vagy patyolatfehér és tűzpiros; vannak olyan arcok, mint akárhol más földeken és más hazákban; de a legtöbb ember ábrázatán valahogy mégis rajta ül vagy rajta bujkál a keleti vonás.

Különösen az asszonyokén.

De ha már, a kiütköző vagy bujkáló keleti vonásokon kívül, se nem ilyenek, se nem olyanok ezek az emberek, hanem csak székelyek, akkor valójában kicsodák és mik a székelyek? Hogyan kerültek Erdély keleti szegeletébe ezek a titokzatos múltú emberek, akik úgy elűtnek a környező népektől, hogy néha önmagukra is csak hasonlítanak? Honnét származnak, s mi a múltjuk; mik voltak azelőtt, mielőtt lettek volna, és hogyan lettek azok, akik mindig voltak?!

Hát ezt senki sem tudja.

Jobban mondva, akik tudni vélik mégis, azok is különbözőképpen állítják az igazat. A származtató tudósok és a telepítő tudósok egyaránt.

Így aztán legjobban a krónikások járnak, akik egykorú vagy majdnem egykorú följegyzéseket tettek a székelyekről. Eme krónikás feljegyzések szerint a székelyek nagy része a keleti határokat őrizte már a honfoglalás alatt; kisebbik része pedig a seregek élén járt már azokban a hadjáratokban, melyeket az első magyar királyok vezettek. De jutott belőlük arra is, hogy Erdély állapotát a honfoglalás idején felderítsék, és a való helyzetről hírekkel szolgáljanak a magyaroknak, mint ahogy a bihari kazárokhoz is a székely előőrsök vezették Árpád magyar-

jait. Ez az ismeretség aztán kicsi háborúval is fűszerezve, elég jól sikerült, mert a kazárok kánjának, vagyis Marótnak a leányát nemsokára el is vitték a magyarok, hogy Árpádnak a menyé legyen, vagyis Zsoltnak a felesége.

Úgy látszik tehát, hogy a székelyek valóban ősi nép Erdély keleti részén; s úgy tetszik az is, hogy nem tévednék nagyot, ha származásukról szólván kabarokra futna a szám. Ha mégis hibáznám ebben, akkor Konsztantin görög császárral együtt legyek bűnös, mert ő egykorú ember volt, s mégis nagyjából ezt tartotta. Vagyis kabarokról beszél, akik a magyarok egyik s legerősebb törzse volt, minek folytán a határokat őrizni és a hadban előljárni választották őket.

Vagyis „szikölködtek”.

Ugyanis a régi törökös „sziköl”, mint ahogy a magyar kabarok megjelölésére már a kilencedik században használták e szót, valójában azt jelentette, hogy valaki örködik egy olyan helyen, ahol valaminek vége van, tehát határ van. Örködik a végeken, melyet elrekesztenek a szomszédtól, hogy könnyebben védhető legyen. S ahol örködik, oda is tartozik, ahhoz a vidékhez. Az ilyen embert úgy hívták, hogy „sziköl”, s az ilyen népet is. Mivel pedig a magyar-kabarok állandóan „szikölködéssel” foglalkoztak, székelyek lettek.

És ha csakugyan azok, s már ezer esztendőnél is több ideje élnek a Hargita két óriási szárnya alatt, akkor hát milyen úton és mikor kerültek oda?

Erre én nem tudok felelni.

De azt tudom, hogy ők századokon keresztül mindig megtartották, amit sziköl korokban fogadtak. Őrzők és katonák voltak, de nemcsak a végeket őrizték, hanem a maguk szokásait is, amik sokban elütöttek minden más hazai szokástól. Miközben a kapuikra a hajdani szomszédos persáknak a virágait és jeleit faragták, Szent László kedvelt katonái voltak; majd később külön nemzet az erdőelvi magyar és szász világban, melynek örökös zivatarjai között is őrzői voltak egy emberi rendnek, melyben közös kincs volt a föld és a szabadság. Ha kellett, fel is keltek a szabadság védelmére, s számon tartották egymást. De őket is mindig számon tartották, hol az erdélyi fejedelmek, hol pedig a császár. Ezekről a számbavételekről készültek az úgynevezett lustra-könyvek, melyek hátrahagyták nekünk a székely családok neveit és a családok lakóhelyét.

Azért is említem ama lustra-könyveket, mert egy ilyen könyvben rejtőzik az én legrégibb olyan ősöm is, kinek legalább a nevét tudom. Közel három és fél századdal ezelőtt fektették oda szegényt, vagyis inkább szegényeket, mert ketten voltak. Az egyiket Jánosnak hívták, a másik pedig Péter volt. A könyv szerint mind a ketten Máréfalván laktak, ami nagyocska falu Udvarhely vármegyében. Ott élt hát János és Péter ebben a faluban, de a kettő közül János és az ivadécai nem valami szerencsés és előrelátó módon éltek, mert a családnak ez az ága még ott a faluban kihalt. Ettől kezdve aztán nálunk a János név nem is volt olyan szerencsés, mint az apostolok között, sőt valamilyen okból a balvéggzettel járt együtt. Hallomásból tudok ugyanis még egy másik Jánosról, akit elvetemült emberek megöltek, bár ez a János annyira nem bántotta őket, hogy éppen meg kellett volna őt ölteni.

Maradott hát Péter egyedül.

De ő sem szenvedhette Máréfalvát; s az utódai végképpen nem. Ugyanis Márton, aki Pétertől származott, Péter után úgy százötven esztendő múlva arra határozta magát, hogy otthagyja Máréfalvát.

Ott is hagyta, s átköltözött Farkaslakára.

S véle együtt, ki ükapám volt, most én is hűségesen visszatérek Farkaslakára. Aminthogy ő is hűséges ember volt, mert ha ott is hagyta ősei faluját, székely faluból székely faluba ment, sőt hegyi és katolikus faluból másik hegyi és katolikus községbe. Csak ennyi történt: de ennyi is eléggé szokatlan és ritka a mi földünkön. Legtöbbször az efféle dolgot erkölcsi szerencsétlenség vagy házasság idézte elő. Márton ükapámnál azonban erkölcsi szerencsétlenségre nem gondolhatok, mert akkor nem lehetett volna megbecsült falusi nótárius Farkaslakán, márpedig az volt; pontosabban szólva, az is. Nyilván nem is nőre szállott, oda házasodván a községbe, ámbár ezt nem merném bizonyosra mondani.

De bárhogya esett is a dolog, megtörtént a nagy esemény, mely nemcsak az ő életén fordított egyet, hanem családunk sorsát is magába rejtette.

Ilyen nagy kútforrás lévén Márton ükapám, kíváncsi beszélni róla, de ha kettőnél többet szólok felőle, s főleg az utódokról, annak más magyarázata is van. Nevezetesen az, hogy a falusi és szabad székely családok életét mintá gyanánt példázzák nekik. Kínlódnak a kicsi földön, amely sok munkával is nehezen tudja eltartani őket, de a szegénységben is valahogy kerítenek módot arra, hogy a tudománynak is neveljenek egy-egy fiút mindig. Ezek aztán a népnek olyan-olyan követői a külső világban, s rendszerint ők is ügyelnek arra, hogy a tanult fiak folytonossága a családban tovább is meglegyen; abban a családban, amit mindig a falu őriz és tart meg, mert a tanult fiak könnyen elfoszlanak magukban és utódaikban, akár a szabad szélben a felhők, amelyek a barlangból kilépnek a légbe.

Márton ükapám mindezt nem tudta nyilván, de mégis úgy rendezte életét és a jövőt, mintha szigorúan tudta volna. Ő még egy személyben volt a tudomány és a föld, ha ugyan százötven esztendővel ezelőtt a nótárius mesterség tudomány volt. A föld azonban, amit falusi gazdálkodó módjára akkor is művelt, bizonyosan föld volt, annál is inkább, mert a máréfalvi örökséget átváltotta farkaslaki földdé. Hanem azért nemcsak a verejték ízét ismerte mint gazdálkodó székely, hanem nótárius gyanánt a betűt és a tudást is megkóstolta jócskán, mert a három fia közül csak egyet marasztott otthon a földön, kettőt pedig az iskolának adott. A kettő közül az egyik, mégpedig István, úgyszintén nótárius lett, de már nem félben-szerben, mint az apja, hanem valóságosan. Erre szükség is lehetett azon időben, úgy hiszem, mert a negyvennyolc-negyvenkilences szabadságharc alatt volt a község jegyzője, s el tudom gondolni, hogy Gábor Áron és Bem milyen nagy mozgolódást vertek a községházán akkor! Különben is nyughatatlan és sűrű ember volt István úr, mert mialatt a falu bajában dörgött, s egy megilletőbb templomon szorgoskodott, jutott ideje arra is, hogy bor és asszonyok mellett a kőházában időt töltsön.

S ha ő ilyen volt, a második fiú egészen más.

Ugyanis Sándor, mert azt úgy hívták, bölcs és istenfélő férfiú lett, s az is maradt, pedig ügyvéd volt és kolozsvári tiszti főügyész; s amellet tudós ember is, ki latinul írt a jogi tudományokról könyvet. De ha jóban-rosszban különbözött is Istvántól, mint szélben úszó felhők eléggé egyek voltak, mert utódaikban elfoszlottak mind a ketten.

Megint Péter volt, ki a mederben maradt, vagyis Márton nótáriusnak és gazdaembernek a harmadik fia. Hivatal vagy tudomány helyett a családi birtok lett az övé, már milyen birtokok a székely falvakban lenni szoktak. Szökösni nemigen lehetett az olyan birtok mellett, de azért valamicske mégis volt, mert hat fiút és egy leányt tartott el rajta; sőt a hat fiú közül négyet iskolába is dugott belőle. S ez nagy dolog volt, a négy fiú taníttatása, még akkor is, ha a kolozsvári Sándor testvére segített ebben.

Különben ez a Péter, vagyis már az én dédapám, igen jelentős falusi ember volt. Nagyszál férfit, kevés beszédű, kinek a tekintélye és hallgatagsága alatt jól megfért a tréfa is. Ezt abból gondolom, amit az egyik fiával kapcsolatban, s nyilván intelem gyanánt, egyszer elmondtak nekem otthon. Volt ugyanis ennek a dédapámnak egy Gáspár nevű fia is, aki ámulatos módon színész lett. Amikor az apja megtudta, hogy mire „vetemedett” a fia, igen tekergette a fejét, de nem szólt semmit. Történt azonban, hogy a színész hazament látogatóba az apai házhoz, de még jóformán bé sem tette maga után az ajtót, az apja így szólt a szolgalegényhez, akit nálunk családtag számba szoktak venni: „Eredj, Menyhárt, s húzzál ki egy kötelet a csűr s a ház teteje között!” Amikor Menyhárt megkérdezte, hogy ott a magosban miért kéne kötelet kifeszíteni, akkor dédapám így szólt: „Nem látod, hogy egy komédiás jött?! Hadd mutassa bé, hogy mit tud!” Erre mindenki nevetett egyet, csak dédapám nem, de mégis ő volt az első, aki eme vélekedés után elsőnek ölelte meg a fiút.

Arról nem hallattam, hogy a többi fiának is mondott volna valami effélét, de úgy gondolom, erre nagy szükség nem is volt, mert a színész után pap lett a másik fia, vagyis Áron, ki az én életemben is nagy szerepet játszott, hiszen az iskolák alatt ő volt a gyámolom végig. Kettőjükön kívül még Dénes és Péter fiak mentek városi iskolákba; Péter bácsi szintén jogász volt az udvarhelyi törvényszéken; Dénes pedig már egyetemi hallgató korában meghalt, valahol Bécsben. Otthon így két fiú maradt a hatból, Márton és Sándor, kik mind a ketten falusi gazdaságot vittek.

Márton volt az én nagyapám.

De lám, amit a megtartó földről és az elúszó felhőkről mondék az előbb, ismét beteljesedett, ennél a nemzedéknél is. Mert a pap ugyan idővel az erdélyi káptalan feje lett, de a második és a harmadik tanult fiú virágtalanul hullott le a családfáról, a negyedik pedig kóválygó gyermekeiben száradt el. Az a kettő pedig, aki a földön otthon maradt, olyan családot alapított mind a kettő, amely nemcsak népes lett, hanem időálló is, bár ebből a két családból is gyümölcstelenül hulltak ki ismét a tanult fiak.

S most, ahogy Márton nagyapámat említém, olyanforma érzésem támadt, mintha idáig valami lajtorján jöttem volna lefelé, de most hirtelen leléptem volna fél lábbal a földre. Az ősök során valóban az idő létráján szálltam egyre alább, míg nagyapám a valóságos földre léptetett. Annál különösebb ez, mert Márton nagyapámat nem is ismertem, mivel időnek előtte meghalt. Emiatt duzzogtam is mindig a sorsra. Most is rosszul esik, és egy pillanatig ezen bánkódok. De aztán meglátok egy házat, ami úgy mosolyog felém, mintha Márton nagyapámért is meg akarna vigasztalni engem. Így hát az ősök létrájáról leszállok egészen a földre, és elindulok a ház felé, amelyben születtem.

Előre figyelve, lassan lépegetek a kurta utcácskán, mely a falu nagy utcájából, egészen a felszegi részen, ugrik ki kelet felé. Azonban egyre-másra a lábam alá is kell néznem, mert menedékes és köves a kurta kicsi utca. A lefutó esővíz is árkokat mosott belé. Kertecske áll a ház előtt, benne kút, és egy buksi almafa, mely a tornácig ágaskodik. Szinte megkapaszkodik a tornác fájába, hogy békandikáljon a két ablakon, melynek zöld redőszárnyai lebegnek, s amelyek a ház felemelt homlokáról átnéznek a Nyikó fölött a falu túlsó oldalára. Szekeres embernek kétszárnyú nagy kapu vezet az udvarra, gyalogosnak mellette egy kicsi, melynek galambos a teteje. Bent az udvar nem valami tágas, de mindennek megvan mégis az alkalmas helye. Jobbról kerítés húzódik, mely mögött veteményeskert fekszik; két nagy fa is van a kertben, s azoknak árnyékában sápadtan fekszik az uborka indája, a vöröshagyma szára, a csombor és a karalábé levele. Az egyik fán körte terem, melyet „buta körtövének” hívnak a házbeliék. Nem buta azonban az a körte, mert akkora nagyra nő, mint egy legénykének az ökle; s nem buta azért sem, mert leszedés idején nem kíváncsi magát, hanem ászokra vagy

sarjába kívánczik, ahol ősz végére aranyosra sárgul, és karácsonyra igazi jó ízzel és illattal örvendezteti meg a türelmes várakozót. A másik fán alma terem, s azt „fejér almának” nevezik, de az alma selymes sárga színnel titkolja, hogy ő fehér; nem is bírja sokáig a nyilvánvaló füllentést, mert idő előtt lehull a fáról, s lisztes-puhán várja a földön, hogy elpusztítsa bárki.

Az udvar végében, háttal a kertnek, ott áll a csűr. Közepén nagy kapu nyílik, melyen befér a magosra rakott szénásszekér, amiről az odorba vetik villával a szénát. Jobbról és balról két ilyen nagy padlása van a csűrnek, mely mind a kettő teli van őszre, ha jól forgódik az esztendő, s különösen ha a sarjút és a zabot is az odrokba teszik. A csűrkaputól jobbra van a nagyobbik pajta, melyben a ló vagy a szarvasmarha lakik, családostól együtt. Csak egy kis ablaka van ennek a pajtának, de kemény télen azt a kicsi ablakot is szalmával berekesztik, hogy ne fázzanak a marhák. Nem is fáznak soha, de látni is csak derengve látnak, pedig a változatos füvekről és a füvek között az elszáradt mezei virágokról, melyek a jászolba kerülnek, sok minden emléket tudnának eleveníteni maguknak.

Messze a szarvasmarháktól, vagyis a nagy kaputól balra, ott van a kisebbik pajta, melyben a juhok és a kecskék tanyáznak. Ez nem olyan megbecsült és gondozott hely, mint a másik. Hídlása sincs neki, sem ablaka. A buta juh mégis jól érzi magát benne, mert állandóan eszik, ha van mit, igaz, hogy nem mohón. Azonkívül pedig csak bámul, bámulni pedig a sötétben jobban lehet, mint fényes napvilágon. A kecske nem egyezik véle, mert ő a szabad járást szereti, s a világtalan pajtában soványra búsulja magát. Idővel még attól is elmegy a kedve, hogy változatos kicsi völgyeket nyaljon a sókockába, s egykedvűen tűri, hogy a juh elrontsa kicsi hegyvölgyeit. Melléjük épült a szín, mely a csűr bal széléig terjed, s amelyet „árnyékaljának” nevez a gazda, valamint a gyermekek, akik nagyon szeretik ezt a helyet. A szekeret tartják az árnyékaljában, az ekét és a boronát, de vannak ott mindenféle sebesült és gyógyított szekerek, egyenes és girbegörbe szegek, nemkülönben a szolgáló járom is ott van s kimúlt elődjének szomorú maradványai. Hátral a szekér és a szerszámok mögött, az egyik kicsi ólban a malacok nyikorognak, vagy léptek zajára a disznó rőfög, nehogy az ételt elvigyék a csűr mellett, vagy éppen annak a fennhéjázó kecskének adják, akinek a szemén is látszik, hogy mindig rosszat gondol. A másik kicsi ólban tyúkok tanyáznak, ha éppen arra van kedvük, vagy nem akarnak alkalmat adni a kakasnak. Nyitva lévén mindig az ajtó, tudják jól, hogy nem kötelező otthon lenni, de nem is mennek haza napestig, hanem illegnek mindenfelé és kíváncsiskodnak. Sokszor még azt sem teszik meg, hogy a tojást a kicsi ólba rakják, pedig a háziasszony, kinek olyan sok dolga van, ezért nagyon haragszik. Küldené a gyermekeket, hogy keressék meg, vajon hova tojtak a tyúkok. De nemigen küldheti, mert azok leginkább ott keresik, ahol játékkal üzhetik az eszüket; ha pedig mégis találhatnak tojást, úgy hozzák elé vajmi gyakran, mintha a tyúk törve tojta volna. Így aztán, amikor teheti, ő megy el a kutató útra, de mialatt a csűr oldalában és a háta mögött félrehajtogatja a burjánokat, pirosra csípi a kezét a csalán. Nem is tudja visszamenet, hogy a tyúkokat szidja-e vagy a csalánt, de mégis a gyermekek lesznek hibásak, mire visszaérkezik a házba.

A ház az udvar fő helyén fekszik, mert az udvar északi szélének a vonalán ül, középen. A hátát fordítja északnak, míg arcával az udvarra tekint, s az udvar fölött messze dél felé, hol a cseresznyés Sükő villog elé a sok fa közül, s ahol az Udvarhely környéki megpuhult erdős hegyek derengenek. Külső бүтүjével, vagyis keskenyebbik falával a csűrre néz a ház, azon az egyetlen kicsi ablakon, amelyet jónak láttak oda is vágni. De kellett is oda a kicsi ablak, mert azon keresztül meg lehet pillantani a rókát, amelyik esetleg arra szánná magát, hogy a csűr oldala mellett a tyúkokhoz előre lopakodjék. Elöl tornác szegélyezi a házat, melynek a bejárata a középen innét van egy kicsit s elég magosan, mert négy kőlépcső vezet fel oda. A grádicsok kétoldalt mohások, felettük tető van, és kétfelől két karfa biztatja segítő szándékkal a menőt, hogy csak gyere bátran és kényelmesen. S aki nekiindul, s fel is megy a széles grádicsokon,

először egy hatalmas ajtóhoz jut. Finom és vékony deszkából van ez a nagy ajtó. Zára nincs is, csak kilincse. Nyáron mindig úgy áll, hogy a sarkáig van hátranyitva, mivel csupán az ereszbe bocsátja bé az embert. De olyankor nyáron, esténként a mezei munka után vagy nappal is esős időben, az egész háztáj itt az ereszben szokott üldögélni, mert innét nemcsak az udvari eseményeket lehet látni, hanem a messzi világot is. Legjobban a cserepes tűzhely uralkodik az ereszben és a tűzhely mögött búbosodó kenyérsütő kemence. A tűzhely szabadon áll, de fölötté az ő négyszögű tornyos sapkája csempékkel vagyon kirakva. A kemence egyik oldalánál arra hagytak helyet, hogy ott följárjanak létrán a hiuba, vagyis a ház padlására. Itt áll a padláson szuszékban a búza, amiből minden héten viszen az asszony a malomba. De ahányszor megjárja a malmot, retteg a gazdától mindig, mert a gazda nem akarja hinni, hogy a búza fogy, ha minden héten elvesznek belőle. Egy füstös keresztrúdról a kifeszített szalonna is itt csüng belé a félhomályba. Januárban még lefelé görbül a rúd, de tavasz végére már majdnem egyenesre is állhatna, ha akkor is a szalonna súlyát tekintené.

A kemence másik oldalán is jókora szabad hely van. Kell is, mert tavasztól késő őszig itt szokott állani a négylábú vaskályha, vagyis a „füttő”, amely napközben Szentkeresztbányára gondol, reggel azonban a tejet s este a vacsorát nagy buzgalommal főzi meg.

Innét az ereszből nyílik az a két ajtó is, melyek a szobákba vezetnek, vagyis a két ajtó két szobába, mivel csak ennyi van a házban. Mind a két ajtó kékre van festve, úgy néznek szembe össze. Amelyik jobbra esik, vagyis a csűr irányába, az a művesnapai kisebb szoba. Egyik ablaka, ami nagyobb is, dél felé szolgál a tornác fölött; a kisebbik pedig a csűr felé néz, s egyebek mellett ama rókát is vigyázza, akit már említettem. A másik ajtón a főszobába lehet lépni, vagyis a „nagyházba”, amelyben olyankor nem is laknak, amikor mód van arra. Hanem ilyenkor csak az illatos hűvösség tartózkodik benne. A hűvösséget a zöld redők bécsukott szárnyai tartják a négy ablakon, az illatot pedig az alma és más gyümölcs árasztja, miközben az ágyakon, magosra rakva, a hozománypárnák pihegnek ártatlanul.

A háztetőt zsindeley borítja, mely kemény téli napokon csakugyan pattog. Tavasszal ritka madarak és baklató macskák szoktak a fedél tetején megjelenni, nyáron a fecskék énekelnek ott, ősszel pedig addig veri az eső, amíg nyílásokat támaszt a zsindeleyek között. Azokon aztán bécsorog, s így keletkeznek a füstös esőcseppek, melyek az elmaradott világban bizonyára sok minden nyavalya ellen szolgáltak orvosszerűl.

Hát ilyen a ház, amelyben elsőnek Márton nagyapám lakott. S ilyen az udvar, melynek új kapui mögött és töretlen talaján gazdálkodni kezdett, minélfogva találóan nevezhette azt „életnek”, mint ahogy más székelők is életnek nevezik az udvart.

Mondtam, hogy valóságosan nem ismertem Márton nagyapámat, mert nem várta meg az unokáit. Amit azonban ebben a tekintetben s velem szemben mulasztott az élet, azt pótolni igyekezett azzal, hogy a feleségét, vagyis Sára nagyanyámat, nemcsak gyermeki időmben ismertem, hanem felnőtt koromban is, mert ő kilencvenkét esztendőskorában halt meg. Ilyenformán élő tanútól is tudom ennek a hajléknak a születését. Mert az úgy volt, hogy Márton nagyapám, kinek az édesanyját is a feleségével egy néven hívták, vagyis Nagy Sárának, a népes apai házban a legidősebb fiú volt. Az ilyen fiúra igen nagy szükség van a gazdaságban, s bizonyosan így esett, hogy nem őt tanították, hanem az utána jövőket. Sokáig is maradt ott-hon, mert falun elég ritka dolog huszonhét éves korig legénykedni. Ő pedig ebben az idejében házasodott meg. Mivel a feleségét bajosan vihette volna haza, abba a népes családba, úgy egyeztek, hogy a leány hozza a belsőséget, vagyis a kertes telket, amire nagyapám új házat épít. Nagy Zsigmond, mint a leány apja, a kertjéből ki is hasított egy jó darabkát, de a kert nagy részét a fiának tartotta meg, aki Nagy Pál volt, s akivel gyermekkoromban elegendő időt is töltöttem együtt.

Így aztán a kertes telekre felépült az új ház, s nagyapám odaszállt a feleségével. Kaptak valami birtokot is mind a két részről, és szorgalmas munkával elindult a gazdálkodás, majd hamarosan gyermek is született, mégpedig fiú, aki Dénes néven apám lett aztán. Utána két leány született, majd ismét egy fiú, akinek Gáspár nevet adtak.

Gondban és munkában így telt az idő, miközben a gyermekek nőttek. Nagyapám megadással dolgozott, de sokszor eszébe jutott, hogy könnyebb élete is lehetne. Nagybátyja tisztí főügyész volt Kolozsváron, neki négy öccsét iskoláztatták. Bizonyára gyakran marta a gondolat, hogy mennyivel könnyebb volna neki is városi nadrágban, mint székely harisnyában. Nagyanyám is eleven és akaratos asszony volt, ki még öregkorában is könnyen prédikált, de nehezen oldozott. Így aztán nem csoda, ha nagyapám ivott is néha, vagy talán nem is néha.

Aztán, alig valamivel negyven fölött, váratlanul meghalt. A két leányt férjhez adta nagyanyám. A kisebbik fiúnak, vagyis Gáspárnak, a tanult nagybátyák utat csináltak a városi iskolákba. Ilyenformán a gazdaság nagyanyámra maradt és a nagyobbik fiúra, aki legény is lett már, majd elvitték katonának. Amikor hazajött a huszár-lovaktól, úgy gondolta, hogy nem halogatja sokáig, hanem megházasodik. Azonban, ha egy legény meg akar házasodni, annak a leányok között is forgolódni kell legalább egy kicsit, s hozzájuk nyájaskodni, mert különben rejtve marad bennük mindaz, amit szeretnének elmondani. De ő nemigen forgolódott a leányok között, és nyájaskodó sem volt, mert nem olyan volt a természete. Inkább úgy viselte magát, kevés szóval és jó termetével, mint aki nem maga megy máshoz, hanem mint akihez másnak kell odamenni. Komoly is volt egy kicsit, sőt néha majdnem komor is. Szürke-kék szemén elgondolkozás látszott gyakran; s úgy is járt, egy kicsit lassan, s mintha gondolkoznék valamin, amit nem mond. Farsangon táncban is hiába várták az eladó leányok, mert csak ritkán vegyült a hangos táncolók közé. Béült inkább a másik terembe, ahová áthallatszott a muzsikaszó; s ott ült valamelyik kecskelábú asztalnál, ahol mindig akadt, aki melléje ereszkedett, s akivel komoly szó mellett illogatni lehetett. Az illogatásból aztán rendesen ivás lett, s a komoly szóba paraszak hulltak. Ha olyankor átment a táncba, mindig baj lett belőle, de ha a kecskelábú asztalnál maradt, rendesen egy kicsi vért akkor is lehetett látni.

S olyankor jól érezte magát, mert énekelve ment haza.

Ilyen alkalommal lehetett, hazafelé mentiben egyszer, hogy egy ház előtt megállt. A ház a Nagy utcában volt, melynek a vége felé lakott ő is. Nem lehetett még nagyon késő, mert a házból, mely az utca fölött magosan állott, puha világosság lebegett ki az útra. Fancsali Mózes lakott a házban, egy jóízű gazdaember és juhos gazda, kinek a mondásain sokat lehetett nevetni, pedig csak úgy mondta azokat, mintha nem kéne nevetni rajtuk. A felesége magos, sovány asszony volt, aki nem tréfálni szeretett, hanem parancsolni. Két fiuk volt nekik, és két leányuk. A nagyobbik leány természetében inkább az apjára ütött; mert csupa derű volt, és csillogott mindig a szava. Különben kicsi és arányos termetű volt, sötétbarna szeme kedvvel csillogott, mint a szava; s az arca olyan, akár egy tatár leánynak. S mivel eladó is volt ez a lány, bizonyosan azért világolt még a lámpa.

Hát oda bément a legény, mert a tatáros lány tetszett is neki. Egy kicsit megijedtek, hiszen a lámpavilágnál mindjárt kiütközött, hogy a legénynek vér látszik az arcán és a keze fején. A lány azonban nevetve letörölte, és melléje ült a karos padra. A gazda is megkérdezte tőle, hogy kit ölt meg, mire a legény azzal ütötte el a kérdést, hogy a falunak felit. Nohát, mondta a gazda, akkor én is megölöm a másik felit.

Nevettek egyet, majd azt mondta a legény, hogy elvenné ezt a leányt, vagyis Mártát, ha ő is úgy gondolná, s a szülei is adnák. Mivel a leány úgy gondolta, s a szülei is adták, karácsonykor kihirdették őket, s januárban összeházasodtak.

Abban a házban laktak, ahol Márton nagyapám. De a kisebbik szobában, mert a „nagyházban” Sára nagyanyám uralkodott. Megindult az élet, amiben egy kicsi vidámság is volt már. Aztán megszületett az első gyermek, akit Gábornak kereszteltek, s aki azonban már kicsi korában meghalt. Utána Anna született, majd harmadiknak egy fiú.

Vagyis én.

Mert hiszen atyámról és anyámról beszélek, akik úgy házasodtak össze, ahogy elmondám; s akik az elbeszélte házban és életemben laktak. Az anyám bölcs és derűs természetén kívül sok más vidámság nem volt a nappalaikban, mert amint említém, nagyanyám nemcsak kormányozni akart, hanem azt is éreztette anyámmal, hogy nem hozott semmit a házhoz. Ha csakugyan nem hozott volna, úgy is kicsordul végtére még a vidám szemekből is ilyenkor a könny. De nem is volt igaz, mert ha szegényesen is, gondosan adták anyámat férjhez; sőt egy-két darab földet is adtak véle. Ez nem pótolta ugyan, amit a férjhez ment két leány elvitt a nagyapám földjeiből, de a szegénységben a hét-nyolc hold is valami. Ezt csak akkor tudja igazán az ember, amikor meg is kell művelni azt a földet, amit kicsinek mondanak; ámbár a termés bétakarítása alkalmával nálunkfelé a sok látszik kicsinek és a kicsi szinte semminek. Ilyenformán elég szűkös volt az élet, amelyet folytattak; csupán a küzdelem és a munka volt örökös, annál is inkább, mert nagyanyám a java földjéből megtartott magának, s azt is apámnak kellett megművelni.

Ilyen helyen, mint ahogy emlékeim beszélnek, a gyermeket sem várják szívrepesve. Amit a természet szülőbe és nagyszülőbe beleoltott, azt az örömet sem egyformán osztják ki a megszületett gyermekek között. Mert először, aki korábban születik, az többet kap belőle; s a fiú ismét többet, mint a leányka. Ez az igazságtalanság úgy el tud harapódzni, ha történetesen sok gyermek születik, hogy a megszületett leányka mellől leejtett fejjel távoznak egyszeriben, a fiúra pedig sajnálkozva bólogatnak. Igen, mert a gyermek pénzbe kerül, ami nincs; s amellett sír is eleget: eme két dolgot pedig, különösen az apa, nem szereti. Az anyós pedig azt gondolja, hogy a gyermekágy s majd egy darabig a kicsi gyermek úgy elvonja a munkától az ifjú asszonyt, hogy helyette neki kell dolgozni.

Egyedül az édesanya örül, előbb és utóbb, lánynak és fiúnak egyaránt. De az örömét gyakran titokban tartja, nehogy az anyós ismét haszontalannak nevezze, a férje pedig részvétlennek a bajokban.

Ilyenformán én nem tudom, hogy ki mennyire örvendett annak, hogy én megszülettem. Anyám bizonyosan igen, mert ő még a más gyermekének is örülni tudott mindig. Talán atyámnak is eszébe juthatott, hogy meghalván az első fiú, csak legyek én erős és egészséges, mert a gazdaságban jó segítség válik belőlem. Nagyanyám bizonyára viaskodott magában, mert jó ugyan, hogy lett egy fiú, de ez is gyermek, aki sír, és hátráltatja a munkát.

Azt már nem tudom, hogy én örültem-e a világnak, vagy nem is gondoltam semmit. De akárhogy is volt, megérkeztem. Mégpedig egy szeptemberi hajnalon, amikor nemcsak a nap derengett, hanem virradt már a század is, amelyben mostan élünk; sőt, mire megtanultam értelmes szavakat mondani, már föl is kelt az új évszázad napja. De én arra már nem emlékszem, mint ahogy Róza néni is csak későbbi időből jut eszembe. Ugyanis csak akkor tűnt fel nekem, hogy valahányszor új testvérem születik, egy sovány és magos öregasszony olyankor a háznál mindig megjelenik. Így tudtam meg, hogy ő a bábaasszony, aki engem is „kifogott”, mint ahogy nálunkfelé mondják. Biztos és erős kezekben voltam, jól megveregetett, s néhány-szor belényomott a vízbe. Aztán pólyába tett, s amikor sírni is kezdtem, azt mondta, hogy: no, bé lehet a legénkét jelenteni.

Atyám el is ment a jegyzői irodára, s ott bejelentette, hogy fia született, akit bé kéne írni az anyakönyvbe. Megkérdezte a jegyző, hogy milyen nevet írjon a gyermeknek, mire apám azt felelte, hogy gondolkozott.

Aztán így szólt:

- Hát akkor legyen János.

Nem tudom, hogy miképpen találhatta ki ezt a János nevet, mert a családban réges-régen nem volt János egy se; még akkor sem, ha az anyám családját is belészámítom, mert azok is Mózes voltak, Tamás vagy Gáspár. Nyilván azon gondolkozhatott az irodába menet, hogy ki legyen majd a keresztapám, s mivel egy Balla János nevű komájában állapotodott meg, hát úgy tette reám is ezt a nevet. Az is lehet azonban, hogy Nepomuki Szent János jutott eszébe, aki templomunknak s így a falunak a védőszentje volt.

Úgy volt, ahogy volt.

János lettem, s apám hazament.

- No, béíratad-e a gyermeket? - kérdezte anyám.

- Hát azért mentem - felelte apám.

- S milyen nevet mondtál neki?

- Jánost.

Abban a percben felült anyám az ágyban. Az arca ijedt volt, s a szemén látszott, hogy mindjárt elpityeredik.

- Hát mért nem jó a János? - kérdezte apám.

- Azért - szepegte anyám -, mert eddigelé minden Jánost megöltek ebből a nemzetségből.

- Csak egyet öltek meg.

- Hát volt még?

- Több nem volt.

Erre anyám csakugyan sírdogálni kezdett, s úgy visszaereszkedett az ágyba. Atyám pedig, ki az asszonyi sírástól mindig felborzolódot, szó nélkül kiment a nyitott ajtón az ereszbe. Ott leült a fűtő mellé egy kicsi székre, ami szokott helye volt neki, s cigarettát kezdett sodorni, vagyis „síríteni”, ahogy mi mondjuk. Utána a cigarettáját, aminek rendesen egy-két kicsi horpaca is volt, a barnás bajusza alá vette, és szép lassan fél térdre ereszkedett a kályha előtt. Akkor lassan kinyitotta a fűtő ajtaját, a két ujjával kikapott egy alkalmas parazsat, s azt a markában addig tartotta, ringatva is egy kicsit a bakszenet, amíg meggyújtotta róla a cigarettát. Egyet szippantott, úgy ahogy volt, majd a szenet visszavetette a kályhába, s szép lassan újból a kicsi székre ült.

Így próbálta elverni a János-féle mérget, mert ha valamit rosszul talált csinálni, akkor mindig haragudott valakire. Több szó nem is esett a nevemről, csak három nap múlva, amikor a háznál nagy ünnepélyességgel megjelentek a keresztszülők, hogy engem a templomba vigyenek. Nem is egy, hanem két pár jött utánam, mert a komásodás, különösen abban az időben, igen szokásban volt. Az egyik koma-pár csakugyan Balla János volt és a felesége, akire öregasszony korában azt is hazudták, hogy boszorkány; a másik pedig a régi családi háznak a gazdája, vagyis Sándor bácsi, a Márton nagyapám legifjabbik testvéröccse.

Amikor a poharak és a kalács mellől végre felálltak, nehogy a nagy kínálásban és szabadkozásban elkéssenek, akkor valamelyiknek eszébe jutott, s megkérdezte:

- S osztán a neve mi legyen?

Akkor atyám odafordult anyámhoz, s azt mondta:

- No, most te szólj, Márta!

Anyám rögtön így felelt:

- Kereszteljék Áronnak.

Ezt mindenki helyeselte, mert a másik Áron jutott eszükbe, vagyis a nagyapám papi öccse, ki már Gyulafehérváron kanonok volt akkor, s nemcsak a rokonságot istápolta, hanem a falut is. Ebben az egyetértésben aztán kézhez vettek engem, s nemcsak Áronnak kereszteltek, hanem az is maradt rajtam. Ebben a tekintetben csak annyi változást szenvedtem csupán, hogy kicsi koromban, úgy a gimnáziumba vonulásomig, a pajtások és kedvező idegenek Árkónak is mondtak. Ma sem tudom, hogy miért, de Árkó nem szerettem soha lenni, de sokra nem is ment velem senki, aki úgy szólított engem.

Mindazt, amit első világi időmről mondtak, később anyám beszélte el nekem. Többször is fordult ebbe a homályos múltba a szó, sőt egy ízben azt is megkérdeztem tőle, hogy én milyen gyermek voltam abban az időben, amire nem tudok emlékezni. Hamar láttam, hogy kicsi gyermek koromról nevezetesebb emlékei nincsenek; jobban mondva, ami volt, elvegyülve bujkált a sok emlék között. Ezt nem is lehet csodálni, mert akinek tizenegy gyermeke születik, mint neki, annak a fejében csak összekeveredhetnek az emlékek, melyeket gyermekei kicsi koráról tartogat.

Arra mégis tisztán emlékezett, hogy a bölcsőben órákig nyugton feküdtem, s úgy néztem a világba, mintha gondolatokba lettem volna merülve. Viszont később, amikor már négykézlábra s majd kettőre kaptam, akkor nagyon kellett ügyelni reám, mert egy perc alatt úgy elmentem valahova, hogy aztán kereshettek. Erről a két tulajdonságomról egészen magamra ismertem, mert ha nyugton akarok lenni, manapság is úgy teszek néha, mintha gondolkoznám. Máskor azzal veztettem félre az embereket, hogy kíváncsi és tanulékony természetet mutatok, pedig valójában csak arra vágyódtam örökké, hogy valahol csendesen megülhessek. Ezt azonban kicsi koromban sem tehettem meg, mert attól kezdve, hogy beszélni tudtam, mindenki beszéltetni akart engemet. Sem a szomszédoktól, sem a látogatóktól vagy idegenektől nem nyughattam, mert a kérdésekből, amiket eregettek felém, nem fogytak ki soha. Leggyakrabban azt kérdezték tőlem, hogy ki fia vagyok, mire én őszintén megmondtam nekik, hogy az apámé és az anyámé, az ő szolgálatukra. De amikor észrevettem, hogy ezzel a kérdéssel engem csak beszéltetni akarnak, mert mind igen jól tudják, hogy én ki fia vagyok, akkor nagyokat hazudtam, hogy én is félrevezessem őket. Mindennap mást találtam ki, hogy ki fia vagyok, de azon csak nevettek, nemkülönben azon is, amikor így feleltem:

- Nem azé, aki kérdi.

Ami csak volt abban a helyi világban, mindannak a nevét és a tulajdonságait is tőlem kezdték tudakolni, mintha csak azért adtak volna nekem egy kedves szót, vagy néhanapján egy szem kockacukrot, hogy én tanítsam őket. Így például nekem kellett megmondani, hogy a macska egeret fog; ámbár titokban a tejet is megette, de arról nem szóltam semmit. Legjobban azokra az emberekre haragudtam, akik azt kérdezték, hogy nekem van-e, ami a legénykének van. Olyankor még azt sem mondtam meg, hogy a kakas mit csinál; sem azt nem mutattam meg, hogy Ágoston bácsi miképpen csiklandozza a leányokat.

Amikor aztán már járni is úgy megtanultam, hogy már futni is tudtam, ha gúnárt láttam, akkor még annyi nyugtom sem volt, mint addigéle. Mert akkor atyám, evés után vagy ha szomjas volt, mindig tőlem kért egy kanna vizet, pedig nem is kannából ittunk, hanem mázas kék csuporból. Amikor nem találta, a cigaretta papirosát is mindig velem kerestette, de azt nemigen tudtam soha megtalálni, mert rendszeren ott volt a zsebében. Bármit mondtak nekem, ilyen apró-cseprő dolgot, nagy buzgalommal iramodtam, hogy azt megtegyem; s amikor ezenközben s elég gyakran eltepsentem a hasamon, még akkor sem jutott eszembe, hogy már ismét rászednek engem. Pedig rászedtek, mert ugyanazt csinálták, amit a beszéddel csináltak volt. Mert akkor is az történt, hogy amikor ki tudtam mondani a betűket, már egy egész szót kívántak tőlem; s amikor szavakat is tudtam, már beszédet óhajtottak. S ahogy akkor a betűk és a szavak, most is éppen úgy nőttek és sokasodtak az apró dolgok, melyeket tennem kellett.

Csak hogy hiába, a nagy buzgalom mellett is gyarló módon működtem még, hiszen kicsi legény voltam. Olyan kicsi még, hogy az emlékezetem horga csak vaktában kotorászik abban a korban. Vagyis ahogy most visszatekintek, úgy látom, jobban mondva úgy nem látom magamat, hogy gyérülő ködben szaladgálok, amelyből néha elősejlik valami.

Elsőnek valami betegség ködlik fel az emlékezetemben, himlő vagy tífusz vagy efféle gyermekrostáló betegség, mely nálunk s más családoknál is a faluban minden gyermeket sorra vett. Ilyenkor a természet háborítatlanul sorozta életre vagy halálra a gyermeket, mert orvos nem volt a faluban, aki az élet javára próbálhatott volna valamit. Az sem volt szokásban, hogy városba vigyék a beteg gyermeket, s ott nézessék meg valami doktorral. A szegénység szívesen tanácsolta az egykedvű vagy aggodalmas várakozást, s azonkívül az orvosok felől is csak annyit tartottak bizonyosnak, hogy annak fizetni kell, ingyen csak a természet patikájából hozhattak orvosságot, s onnét hoztak is ecetet, fokhagymát és némely gyógyfűveket, melyeket a tapasztalás szerint használtak fel. Állandó orvosság csak az volt, hogy a betegnek „vizet vetettek”, ami abból állott, hogy az ecetes-fokhagymás vízbe nagy darab izzó parazsokat eregettek, s miközben annak gőzében lógott a beteg feje, a szokásos istenes ígéret mondta az édesanya vagy a gyógyító tudós személy.

Aztán vagy megélt a gyermek, vagy nem.

Hát engemet arra ítélte a természet, vagy ami mindennek számára benne rejlik, hogy megmaradjak. De néhány hét után, amikor föltámadtam az ágyból, olyan gyenge voltam, hogy a magam erejéből csak nehezen tudtam kimenni a szobából. S jövet a halál lábszára mellől, úgy fogtam lemenőben a grádicson a karfát, mint ahogy az elaggott öregek fogják, akik már készek arra, hogy végre kezet csókoljanak a halálnak. Haloványan bár, de most is emlékszem arra a hősi útra, amit a betegágytól tettem meg addig a padig, amely selymes-mohás széleivel az udvaron állott, a veteményeskert kerítése mellett, ama körtefa alatt, melynek a gyümölcsét oly igazságtalanul nevezték „buta körtövének”. Bizony hősi út volt az a kurta-kicsi út, mert nemcsak a betegségből vitt az életbe vissza, hanem a világba is: a káprázatos és hatalmas teremtetett világba, abba is az a kicsi-kurta út vezetett legelőször. Mert ma is úgy jut eszembe az a nap, hogy valójában akkor vettem észre és láttam meg először az eget és a földet. Azon a napon, amikor gyenge és hervadt gyermeki testtel ott álltam a szabad ég alatt. Mint a mámor, úgy döbönt belém, hogy a néhány hetes lázban és a betegség kínzásában egyszerre megérett a szemem, hogy láthassam is véle, ami vagyon a világban; s megnyílva állott már a lelkem is, hogy emberi örömmel ámulhassak a teremtetett világon, amely tündökletes volt, és nagyságában határtalan.

Távol a hegyek komoly és boldog derűben sütkéreztek, a földek felett aranyosan lebegett a lég. A kertek bő reménységben lélegzettek, és a fák sütkéreztek mindenfelé. De leginkább mégis a fény volt káprázatos, ahogy közel és távol változatosan játszva libegett. Amott áradozva tündöklött, emitt pedig színeket váltva bujkált, mintha nem is tudná, hogy nagy kedvében mit tudjon csinálni.

Nemcsak örülni, hanem vigadni látszott az egész világ.

Azt kellett gondolnom, hogy csupa ámulatos játék az egész mérhetetlen mindenség, ami nemcsak csodálatomra van, hanem azért is, hogy egy életre kedvet és erőt zuhintson belém.

Alig bírtam magammal.

Úgy tetszik, hogy igaziból és embernek akkor születtem meg, mert értelmes-lelkes lény gyanánt csak akkor találkoztam a világgal. S a nagy öröm mellett, hogy lám, milyen gyönyörű az élet, még jó dolgom is volt akkoriban. Mert kímélettel, gyöngéd szóval és jó falatokkal mindenki a kedvemben járt, hogy minél jobban és hamarébb erőre kapjak.

Azokban a nyári napokban sokat voltam egyedül otthon, mert atyámék és nagyanyám is a nappalokat mezei munkában töltötték. Olyankor Anna nővéremet is, ki már nagyocska leányka volt akkor, magukkal vitték a mezőre, aminek én különösképpen örvendettem, mert Anna nagyon szeretett uralkodni rajtam. Így hát egyedül időztem otthon; de igazabban szólva, nem is egészen egyedül, mert igen sokszor Antika is ott hervadozott a háznál. Akkor még nem tudtam pontosan, hogy ki és micsoda fiú Antika. Nekem csak annyit mondtak róla, hogy a nagyszebeni árvaházból jött haza, vagyis küldték onnét haza, mert folyton betegeskedett. Láttam is, hogy nem olyan ruhája van, mint a többi fiúknak nálunk, hanem olyan szürke vászon és gombos, mintha nem is hozzánk tartozott volna, hanem valami más és csakugyan árva világba. Azt is láttam, hogy Antika sovány, viaszos színű és szomorkás folyton, de csak később tudódott ki előttem, hogy tüdőbaj emésztette szegényt. Mint ahogy azt is csak messze később tudtam meg, hogy Antika mégis hozzánk tartozott, mert nagyanyámnak volt a késői fia, aki már nagyapám nélkül született. Azért hívták nagyanyám után Nagy Antalnak, már tizenkét éves korában, mert abban az időben olyan korú lehetett. Annyi volt minden, hogy nagyanyám után adtak neki nevet, amivel aztán be is szüntettek fölöle minden útbaigazítást, de nemcsak előttem, hanem mások előtt is. Ez nemcsak titokzatos volt, hanem helyénvaló is, mert hiszen úgyis tudta mindenki az Antika dolgát.

Leginkább a körtefa alatt üldögélt a padon, ahova árnyékot is vetett a nagy körtefa, s ahonnét jól szemmel lehetett tartani a házat, a házhoz vezető kicsi utcácskát s még engemet is, ha a ház körül vagy az udvaron mesterkedtem valamit. Mintha úgy emlékezném, hogy Antika néha olvasgatott valamit, de legtöbbit mégiscsak üldögélt, és szelíden mosolyogva szemlélgette, ami adódik nyáron és falun. Egy-egy elszálló madarat vagy a ház tetején lelkiből éneklő fecskét. Egyik-másik kerítésen is átugrott néha valami kutya, melynek a szándékáról és a természetéről gondolkozhatott, vagy találgathatta sokáig, hogy vajon kié lehet. Macska is ólálkodott néha, ki nemcsak a lepkéket nézte, s azt, hogy mit lehetne valahonnét ellopni, hanem nézte bizony a fákat is, vajon melyikre lehetne felirמודni gyorsan, ha egy kutya jönne hirtelen.

Ha olyan nagy volt a nap heve, hogy a körtefa nem tudott kellőképpen megküzdeni véle, akkor Antika mégis kihúzódot a csűrkertbe, s ott valamelyik lombosabb fa alá heveredett a hűsítő fű közé. Ha ment, oda is magával hívott, mert minden reggel meghagyták neki, hogy aztán ügyeljen reám, mert még gyenge is vagyok s kicsi is. De sohasem parancsolgatott nekem Antika, hanem mindig szép szóval kért, szinte úgy, hogy szíveskedjem. Rendesen mentem is véle, nehogy a maga baja mellé még miattam is megszidódjék. De bizony néha már úgy eluntam az ő nagy szomorúságát és hervasztó szelídségét, hogy észrevétlenül elsiklottam a szeme

elől, s elmentem más világot látni. Messze olyankor sem mentem, csak valamelyik szomszédba, de oda is hiába, mert rendesen nem volt otthon senki. Kivétel csak a Pali bácsi udvara volt, amelyik olyan közel esett hozzánk, hogy a kút mellett csak egy hágsón kellett a kerítésen átpeckelődni.

Ez a Pali bácsi Nagy Pál volt tulajdonképpen, s nagyanyámnak a bátyja. Igen jómódú gazda volt az öreg pipás ember. Két csúre is volt neki, s azokban nemcsak verebek, hanem baglyok is tanyáztak. Azonkívül mindig szép lovai voltak, s rendszerint bikát is tartott. A bikával azonban nem ő bajlódott, s nem is lovakkal járt, hanem mindig csak ökrökkel. A fia volt a nagy lovas, úgyszintén a bikával is ő szeretett büszkélkedni, lévén maga is dölyfös egy kicsit. Pali bácsinak ezt az egyetlen fiát Domokosnak hívták, ki nemcsak fiatal házas volt éppen akkor, hanem a felesége is rokonom volt. Mégpedig elég közeli, mert a Márton nagyapám gazda testvérének a nagyobbik lánya, akit Bertának hívtak, s igen szép szőke asszony volt.

Ezt nem azért mondtam el, mintha meghaltak volna, mert hiszen Domokos bátyám és Berta néném most is élnek; hanem inkább azért, mert abban az időben az ő házuknál is, Antika módjára, gyógyulgatott egy diák. Ez Bálint volt, a Berta néném legkisebbik öccse, ki szintén a nagyszebeni árvaházban diákoskodott, mert a szülei már esztendő óta nem éltek. Így a szegény árva diáknak idegenbe kellett húzódnia, ha már a tüdőbaja miatt őt sem túrték meg az árvaházban. Mert hiába, ha nem a szülői házban van a gyermek, idegenben van mindenképpen, különösen az asszony testvérénél, aki maga is mellékes gazda az olyan háznál, ahol az após, sőt az anyós is él még.

Így hát, nehogy kifogyjak az árvaházi diákokból, Antika mellől gyakran mentem át a Pali bácsi módos udvarára, hol a lengedező Bálintot mindig megtaláltam. Bár szép dolog a rokoni szeretet, mégsem akarom azt mondani, hogy Bálint miatt hágtam meg oly gyakran a hágsót. Módjával szerettem őt is, de nem lelkesedtem érte, mert a nagygazda udvaron egy kicsit úrfit játszott, s úgy is beszélt. A lovak jobban csábítottak, s a bika még a lovaknál is jobban; de legjobban mégis a baglyok talán s a más madarak, akik a két csűrben laktak, rendszerint a szarufák környékén. Ha jobb kedvében volt Bálint, szívesen megmutatta nekem a bikát, aki mordulva s olyan mogorván nézett reánk, hogy nevetni kellett rajta, amit meg is tehattünk bátran, mert a láncának két szára volt, s azzal mind a kettővel meg volt gondosan kötve. A lovak már vidámabban fogadtak, sőt a mi nagy élvezetünkre rúgtak is nagyokat, ha megrúgattuk őket. Sok időt azért sohasem vesztegettünk az istállóban, mert a madarászás volt a legfőbb. Ezt úgy hajtottuk végre, hogy mind a ketten bementünk a csűrbe, ahol Bálint megállott a deszkapadlón, vagy éppen urason beléült a szekér ülésébe, mely ott szokott várakozni. Ott álldogálva, vagy az ülésben üldögélve, úgy nézegetett a kakasüllők felé, mintha hivatalból tartott volna szemlét. Mire azonban valami eredményre jutott volna, én már a hosszú lajtorján fent voltam az odorban, s ott valamelyik szarufán mászni kezdtem a kakasüllő felé. Az egyik kezemmel fogtam irgalmatlanul a fát, a másikkal fészek után tapogattam, s a két szemem pedig járt mindenfelé, hogy nem pillantanék-e meg valahol egy gubbasztó baglyot. Láttam is baglyot több ízben, de megfogni sohasem tudtam, mert a homályban mindig észrevett engem idejében, s nagy mérgemre elszuhant. Ha ilyen dolog történt, azt az első időben örökké megmondtam Bálintnak, mert ő alulról nem mindig látta, hogy fenn a félhomályban mi történik. Azt hittem olyankor, hogy velem együtt Bálint is a gyáva baglyokra fog haragudni, de az elején csak a fejét ingatta, majd egyre nyíltabban úgy szólt, mintha én lennék hibás, s nem a baglyok. Emiatt aztán én szóban ritkábban kezdtem bagoly madarat látni, sőt később már akkor sem láttam, amikor ő azt állította, hogy a fülem mellett repült el valamelyik. De nem volt elég még a szemrehányás sem neki, hanem kezdte tanácsolni nekem, majd szinte el is rendelni, hogy hol és merre másszak a zsúpfödél alatt. Mivel én csak magamtól szerettem madarak után mászni, s nem intézkedésre, a barátságunkat kezdte a dér megütni.

S éppen akkor történt is valami.

Mégpedig a kisebbik csűrben, melyet madarászás céljából szintén sorra kerítettünk, nehogy azt higgye rólunk az a kicsi régi épület, hogy mi is megvetjük őt, mint a gazdái. Mert Pali bácsiék annyira mellőzték, hogy az odrába nemigen tettek semmiféle takarmányt, csak alul a pajtában tartottak néhány ócsárolt kecskét, melyek a beteg diáknak tejeltek. Éppen akkor is úgy volt, hogy az ócska odor üresen tátongott, csupán olyan-amilyen deszkák borították a padlatát. A tetején is igen vetkőzött a régi zsúpfedél, de az a madaraknak igen jó volt, mert könnyűszerrel járhattak ki s bé a fészkeikbe, melyekben friss levegőn nőhettek a madárfiak. Abban voltunk Bálinttal mind a ketten, hogy már egy mászásra is teli rakhatom madarakkal a kebeletemet. Úgy is indultam neki, de amikor éppen már a kakasüllőig érkeztem volna, hirtelen a korhadt szarufa megreccsent a kezem alatt, s én abban a pillantásban repülni kezdtem lefelé, háttal az odorpadló deszkáinak, melyek estemben szintén nem tudtak megtartani, hanem egy roppanással leejtettek a pajtába, ahol a kecskék úgy megijedtek tőlem, hogy a szakálluk is rögtön megfehéredett.

Amikor feltápáskodtam és sajogva kijöttem a pajtából, már Bálint is ott várt az udvaron. Az arca inkább kíváncsi volt, mint aggodalmas, de utóvégre nevetetett is volna, mert olyan helyről estem le, ahová felmászni senki sem erőltetett. De bár inkább nevetett volna, minthogy úgy szóljon, ahogy szólt, mert mikor roncsolt ruhában s nyomorogva meglátott, mindjárt azt kérdezte:

- Megsértetted-e magadat?

Ahogy ezt kimondta, abban a percben nagyon megharagudtam rá, mert úgy véltem, hogy aggodalom helyett inkább csúfolódik, hiszen tudhatná jól, hogy én nem sértettem meg magamat, hanem estemben a deszkák sértettek meg engem.

Nem feleltem neki semmit, hanem megindultam szó nélkül hazafelé. Bálint azonban lépegetni kezdett utánam, s mintha azt gondolta volna magában, hogy bizonyosan meg is némultam, ahogy a hátamra estem, folyton kérdezgetett engem, s hol azt mondta, amit az előbb, hol pedig így szólt:

- Megütötted-e magad?

Ez sem tetszett nekem, hogy „megütötted-e”, mert úgy gondoltam, hogy ezzel is csak úrfiskodik, mivel mi nem úgy mondtuk azt a szót.

- Nem! - feleltem neki.

- Hanem? - nógatott tovább.

- Nem megütöttem, hanem csak megüttem - mondtam.

Mert mi azt úgy szoktuk mondani.

Azzal hazamentem, s útközben azon gondolkoztam, hogy vajon Antikának megmondjam-e az igazat, vagy pedig azt hazudjam, hogy verekedtem valakivel. Úgy esett jobban, hogy mégis igazat mondjak; amikor tehát meglátott, s ijedten megkérdezte, hogy mit csináltam magammal, akkor így feleltem:

- Egy kicsit leestem.

- Honnét?

- Madarásztam a csűrben, Pali bácsinál.

Erre azt felelte Antika, hogy nálunk is van csűr, s madarászhattam volna abban is; amire viszont én azt mondtam neki, hogy a mi csűrünkben is éppen úgy le lehet esni, mint a máséban. Ebben, úgy látszik, igazam is volt, mert Antika nem szólott többet, hanem leszedte rólam a pókhálót, mosdóvizet készített nekem, s a ruhámat, úgy ahogy tudta, megvarrta.

Attól a naptól kezdve egy darabig nem láttam Bálintot, mert még a bika s a lovak látására sem mentem oda. Ezt nem úgy kell érteni, hogy örökösen Antika mellett csücsültem, mert bizony azután is el-elsiklottam hazulról, csak hogy még változatosabb utakra, mint addigéle. Néha eltekeregtem messze a faluba, aminek vettem is elegendő hasznát. Mert kedves haszon volt például, hogy cimborákra akadtam, akiktől nemcsak hallottam mindenfélét, hanem akikkel helytelenkedni is igen jólesett. De főleg annak láttam hasznát, hogy ilyenformán egészen megbátorodtam, s lassankint már semmitől sem féltem, ami ijedtemet vette azelőtt. Ilyen pedig állatban és emberben is akadt. Ilyen volt például állatban a gúnár, aki még kisebb koromban nagyon „megszíphatott” engem, mert egy darabig úgy ijedtem tőle, hogy már futottam, ha csak láttam is. Ekkortáiban azonban úgy leszoktam már a futást, hogy bátran szembe is mentem a gúnárral, sőt egy ízben úgy meghajítottam az egyiknek a fejét, hogy a bösz gúnárnak egyszeriben lekonyult a gangos nyaka, s egészen közeli nézte a földet, mintha vakki lett volna. A disznótól sem óvakodtam már annyira, mint azelőtt, sőt arra is rájöttem hamarosan, hogy a kutya előtt is igen nagy tekintélye van a kőnek. Csak a békával és a gyíkkal s a sárga hasú gőtével nem tudtam megbarátkozni; s főleg a kígyóval nem, akitől jobban féltem örökké, mint az eleven ördögtől.

Az emberek között is többféle olyan emberek fordultak elő, akiket csak lassan tudtam úgy megszokni, hogy jóféle szemekkel nézzek rájuk. Ilyenek voltak a feketébe öltözött vén-asszonyok vagy a nagy bajuszú, vánszorgó öreg emberek, akik úgy tunkak előttem, mintha óriási csápos bogarak lettek volna. De nem állhattam azokat az embereket sem, akik idegenek voltak abban a falusi székely világban, mint a nadrágos úriemberek, akik nagy néha mégis megfordultak a faluban. De leginkább akkor szeppentem meg, amikor mezítláb és macskásan suhanó cigányokat láttam, akik rézből való üstöket vittek a hátukon, s az eléjük tett kérdésre azt mondták, hogy akinek likas üstje van, azt ők meg is tudják foldani, sőt búzáért vagy szalonnáért újat is adnak. A drótos embereknek sem tudtam nagyon örvideni; sem azoknak, akik esőtartókat javítottak. De ezekkel mégis hamarébb megbarátkoztam, mint azokkal a vándor szekerekkel, akik furcsa idegen viseletben zörögtették végig a falun a szekerüket, és azt kiabálták, hogy:

- Degenyeget, hámkenőt!

A hámkenő tisztességes és jó büdös hámkenő volt, de a „degenyeg” valami kátrányos-olajos, fekete kenőcs, amit az ilyen emberek a szekéren álló hordókból mértek. Ha pénzük volt, azok vettek belőle, akiknek a szekérében már szárazon nyikorogtak a kerekék. De bezzeg, amikor megkenték ilyen degenyeggel a kerékagy alatt a tengelyt, akkor nemcsak a kerék forgott vidáman, hanem hamarosan foroghatott maga a gazda is, mert ha munka közben a tengelyek környékén járt, teli lett mindjárt fekete degenyeggel. Mivel az ilyen ruhát ki is kellett mosni, a degenyeges embertől nagyon irtóztak az asszonyok. Helyette is inkább afféle „mosztikás” vándort kívántak volna, aki szintén valahonnét idegenből jelent meg néha a faluban. Olyankor egy rossz gebével ügetett fel az egyik utcán, hogy aztán a másikon visszafelé cammogtassa a gebét. Ez a gebe néha csak fajtalan lovacska volt, ami öszvért jelentett. Zsákok lógtak kétfelől a gebe hátán, s az ember azokba gyűjtötte a száraz lépet, amit ő mosztikának hirdetett.

Így hát s ilyenformán ezekben a korai nyári hetekben sok világi dolgot tapasztaltam, s azokban valamicske előhaladást is tettem. Megtanultam, hogy a vénasszony bizony nem olyan, mint a fiatal; s hogy velem együtt ő is jobban szeretné, ha ifjú volna. Az öreg emberek nagy bajuszát is

odavalónak tartottam, ahol az mókásan terengett. Láttam, hogy a cigányok, a vándor szekeres ember és a mosztikás egyaránt élni akar, s azért csinálja, amit csinál, bár jobban szeretne terített asztalnál ülni, vagy jóllakottan heverészni valamelyik fa hús árnyékában. Az is kitudódott, hogy egy kicsi bátorsággal győzelmet lehet venni az oktalan gúnáron és a gyáva kutyán. Ez aztán főleg sokat bátorított, sőt egy kicsit sokat is talán, mert olyan dolgokat is kezdtem már elkövetni, amiket nem lett volna szabad.

Nem más mondta ezt nekem, hanem magam éreztem így. De hát folyton kerülgetett valami. Nem kíváncsiság, s nem is valamelyes bátorságféle hevület. Inkább valami olyan, ami nem annyira a nemes érzületből származik, mint inkább a kalandos természetből. Először nem akartam ügyelni rá, mert féltem tőle; s féltem attól is, hogy baj lesz belőle. De ő nem hagyott békében, hanem újra és újra visszajött hozzám, és kerülgetett. Aztán már hízelgett nekem, s úgy birizgált, hogy jólesék nekem. Majd belém furakodott, és megtelepedett bennem, s akkor már hajtott.

Maga a kísértet volt.

Először csak annyi történt, hogy a szomszédos gyümölcsöskertek közelében kezdtem járogatni, hadd lássam, miféle gyümölcsök vannak ott, s nem érik-e már valamelyik. Aztán átmásztam a kerítéseken, hogy megnézzem, nincs-e hullomás a fa alatt. De már furcsa izgalommal néztem a fákra fel, amelyeken mosolyogtak a gyümölcsök, és kedveskedve integettek nekem, hogy másszak fel hozzájuk a fára.

Többféle gyümölcs volt, ami éppen abban az időben érett. Első helyen a muskotályszilvát kell említenem, vagyis a „mocskotárt”, ami olyan édes-jó és kíváncsú kerek gyümölcs volt, hogy minden fáradságot megérdemelt. Egyedüli baja csak az volt, hogy ritkaságszámba ment, mert a gazdák nemigen neveltek ilyen fát; s ahol pedig volt, ott is néha kivágtak egyet-egyet, hogy ne vonzzon több bajt és háborúságot. Nem is csodálom a gazdákat, mert a mocskotár minden esztendőben csak mérget és kárt hozott a házhoz, mivel nemcsak lopták, akár a virágot a kertből, hanem lerontották miatta éjjelenként a kerítést, összegyűrtak a fa környékén mindent, s még a kutyát is sántán hagyták ott, ha ugatni mert.

Ezt a legények tették.

Én még messze voltam attól, hogy ilyen hadjáratban részt vehessek, de már tudtam, hogy hány muskotályszilvafa van az utcában. Nem azért tudtam, mintha szilvafatudós szerettem volna lenni, hanem azért inkább, hogy a nap különböző szakaszaiba állítsam őket. Vagyis volt nekem reggeli, déli és délutáni szilvafám, mégpedig a háziakhoz és más körülményekhez alkalmazva ezt a beosztást. Mert ugyanis a falusi emberek természete sem egyforma, hiába kell nekik egyforma munkát végezniük. Van olyan, amelyik már hajnalban elmegy hazulról, s viszi az egész háznépet is magával; vannak olyanok, akik otthon házörzőt szoktak hagyni, s ismét olyanok is, akik bármikor hazajöhetnek.

Aki gyümölcsöt akar lopni, az ilyent annak tudnia kell.

De nem is fogott meg engem senki.

Csak hogy a mocskotár hamar elfogyott. Emiatt haragudtam is a gazdákra és a fákra, sőt az egész világra, bár jól tudtam, hogy ez oktalanság. De hát segíteni csak úgy tudtam, ha nem ragaszkodom továbbra is a muskotályszilvához, hanem meglelgeszem más olyan gyümölcsökkel is, amelyek úgyszintén korán kezdenek érni. Amikor láttam, hogy ilyen van elegendő, akkor a kedvem újra megjött, sőt tetszett nekem, hogy választhatok is. Hamarosan úgy vettem észre, hogy reggel vagy délelőtt legjobb az édes alma, délben a torzsátlan körte, délután a hulló vackor, míg legjobb a napot mézvacokkal fejezni be, mert az volt talán a legízletesebb.

Ezt a mézvacskort „palacféreg körtövének” is hívták, s mai napig sem tudom, hogy miért, mert palacféregnek megvetéssel a poloskát nevezik. Eredménnyel is, mert ettől a névtől úgy megsértődik, hogy a környéket is elkerüli, amire elég bizonyíték, hogy én őt magát nem is ismertem egész gyermekkoromban, csak ezt a megvető nevét. De hát most nem a poloskáról van szó, hanem a mézvacskorról, ami ebben a percben számomra nem kevesebb amannál, mert olyan emléket idéz, ami nemcsak kellemetlen, hanem csíp és fájdalmat okoz.

Az történt ugyanis, hogy az egyik délután, úgy uzsonna tájban, elmentem a Mátyás bácsi kertjébe, ami tőlünk a harmadik szomszédban volt. Nagy, szép gyümölcsöskertje volt Mátyás bácsinak, s benne három mézvacskorfa is, szinte vetekedve egymással, hogy melyik teremjék hívogatóbb gyümölcsöt. Bizonyos voltam, hogy abban a nagy dologidőben senki mással nem lesz találkozásom, csupán a madarakkal, akik szintén szerették ezt a mézédés és illatos csemegét. Ki gondolhatott arra, hogy megelőzőleg a gazda egészségi állapotát is meg kéne tudakolni, főleg olyan gyönyörű nyári időben, amikor szinte még a halottak is feltámadnak, hogy a mezei munkában szorgoskodó élőknek segítsenek! Itt volt a baj, hogy ezt elmulasztottam megtenni, mert ha utánajártam volna, akkor megtudhattam volna a szomorú valót. Vagyis azt, hogy szegény Mátyás bácsinak görnyesztő gyomorbaja volt, mely azokban a napokban különösen elővette, minek következtében otthon kornyadozott. Ott heverészhetett valahol a fák alatt, görcsösen megbújva a hűsítő fűben, amikor én a kertbe megérkeztem. Nem lévén olyan szimat, mint a kutyanak, nem vettem észre őt, pedig szokás szerint jól körül néztem, mielőtt felmászhattam volna a fára. Mivel azonban biztató síri csend honolt az egész gyümölcsöskertben, én felmentem a fára, s odafent a teteje felé, ahol legjobban sárgult a körte, egy alkalmas ágon megtelepedtem. Kényelmesen leültem az ágra, s mivel nem hajtott a tatár, először még gyönyörködtem is az incselkedő körtékben, majd a legszebbiket leszakasztottam, és szép lassan megettem. S meg egy másikat is. Amikor azonban a harmadikat javában ettem volna, odalent a fa alatt megszólalt egy hang, s azt mondta:

- Te ott micsinálsz a fán?!

Csak a temetőben történhetik ilyen, amikor lent a sírban megszólal a holt. Mert engemet úgy megrémített, mintha a hang a sírból szólott volna éppen. Még a falás is, ami a körtéből a számban volt, még az is megállott, nemcsak a lélegzetem. Ültömben meg is ingottam hirtelen, de jól átöleltem a fát, s úgy lapultam.

Annyit azonban láttam, hogy Mátyás bácsi van odalenn.

Várta, hogy szóljak valamit, de én némán és mozdulatlanul ültem a fán, mint a fagyöngy.

- Nem hallod?! Micsinálsz odafent?

Nem tudom, hogyan, de az jutott eszembe hirtelen, hogy igazán nagy buta tud lenni egy felnőtt ember, amikor ilyeneket kérdez. Mert láthatja, ha szeme van, hogy megszeppenve ülök; s tudhatja azt is, hogy miért jöttem fel a fára. S attól, hogy butaságot kérdezett, egy kicsit megenyhült bennem a félelem, de annyira mégsem, hogy azt feleltem volna például, hogy imádkozom.

- Gyere le! - mondta ismét.

Ezt úgy mondta, hogy abban sok minden volt, csak jó nem. De legalább egyenes és értelmes beszéd volt, mert nyíltan megmondta véle, hogy menjek le a fáról, hiszen meg akar fogni.

- Gyere csak le! - szólott újból.

Ez még fenyegetőbben hangzott; s a mutatóujjával intett is hozzá, felülről lefelé. Ahogy láttam a mozduló kezét, egyszerre belém nyilallott a gondolat, hogy azzal a kezével fog nyakon csípni engem. De még az is semmi lesz ahhoz képest, amit apámtól fogok kapni. Ettől rémültem meg csak igazán. S rémületemben rám rontott a szégyen is, mintha csak akkor eszméltem volna rá, hogy valójában mit csináltam.

A világ semmiféle gyümölcse nem érte volna meg, úgy szenvedtem.

S akkor Mátyás bácsi ismét megszólalt.

- Egyszer lejössz! - mondta.

Ebben a hangjában nem annyira a mérget, mint inkább elszánást éreztem. S nemhiába, mert a szó után leheveredett a fa alá, ami azt akarta jelenteni, hogy neki van ideje addig, amíg én egyszer csakugyan lemegyek a fáról. Most már láttam, hogy valamit csinálnom kell. De mit? Az egyik az lett volna, hogy észrevétlenül lefelé ereszkedem, aztán hirtelen leszköm a fáról, s amíg ő lábra áll, addig én elfutok. Vagy eszembe jutott az is, hogy csendben leszek, s várok, hátha megejti az álom.

Mégis a harmadikat választottam, vagyis azt, hogy lemegyek. Hadd essem keresztül ezen a szenvedésen, ha már meg kell lenni.

- Mit csinál velem, ha lemegyek? - kérdeztem.

- Majd meglátod - felelte Mátyás bácsi.

- De mégis.

- Te mit csinálnál az én helyemben?

- Meghúznám a maga fülét.

Úgy hallottam, mintha ezen nevetett volna egy kicsit, ami annyira fokozta a bátorságomat, hogy csakugyan lefelé indultam. Amikor ezt észrevette a gazda, felállott a fűből, hogy készenlétben várhasson engem.

- Gyere csak, mert én sem teszek egyebet - mondta.

Nagy bizalma nem volt bennem, mert úgy állott résen, hogy mindjárt megragadhasson, szinte még a levegőben. A vállamnál fogva meg is markolt rögtön, majd a fületem csípte a két bütykös ujjá közé.

- Ki fia vagy? - kérdezte.

Jól van, gondoltam magamban, mert eszerint nem tudja, hogy ki vagyok, s így nem is árulhat bé otthon.

- Az ne számítson - mondtam.

Úgy kezdte húzni a fületem, hogy a fejem is ment utána.

- Hát mi számítson? - kérdezte.

- Az, hogy én hibáztam.

Erre egy nyaklevest adott nekem, s azt mondta:

- Lódulj!

Átmásztam a kerítésen, és hazafelé indultam. Mentemben éreztem, hogy nagyon sajog a fülem, de életemben először a lelkem is sajgott. Valahogy nem jól volt úgy, ahogy volt. Szégyenkeztem is magam előtt, hogy egy idegen ember huzigálhatta a fületem, miközben még azt

sem gondolhattam, hogy igazságtalanul teszi. Ámbár a madarak is azt teszik, amit én tettem. De hát legyen úgy, hogy a madár egészen más, mint az ember, ami igaz is. Igen, de ha ember, akkor ne csak gyümölcsöt legyen neki lopni tilos, hanem a szavát se szegje meg, mint ahogy Mátyás bácsi megszegte. Mert én legényke létemre betartottam, amit mondtam; ő azonban, mivel felnőtt volt, nyakon csaphatott engem, holott megígérte volt, hogy nem fog egyebet tenni, csak a fülemet húzza meg.

Úgy látszik, a felnőttek hazudnak.

Én nem hazudtam otthon, sem Antikának, sem a szüleimnek, csak éppen nem szóltam az egész dologról egy szót sem.

De feltettem magamban, hogy ha kérdeni találják, vagy ha valamilyes módon kipattan a baltörténet, akkor mindent elmondok hűségesen. A többit, ami még hasonlatos lenne, úgysem kell elmondanom soha, mert ezzel a fülhúzással én a gyümölcslopást béfejeztem.

Hacsak lehet.

Amit fogadtam magamban, azt meg is tartottam mind a kettőt. Az egyiket nem is volt nehéz, mert ami Mátyás bácsival történt, úgy megsüketült, mintha kántorral s pappal temettük volna el. De valahogy azt is megálltam, hogy nem mentem idegen gyümölcsösre többet, ámbár nemcsak a kísértés vett elő többször is, hanem a cimboráim is gyakran csábítottak.

- Inkább feredni menjünk! - mondtam olyankor.

Nemcsak semmiségből mondtam, hogy fürödni menjünk, mert immár úgy rákaptam volt a Nyikóra, hogy legszívesebben mindig csak benne lettem volna, mint a lúd. Nem is volt messze tőlünk, mert ha a kertek között, a kanyargós ösvényen megfutamodtam lefelé, egyenesen a gáthoz értem, s ott a gát alatt pedig nemcsak jó nagy mezeje volt a víznek, hanem a gáti vízesés környékén még a nagy embereknek is nyakig ért legalább.

Új világ volt ez a vízi világ.

Maga a víz is egymagában élőknek és kedvesnek tetszett előttem; s ugyanakkor titokzatosnak is. Mondikálva és suttogva folydogált a gát fölött, majd a deszkákon és a vesszőkön úgy futott le a gát alá, mintha hullámosan és habosan iramodott volna a nagy vízi gyűlésbe, melyet a folyó ott tartott a nagy mezőben, a gát alatt. Ott aztán mind megálltak az iramodó vízsugarak, mormogva és duruzsolva vegyültek össze a többivel; néhol nagy habokat vertek, mintha zsörtölődtek s veszekedtek volna; máshol mulatságot tartottak, andalogva kereken, vagy sirengve gyorsan.

Sok rejtelem volt abban a játékban.

De ami a játékon túl, magában a vízben lehetett, az még sokkal rejtelmesebb volt előttem. Amikor még víz nélkül hallottam, hogy a vízben mindenféle furcsa állatok élnek, akkor félig azt hittem, hogy csak mondják; félig pedig ámultam rajta. A kútban már láttam volt eleget közönséges „szentgyörgyi” békát, amelyik a köveken gondolkozott, s az ember jöttére mindig a vízbe ugrott s sohasem másfelé; s ha mégis valahogy megszorult, s nem tudott az elrejtő vízbe szökni, akkor a végső veszedelemben szépen a hátára feküdt, s úgy mutatta a csúnya hasát, mintha már nem is az övé volna, hanem a halálfiának a hasa. Olyankor csak tette magát, amiért én butának és gyávnak tartottam, de fintorodtam is tőle, hogy ilyen alattomoságra képes. Éppen ezért, ha már választani kellett volna, inkább állottam volna az apró kicsi „botos békának” a pártjára, amelyek nyájakban menekültek minden mozgás elől. Ha pedig megakadtak valahol, úgy vergődtek szegények, hogy valósággal sikoltoztak és nyögtek belé, amit ugyan hallani nem lehetett, csak látni.

Amikor a békák után a folyóval is kezdtem megismerkedni, akkor halakat láttam, amelyek kicsikék, nagyobbak és még nagyobbak voltak. Ha rejtekből nézhettem őket, elereszkedve sétáltak a kövek között; ha pedig észrevettek engem, akkor villanva iramodtak bármerre. Nekik aztán elhittem, hogy a gát alatt, a nagy vízben, még sokkal nagyobb halak élhetnek, ám-bár ilyen tekintélyes halat sohasem láttam a vízben sétálni vagy iramodni valamerre. Kifogva sem láttam ilyent soha, mert olyan magunkféle embert, aki halászott volna, vagy arra szánta magát, hogy a halat is megegye, apám sem látott soha, pedig én ilyeneket kérdeztem tőle.

Egyszer aztán, még a fürdőzés elején, odajött a gáthoz valami fekete rongyos ember. Lenge nadrágját feltúrta a combja közepéig, aztán egy rúdról hálófonatot csavargatott le, s azzal együtt belément a vízbe. A hálóját a vízbe merítette, s mindig beljebb s beljebb taszította maga előtt. Ilyenformán olyan mélyre ment a vízbe, hogy a nadrágja türelmése már rég nem látszott, sőt derékig is benne állott a vízben. Néha a víz fölé emelte a hálót, miközben tüzetesen nézte, hogy a víz hogyan fut ki a hálóból. Amikor aztán csak fadarabok maradtak benne, akkor ismét visszaeresztette.

Mi nagyokat neveltünk rajta.

- Mit kacagtok, kölikök? - kérdezte az ember.

Bizonyosan azt akarta mondani, hogy „kölykök”, de nem tudott rátömörödni a nyelve. Emiatt is lehetett volna nevetni, ha még egy nevetés ráfért volna a haszontalan nadrágja tűréseire s a csepegő hálójára. De én inkább a szomjas nadrágjára pazaroltam a nevetést, mert az jutott eszembe, hogy nyáron bezzeg nem veti le, ellenben ha most karácsonyi hideg volna, bizonyosan csak egy nagy sapkát tenne a fejére, s egyéb ruháit mind levetné. Hanem már nevetés közben eszembe jutott, hogy várjunk, mert ha az ember nem is fog halat, én este megfogom apámat, aki azt mondta volt nekem, hogy olyan ember nincs a faluban, aki halászni s halat enni szokott. Szinte hallottam már, hogy mit fog atyám felelni, amikor este megszorítom, mert ugyanis, ha valamire nem tudott vagy nem akart könnyen válaszolni, akkor úgy tett; mintha én haszontalan dolgot kérdeznék, s olyankor azt mondta:

- Ne akarj olyan nagy tudós lenni.

A természete máskülönben is olyan volt, mint az erdő, amelyben komoly nagy fák vannak, és hallgatag csend. De aki türelmes volt, buzdító nagy tisztásokat is talált az ő természetében. Rendszerint vacsora után lehetett egy-egy ilyen tisztásra érkezni nála, amikor leült a fűtő mellé a kicsi székre, és rágyújtott a cigarettára. Olyankor megenyhült az arca, minek láttára mindnyájan jobban kezdtük érezni magunkat.

Akkor este is így volt.

- Hát én ma olyant láttam, ami nincs - mondtam.

- S ammi? - kérdezte apám.

- Halász a gát alatt.

Nem tudom, megsejtette-e atyám, hogy én milyen célból tudóskodtam, de vagy amiatt, vagy pedig a halak miatt nem felelt nekem. Szavammal azonban mégsem maradtam a levegőben, mert anyám megnevezett egy embert, aki egyetlen halászó volt a faluban. Valamiféle Ferencnek hívták, kinek a nevét is tudtam azóta mindig, de ebben a percben nem jut eszembe. Akkor tudtam meg azt is, hogy a cigányok közé számították Ferencet, bár csak félig lehetett ilyen származású, mert a színe s az öltözte nem erre vallott. Mivel azonban egy „Cigánydomb” nevű dombocskán lakott valami házféle házacskában, venyigevevesszőkből kosarakat font, s

nyáron halászott is, kétely nélkül számították azok közé. Én akárhogy vizsgáltam a dolgot, a Ferenc dolgában nem tudtam a felnőttekkel együtt legyinteni, mert nekem tetszett a játékos kosárfonás; s mindig gyönyörködéssel néztem magukat a kosarakat is, amiket Ferenc családotól készített, mert azok a kosarak kedves tarka színben üdültek, s olyan friss illatuk volt, mint a füveknek, csak éppen erősebb. A halászás pedig éppenséggel tetszett nekem, hiszen sem kíváncsi izgalomnak, sem vízi játéknak nem lehetett volna jobbat kitalálni, mint fél öltözetben gyúrni a vizet, s üldözni olyan vízi állatokat, melyeket nem is lehet látni.

Mert nemcsak halakra vágyott Ferenc, hanem rákokra még inkább.

A kíváncsi izgalomtól ugrált valósággal a szemem, amikor először láttam, hogy a hálóval s egy nagy szurkáló bottal Ferenc odamegy a tömés alá, ahol derékig ért a víz. Ott a töménél aztán, ami a fagyókereknek s a növénygyökereknek vízi bozótja volt, a hálót a vízbe merítette, utána pedig a nagy bottal döfködni kezdett a vízi bozótba belé, hogy a megbújt rákot megijessze, s űzze őket a háló felé. Egy darabig nagy buzgalommal bökdösött a víz takarója alá, majd a hálót felemelte. Ismét és ismét megtette ezt, hosszú időn keresztül, s vízi törmeléket fogott is mindig, de rákot csak egyszer. Az az egy azonban sokat pótol, mert azon alkalommal egész rákcsalád billedezett a hálóban. Nagy volt az öröm és a dicsőség; a legjobban mi rivalgottunk a rákok felett, nem is gondolván, hogy abban a hálóban egyéb is van, mint amit látunk. Pedig az úgy volt, mert a jövő hamarosan megmutatta, hogy akkor nemcsak rákokat fogott Ferenc, hanem egy nagy bajnak a magját is kifogta nekünk. Amikor láttuk ugyanis, hogy nemcsak vaktában s bolondjában szurkálta Ferenc a tömést, hanem valóban rákok is tanyáznak ott, akkor minket is megszállott a kedv, hogy szintén vezessünk hadat a rákok ellen. Ebből aztán olyan nagy baj nőtt ki magát, ami közel járt a szerencsétlenséghez, az én szabad életemben pedig nagy fordulást idézett elő.

Ez mindjárt másnap következett bé.

A baj ott kezdődött, bár azt még nem tudtuk akkor, hogy valamilyen oknál fogva Ferenc azon a napon nem jött el. De nehogy a rákok ettől elbázzák magukat, mi elhatároztuk, hogy istenesen megháborítjuk őket, hadd gondolják, hogy most nemcsak egy halász van, hanem több. A többi között egy Mihály nevű cimbora-barátom is volt, aki ugyanegy utcában lakott velem, s aki velem együtt szintén nagy feredő volt. Szegény elesett később a háborúban, de akkor egyidős legényke volt velem. Mivel Mihály is olyan volt, hogy soha nem bízta másra, ha valami játékot vagy helytelenséget tenni kellett, azt mondtam neki:

- Te, halásszuk meg a rákokat!

Egyéb sem kellett, hamar két dárda botot kerítettünk, s azzal a két szurkáló husággal bémentünk ketten a tömés alá. Akkor vettem észre, hogy Mihály a meztelensége tetejébe kalapot tett erre az alkalomra. Olyan nevetséges volt abban a nagy puliszkakeverő kalapjában, hogy már az is sokat megért volna; de amikor megmondta, hogy nem a nap heve ellen tette fel a kalapot, hanem rákot akar fogni véle, akkor a nevetést buzgalom váltotta fel. Vagyis vállig a vízben nekihelyezkedtünk, s a két dárdás doronggal működni kezdtünk. Szinte a lelkünket is kitettük, úgy dolgoztunk; de gondolhatták is a rákok, ha csakugyan voltak a gyökerek mély rekeszeiben, hogy most vége az életüknek. Amikor aztán elég szuszogósok lettünk, szünetet tartottunk. Akkor jött el a kalap ideje, mert Mihály lekapta a fejéről és belé-belémerítette jó mélyen a vízbe, hogy a menekülő rákokat kifogja. Ha fogott is volna egyet, ijedtében bizonyosan elhajította volna a kalapját, de a kalap a kezében maradt s majd újra visszakерült a fejére, hogy ismét dologhoz lássunk a botokkal.

Aztán megint pihentünk egyet, s majd újból rohamra mentünk.

Nem tudom, hányadik ízben lehattunk már munkában, de sokat dolgozhattunk már, hiszen láttam Mihályon, s éreztem magamon is, hogy mindegyre megingunk maradék erőnkben, sőt már erre vagy arra is dülöngéztünk, mint akik szédelegnek az elvakult buzgalomban. Csakugyan kábultak voltunk a nyakig vízben, vagy talán részegek is ebben a vak hadjáratban, mert akkor hirtelen olyan dolog történt, amire sem melegiben, sem azután, hogy miképpen is történhetett, nem tudtam visszaemlékezni. Valahogy mégis úgy lehetett, hogy szurkálás közben Mihály előmbe bukkant, amit én hirtelen nem vettem észre, vagy ha homályosan láttam is affélét, már nem tudtam a dárdás botomnak parancsolni. Így aztán nem a gyökerek közé szúrtam, hanem a bot Mihálynak szaladt neki, mégpedig olyan helyen, amit a leginkább kényesnek lehet nevezni. Szegény barátom rögtön eldőlt a vízben, s a kalapja ott maradt a víz tetején, amit hamarosan a vér is megfestett. Én úgy megijedtem, hogy a rákoknál is jobban, s már valósággal bőgtem, amikor Mihályt kifelé támogattam a vízből. A nagy bőgésre emberek jöttek szerencsésen oda, s azok segítettek, hogy minél hamarabb hazavihessük Mihályt, akit békötöztek mindjárt, s hamar el is vittek az orvoshoz. A nagy ijedtségen és a nagy fájdalomon kívül azonban, hála mindenkinek, nagyobb s maradandó baj nem származott semmi, sőt a gyógyulás után is jó barátok maradtunk, akik mindenről beszéltünk, csak éppen rákokról nem.

Engemet azonban nemcsak a sajnálat és a szégyen kínozott sokáig, hanem otthon is megkaptam a magamét, hogy nem sokkal maradtam el Mihály mögött. A lecke, amit atyám kiosztott nekem, nem csupán a véres helytelenkedésnek szólt, hanem az orvosi költségnek is, amit nekünk kellett s illet is megfizetni. A lecke emléke felszáradt elég hamar, mint tavasszal a sár; s a meglévőnél nagyobb szegénységbe az orvosi költség sem taszított minket. De a változás, ami attól a naptól sújtott engem, búcsút mondatott velem a nagy szabadságnak, aminek addigél, kellő vigyázattal, élvezője voltam. Nem volt hát több madarászás, sem vad feredés a gát alatt, sem másféle olyan tekergés, ami igazán érhetett volna valamit.

Végzetlen keserűség volt ez nekem.

De nemcsak vesztettem valamit, ami szép hímességében már csak álmaimban járt vissza, hanem a másik oldalon nyertem is sokat. Ez a nyereség az élet új változata volt, ami attól a naptól kezdve részemül jutott. Ebben az új változatban kezdtem legelőször megkóstolni a falusi gyermek valóságos életét, mely színesebb és változatosabb, örömdetesebb és fájdalmasabb is volt, mint ahogy addigél gondoltam volna, ha ugyan ilyenekre gondoltam egyáltalán.

Vagyis atyám hasznosítani kezdett engem.

Ebből a célból nem történt rossz időben a rákháború és a Mihály sebesülése, mert hátra volt még a nyárutó, mely mezei munkában éppen nem szegény; s következett az ősz, amely a munka mellett még a természet viszontagságaiban is, különösen egy gyermek számára, elég pazarló szokott lenni.

Tehát a nyárutó még hátra volt, amikor beütött nálam a nagy fordulat. Úgy tetszik, hogy valamivel még Szent István előtt állottunk, de már búzahordás után. De mindjárt utána lehattunk, mert az első munka, aminél kéznél kellett lennem, a cséplésből való kóstolat volt, az pedig nálunk mindjárt a hordás után szokott volt minden esztendőben megesni.

Ha már a búzára esett a szó, hadd szóljak valamit arról, hogy mi miképpen állottunk ebben a tekintetben; s majd azután atyámnak is eleget teszek, aki odarendelt a cséplési munka mellé engemet is.

Nálunk a faluban a legnagyobb ritkaság volt, hogy valaki tavasszal is próbáljon búzát vetni. Az őszi vetés is nehezebben érett meg, mint általában más búzatermő helyeken, mert július közepe előtt nem lehetett aratni. Sarlóval aratott mindenki, nem kaszával; s a búzakévéket kalongyába rakták. Utána száradtak még valami két hétig a kalongyák, akkor hazahordták egész vágású

szekéren, s otthon asztagba rakták. A mi asztagunk sohasem volt valami nagy, mert átlagban csak annyi búzánk termett minden esztendőben, amiből tizenöt mázsánál sohasem lett több, de tizenöt csak ritka évben. Ebből még a cséplőgépnek vámot kellett adni, a papnak s a kántornak képét, s az őszi vetésre is félre kellett tenni. Anyám minden héten süthött egyszer, átlagosan három-négy kenyeret s egy cipókát. Így aztán nyár idejére rendesen el is fogyott a búzánk, s aratni már olyan kenyér mellett kellett, minek a búzáját vettük. Szükségből is nagyon vártuk hát minden esztendőben a cséplést, amit egy kóstolóval meg is csaltunk. Ez úgy történt, hogy néhány kalongya búzát atyám nem rakott belé az asztagba, hanem azt az odorba tette, hogy mindjárt ki lehessen csépelni.

Ez volt, amivel megcsaltuk az igazi cséplést.

Nagy esemény volt ez mindig. A csűr deszkapadlóját, amit csűr földjének neveztünk, gyönyörűen tisztára söpörtük, s a kévéket szép sorjában arra raktuk, de úgy, hogy mindig két kéve feküdjék egymással szembe, érintve egymást a búzaféjek. Amikor ez megtörtént, akkor apám verni kezdte a kévéket a cséppel, lassan haladva egyikről a másikra. Amikor emígy végigment a kévéken, azokat megforgatta, s a másik oldalukat is megcsépelte sorban. Legtöbbször egyedül végezte ezt a munkát, de volt olyan esztendő is, amikor többet, vagy esetleg éppen az egészet így kellett kicsépelni. Olyankor mindig segítség jött hozzánk, valamelyik rokon vagy szomszéd személyében, ámbár olyan ember is volt néhány a faluban, aki csépelni járt oda, ahova hívták.

Hát abban az esztendőben, amikor az emlékezetes feredés történt, a Mihály sebesülését egy ilyen cséplés követte. Atyám csak annyit mondott nekem azon a reggel, de igen jókor:

- Gyere, ma csépelünk!

Ő elől a nagy nyírfa seprővel, s én utána egy kisebb elindultunk a csűr deszkapadlóján, s azt olyan tisztára söpörtük ketten, hogy misét is lehetett volna mondani benne. Ami széna- és szalmahulladék összegyűlt, annak a javát a jászolba tettük, a többi pedig a megillető helyre. Akkor a hosszú lajtorját apám odatámasztotta az odor gerendafájához, s nekem így szólt:

Eredj, s eregesd le nekem a kévéket.

Azt hittem, atyám csodálni fogja, hogy életemben a legelső alkalommal is milyen ügyesen futok fel az éktelen létrán. De úgy látszik, nem csodálta, mert nem szólott semmi dicsérőt; igaz, hogy én sem legelőször jártam ezen a lajtorján, de azt csak a madarak tudták. No, nem baj, gondoltam magamban, majd a búzakévéket olyan igyekezettel és ügyesen fogom lefelé eregetni, hogy azzal kivívom a dicséretet. S ahogy elgondoltam magamban, igyekeztem is aszerint cselekedni, bár egy olyan kicsi legénykének egy olyan nagy búzakévet nem volt könnyű a kívánság szerint emelgetni. Mégis jól indult a dolog, mert nemcsak arra tudtam vigyázni, hogy bütüre essenek a kévék s ne a búzás fejükre, hanem azt is meg tudtam tenni, hogy egymás után szorgosan potyogjanak.

- Nem hajt a tatár! - szólt fel nemsokára atyám.

Ez azt jelentette, hogy éppen annyira ne siessek, mert ő nem győzi olyan gyorsan a fal mellé rakni a lehulló kévéket. Márpedig oda kellett rakni, még hozzá gondosan, hogy sok helyet se vegyenek el, s le se dőljenek a kévék, mert hiszen ott kellett állani az egésznek, amit ki akart csépelni.

Amikor lejöttem, kivette a csűrből a lajtorját, hogy ne legyen a cséplésnél láb alatt. Aztán a padlóra lefektették a kévéket, úgy tíz-tizenkettőt az egyik sorba, s a másikba is annyit, majd megindult a cséplés. Mivel az egyik csűrkapu, amelyik az udvarra szolgált, egészen nyitva volt ilyenkor, én ott a küszöbre kuporodtam, s onnét néztem, hogy apám milyen csodásan s egyformán forgatja, minden cuppantás előtt, a feje fölött a cséphadarót; s gyönyörködtem abban

is, hogy az ütések nyomán milyen pazarul és aranyló módon ugrálnak a búzaszemek. Csak akkor kellett ismét segítenem, amikor a kicsépelt kévéket szorosan egymás mellé s bütüre kellett állítani, hogy apám agyba is megverhesse őket. Amikor ez is megvolt, a zsúpkévéket a könnyöklőn keresztül behajigáltuk abba a pajtába, amelyikben a juhok és a kecskék tanyáztak volna, ha lettek is volna. Nappal azonban sohasem volt egy sem, s este is csak egy árva kecske jött haza a csordából, mert az a két juhunk, ami néha egyre vagy háromra ingadozott, Szent György napjától Szent Mihály napjáig valahol a majorpásztor keze alatt volt, valamelyik eszténán.

Ahogy mondtam tehát, a zsúpkévéket behajigáltuk ebbe a pajtába, a kicsépelt búza azonban a helyén maradt a padlón, s az új kévéket ráraktuk arra. Atyám nem vesztegette az időt, mert a kévék rendesen fogytak. Az inge kicsúszott a harisnyája korcából, s ahogy hajladozott az erős munkában, meg-meglebbent a háta fölött. A homloka verejtékes volt immár állandóan, és a csapzott hajára pelyvapilinkék szálltak. Mégsem engedett a munkából, hanem éppen olyan lankadatlanul dolgozott, mint az elején; csak ivóvízért szalasztott néha.

Anyám is kijött egyszer-kétszer a házból, hogy megtekintsen minket, és hogy vigasztalásul eszünkbe jutassa az ebédet, melyet olyankor gondosabban készített, mint máskor. Nekem csamiga gyanánt odadugott egy körtét vagy almát, esetleg két-három kockacukrot; atyámnak pedig egy kedves szót, vagy valami alkalmi kérdést.

- Jól ereszt-e? - kérdezte például.

Ez annyit jelentett, hogy ad-e bőséges szemet a búza, mire atyám mindig és minden esztendőben csak ennyit felelt:

- Ereszthetne jobban is.

Ahogy kimondta a szót, csak a hangsúlyból lehetett megtudni, hogy mennyire van a terméssel megelégedve, mert abból meg lehetett érteni a kicsit, a többet és az elegendőt egyformán. De a legszívesebben mégiscsak azt értettük meg, amikor anyám azt mondta végre, hogy mehetünk ebédelni. Éppen jókor is szólt, mert immár az utolsó kévesor szenvedett a csép alatt, s amikor annak a zsúpját is bédobáltuk a kecskék hajlékába, elégedetten mehettünk, hogy enni adjunk magunknak.

Délebed után olyan munka következett, ami már játék volt a csépléshez képest. Atyám az összegyűlt szemeket, amiket a második vagy a harmadik kévesor kicséplése után mindig oldalt rakásba húzott volt, most szépen elterítette a széles deszkapadlón. Gereblyével végezte ezt, mert a gereblye jól fogta még a búzahalmot, mivel nemcsak a pelyva volt még közötté, hanem a kalászkok roncsai és nem kevés szalmamosztalék is, vagyis a törek. Így a húzásnál s majd utána kigereblyélte a búzából a töreket, s amikor a gereblye már nem tudott többet kiszedni belőle, akkor következett a fölöző söprű. Ez egy különös seprű volt, amit csak ilyen alkalommal s erre a célra szoktak volt használni. Hosszú nyélre nyírfavesszőből kötötték, s olyan alakja volt, mint a kibontott legyezőnek vagy a páva farkának, amikor a páva mereven széjjelteríti a farktollait. Ezzel a söprűvel aztán lefölözte a búzát, olyan mozdulatokat végezve, mintha kaszálna fölötte. Így a pelyva nagy része két oldalra sodródott, ami pedig még mindig közötté maradt, az a szórásnál mondott búcsút a búzaszemeknek.

Nekem semmi sem tetszett annyira, mint a szórás.

Úgy történt ez, hogy apám egy falapáttal s utána seprűvel ismét rakásba gyűjtötte a búzát. A csűrnek nem akármelyik oldalára azonban, mert először a másik csűrkaput is kinyitotta, s akkor egy kevés búzát a levegőbe szórt, hogy vajon a szellő vagy a légáramlás merre viszi a pelyvát. Ha az udvar felé vitte, vagyis keletről nyugatnak, ami leginkább esett meg, akkor a

csűrnek az udvar felőli valamelyik sarkába gyűjtötte a búzarakást. Utána egy hosszú keskeny és öblös lapáttal merített a rakásból, és azt a búzát ívelő mozdulattal maga elé szórta; vagyis olyanformán, mint amikor vetni szoktak, csak hogy most nem a földre, hanem inkább az ég felé vetett. Mint az aranyló szivárvány, a besütő fényben úgy csillogott a keskeny búzaszőnyeg, fent a levegőben, ahol a pelyva mindig megállt, és visszafelé fordult, a súlyos búzaszemek pedig előre futottak, és aranyos színben hulltak le a tiszta padlóra.

Utána már vékába lehetett merni.

Hát ez volt az első munka, amelyben atyám hasznosított engem. Valójában nem tudtam sokat segíteni neki, kivált a nehezében, de szemfüles voltam és szorgos, hogy semmit se mulasszak, amit csak megtehetek. Egyrészt azért igyekeztem ilyen példásan, hogy a vízi bűnömet felejtésem, másrészt azonban tetszett is nekem ez a cséplés, mert tiszta munka volt, és játékoságot is sokat láttam benne. Azonkívül tanultam is valamit, amit nemcsak jó volt minél hamarabb tudni, hanem aminek hasznát is vettem, mert alig múlt el néhány esztendő, már magamnak is csinálnom kellett. Akkor azonban, amikor már nemcsak a söprű, hanem a csép és a szórólapát is a kezembe került, a játékoság egyre messzebbre illant a cséplésből. Inkább komoly, sőt szigorú munka lett belőle, amit fáradsággal és verejtékkel kellett elvégezni. Akkor már nemcsak a játékon járt az eszem, hanem elgondoltam azt is, hogy milyen nagy dolog a cséplőgép, amely a tetőn elnyeli a búzakévéket és alul az odakötött zsákba már csorgatja a tiszta búzát, sőt egy másik zsákba külön az ocsút. S amellet annyi elvégez egy nap, hogy azt két ember szinte egész télen verhetné a cséppel. Verejtékesen és fiatal fejemen csapzott hajjal, sóvárogva gondoltam a cséplőgépre, melyet „tüzes gép” elnevezés alatt már ismertem is. Csak éppen az volt a baj, hogy akkor még senkinek sem volt tüzes gépje a faluban; s amikor rövid időre valahonnét megjelent nálunk a községben, akkor is csak a nagyobb gazdákat járta sorra. Olyan házhoz, mint a miénk, ahol legfeljebb tizenöt mázsát csépelhetett volna, s még valami zabot, akkor sem jött volna el, ha könyörögve kérték volna a gép gazdáját. Nem is volt érdemes neki, mert nagy vám mellett is keveset keresett volna a gép; de a szegény gazdának sem volt érdemes házához csalogatni, mert egyrészt sok volt a vám, másrészt pedig húzatni kellett a gépet. De nemcsak azt a behemót cséplő részét, hanem magát a kazánt is, mert az a tüzes kazán olyan volt, hogy rettentő nehéz volt, s magán az országúton is csak nehezen tudott önerejéből cammogni. Ha azonban bé kellett mennie valamelyik gazda udvarára, ahol engedékenyebb volt a talaj, s rendesen egy kicsi emelkedést talált, akkor megállt makacsul, s csak egy helyben pufogott. Olyankor a gép tulajdonosa mérgesen kerülgette a dohogó masinát, mert sohasem akarta elhinni, hogy ne tudna tovább menni a kazán. Csak megkutyálta magát; s nem akart a gyalázatos. S mialatt ő kerülgette a gépet, emiatt szeleltette s amott vizeltette, azalatt a gyermekek nagy lármával mind odagyültek; a gazda pedig hozta a négy ökröt, melyek a munkahelyére húzták a csökönyös gépet. Ott aztán kiköszörülte a csorbát, mert miközben tüzes hasában emésztette a fát, rettentő nagyokat füttyentett, buzgón forgatta két vasgolyó bóbítóját, s bűgatta megállás nélkül azt a nagy cséplő szerkezetet, minek a fő kerekét hosszú és széles, csapkodó szíjjuval hajtotta.

Ha nyár végén vagy őszi elején kiállottam a tornácba, nemcsak azt hallottam meg, hogy tüzes gép csépel valahol a faluban, hanem azt is könnyen el tudtam találni, hogy kinek az udvarán bűg. Amikor a levegő jól vitte a hangot, még az emberek hangos beszédét, a legények rivalgását és a leányok sikongását is hallottam; s csendes este, amikor lámpavilág mellett is tovább csépeltek, mintha a fűlemben matarászott volna még az a suhogás és suttogás is, amit a félresuhanó szerelmesek szoktak olyan estéken előidézni.

Titokban sokat vágyakoztam arra, hogy a mi udvarunkba is béhozzák egyszer a tüzes gépet, de azt soha nem értem meg. Abban az időben pedig, amelyben az előbb atyámmal együtt végeztük a cséplést, még az sem volt nagyon szokásban, ami később. Vagyis az, hogy a kisebb gazdák együtt csinálják meg, amit egyenként és külön nem tudtak végbevinni. Amikor azonban erre kezdtek rájönni, akkor aratás után összeegyezttek, s amelyiknél a legalkalmasabb volt a hely, oda hordták külön asztagokba mind a búzát, s a gépet is közös erővel szerezték meg s vitték oda.

De akkor, a rákok esztendejében, még nem voltak ilyen ésszel élők az emberek; s bár a huszadik század első tizedét írtuk már, mégis olyan módon csépeltek inkább, ahogy azt elmondám az előbb. Ha nagyobb lettem volna akkor, bizonyosan megmondtam volna atyámnak, hogy vegyen a falu közösen egy gépet, de hatesztendő korában, mert annyi voltam ebben az évben, nem ilyeneken járt a gyermek esze. Így nekem is egészen más dolgok motoszkáltak és futkároztak a fejemben, annál is inkább, mert az én szememben minden úgy volt a legjobban, ahogy atyám cselekedett. Ha azt látta helyesnek, hogy ne Mihályt szurkáljam a gát alatt, hanem inkább a cséplésnél segítsek neki, akkor is az ő pártján láttam az igazságot; s főleg, hogy tetszett is nekem lehajigálni a kévéket, s végignézni, hogy a kalászból miképpen vándorol a vékába a búzaszem. Furcsa és izgalmas volt; amit tapasztaltam; azonkívül pedig valahol bennem, talán az együvértartozás érzetében vagy a gyermeki lelkiismeretben, édes békesség nyugtatott, és mondogatta még lefekvés után is, hogy én milyen jó és hasznos gyermek vagyok. Valósággal kívántam, hogy ismét hasznára legyek atyámnak, de megtettem volna bármit anyámnak is; sőt ha nagyanyám béjött volna akkor a szobánkba, s azt mondta volna nekem, hogy az a boldogtalan kecske ma este nem jött haza a csordával, hanem valahol elbódorgott, bizonyosan felugrottam volna nagy serényen az ágyból, s azt mondtam volna:

- No, várjon, mert én a föld fenekiből is előkerítem!

Nagyanyám azonban nem jött bé, mert a kecskéje is otthon volt, s azonkívül is ritkán szokott meglátogatni minket. Helyette az első elismerés surrant oda hozzám, jobban mondván a fülembe, mert félig álomban mintha azt hallottam volna, hogy anyám azt kérdezi atyámtól:

- Jól forgódott-e a legényke?

- Ajjól - mondta apám.

Ez olyan nagy elismerés volt tőle, mintha valaki más, aki nem annyira érzéstitkoló és szűkszavú, azt mondtatta volna, hogy nálam nélkül és csép nélkül nem is tudott volna csépelni. Így aludtam el, ezzel az elismeréssel, ami az álmat is egyetlen édes és nyugtató folyóvá tette, bár az is igaz, hogy az egész napi hasznosság után nagyon fáradt voltam. Reggel anyám ébresztett fel, aki mindig úgy szólt hozzám, hogy amit mondani akart, azt halkan és gyöngéden mondtam, s hozzátette, hogy „édes fiam”. Akkor különösen „édes fiam” voltam, mert láttam az arcán, hogy szívesebben hagyna aludni, ha apámtól nem tartana. Atyám azonban, ki már nem volt a szobában, hanem valahol künn a gazdaságban, bizonyosan meghagyta neki, hogy engemet szólítson talpra, mire ő visszajön. Én fel is ébredtem, de amikor láttam, hogy Anna néném, ki már tizenegy éves volt, úgy aluszik még, mint a nyúl, akkor én sem akartam kibújni a bokorból. Legálmosabb mégis a fülem volt, mert az apám jövését meg sem hallottam, csak a hangját, amikor már a szobában volt.

- Dél van, hécskám!

Akkor egyszeriben künn voltam az ágyból, s elsőnek a vidámságot vettem magamra, mert eszembe jutott a tegnapi hasznos és békességes nap, s azonkívül kedvet szerzett az apám hangja is, mely inkább melegséget leplezett, mint parancsot. Hamar felöltöztem, ami akkor még nem ment nehezen, mert azon a nyáron még nem volt harisnyanadrágom, csak egy vászonból

való csikos nadrágom, amit csak úgy ütöttek össze nekem, hogy eleje és hátulja legyen, s a maga akaratából rólam le ne csússzék. Eme nadrágon kívül ing és kicsi mellény tette a teljes öltözetemet, mert melegebb időben lábbelit nem viseltem, hanem mezítláb jártam. Ha azonban elmentem hazulról, akkor a kalap olyan fontos volt, mint templomba-járásnál az imádságoskönyv. Reggelenként, mint a jelen esetben, mosakodnom is kellett, amit akkorjában még a művesnapokon úgy hajtottam végre, hogy a nadrág után felvettem az inget is, majd a kártyából egy bögrével vizet merítettem, s azzal kivonultam az udvarra. Ha éppen kéznél volt valaki, akkor a bögréből töltött a két összefogott tenyerembe, s azt a vizet én szembehajigáltam magammal; ha pedig nagyon sietnem kellett, vagy magamra maradtam, akkor egyik kezemmel töltöttem a másik tenyerembe, s abból öntöztem meg fejemet-arcomat. S amúgy vizesen és pislogva futottam is már a szobába, minek az ajtajáról kezembe lengett a törülköző. Azután felvettem a kicsi mellényt, odamentem az asztalhoz, amelynél állva és hangosan keresztet vettem, miközben azt vizsgálta a szemem, hogy vajon mit eszünk reggelire. Ámbár ezt vizsgálat nélkül is könnyen kitalálhattam volna, mert hiszen az étek, amit ilyenkor elköltöttünk, nem volt valami változatos. Legtöbbször anyám puliszkát főzött, aminek én sohasem voltam valami nagy barátja, csupán vasárnap reggel, mert akkor húsos és legtöbbször tokányos reggel volt; a hagymás tokányhoz pedig jól talál a puliszka. Az ilyen művesnapokon azonban leginkább tejjel vagy túróval kellett enni, ami egyik sem volt okosabb, mint maga a puliszka, hacsak nem finom árpa- vagy rozslisztből főzte az anyám, amit elég ritkán tett meg, mert erre a célra szinte csak a törökbúzáliszt volt a törvényes. De ha húst kívántam is titokban, a valószínűségben jóízűen ettem az ártatlan reggelit; s nemigen tettem meg soha, hogy kényeskedve válogassak, vagy éppen ócsároljak valami mostoha ételt. Nagy baj lett volna ez, kivált atyám előtt, ki főleg azt nem szenvedhette, ha a tejet és a puliszkát megveti valamelyik gyermek. Ezt nem is csodáltam, mert ebben az ő részét is rendesen nekünk kellett megenni, mivel egyiket sem szerette, minélfogva nem is ette. Mindig ott ült a kékre festett asztal fejénél, mely immár kék színében vedleni kezdett, s amelynek hasas fiókjában levelek, honpolgári és gazdasági iratok s nemkülönben váltók kuksoltak. Ott ült, s miközben mi ettük a legjobb ételt, vagyis a tejes vagy a túros puliszkát, addig ő a silány tojásrántottával vesződött, melybe anyám szalonnát is süített belé neki, ha még volt szalonna.

De nyáron már nemigen volt.

- Tarisnyáltál-e valamit? - kérdezte anyámtól, amikor éppen béfejeztük volna a reggeli evést.

Szokása volt olyan kérdéseket tenni, ami egymagában állott, mert hirtelen nem lehetett semmihez odaragasztani. Hát ez is olyan volt. Úgy kérdezte, hogy „tarisnyáltál-e valamit”, mintha előzőleg már elmondta volna, hogy reggeli után el akar menni valahova messze a mezőre, onnét estig nem is jön haza, s ilyenformán délebbre valami ennivalót vinni szeretne. De idáig nem szólott semmiről semmit, csak most váratlanul feltett egy kérdést, amiből mindent ki kellett találni.

Anyám már jól ismerte ezt a természetét.

De nemcsak ismerte, hanem az efféle szólásait derűsen is vette: vagyis nem azt kérdezte csodálkozva anyámtól, hogy mit és milyen célból, hova és meddig, hanem elmosolyodott, és mondott tréfásan valamit, ami aztán könnyűvé tette az egészet.

- Igen, még a múlt héten - mondta akkor is.

- Hát mennénk - folytatta apám.

- A legényke is?

- Ő is hát!

Ha már elkezdődött emígy a beszéd, amely atyám szerint bizonyosan haszontalan szószaporítás volt, akkor már kitudódott néhány perc alatt az is, hogy Mordiczába akarunk menni, ami egy régi családi és kertszerű kaszálló volt; jobban mondva, volt ott Mordiczában nekünk is egy ilyen kaszállónk, melyről a sarjút késedelem nélkül le kellett kaszálni és hamarosan hazahozni, mert a határnak az a része beszabadulás előtt állott. A falu határa hármassal volt ugyanis, s a három rész évről évre forgott. Az egyik rész mindig nyomás volt, mely parlagon állott és pihent, mialatt a disznócsorda folyton járta és túrta. Úgynevezett tavaszhatár volt a másik, amibe főleg a törökbúzákat, a zabot és az árpat vetették s a burgonyát ültették, amit mi pityókának hívunk. Ez mind tavaszi munka volt, míg ellenben az őszi határba csak búzát és rozsot vetettek, amit pedig mind ősszel kellett megtenni. Ha aztán megérett a búza és a rozs, le is aratták, s már nagyjából haza is takarították, akkor vagy kidobolták, vagy a vasárnapi mise után kihirdette a bíró, hogy akinek még terménye van az őszi határban, szorgosan vigye haza, mert ekkor és ekkor a határ beszabadul.

Vagyis ráeresztették a marhákat és a lovakat, amelyek akár egyenkint, akár csordákban dúskálhattak rajta. Ha tehát olyan kaszálló volt abban a határban, mely sarjút is termett, akkor ott a kaszálással nem lehetett várakozni.

Tehát szigorú dolog volt, hogy Mordiczába menjünk.

Amikor anyám már mindent hallott, amit tudni neki szükséges volt, nekünk pedig hasznos, akkor mosolyogva reám nézett, és azt mondta, hogy délebédre nem tarisnyál nekünk semmit, hanem inkább főz valamit, s azt majd a leányka elhozza nekünk. A leányka, vagyis Anna néném, akkor még aludt az ágyban, amit fölkelésem óta idáig nem is vettem észre. De amikor anyám azt kimondta, hogy a délebédet ő fogja hozni nekünk, abban a percben ráébredtem, hogy világváltozás történt a családban. Addigél ugyanis Anna nem az ebédet vitte, hanem reggel együtt ment a többiekkel a mezőre, én pedig otthon maradtam titkosan madarászni vagy feredőzni. S íme, most én megyek, korán reggel, atyámmal a mezőre; Anna azonban otthon marad, amiből esetleg még szokás is lesz.

Anyám azért leakasztotta a szegről a tarisnyát, s a kezembe adta, majd hozzátette azt is, hogy amíg apám a szerszámokat egybekeríti, addig szedjek a tarisnyába én is gyümölcsöt, hátha megesszük Mordiczában. Volt egy körtefánk, amelyen volt még maradék nyári körte, amit „sárga körtövének” neveztünk. A ház bütös homloka alatt egy olyan almafánk is volt, amelyen „tányéralma” termett, mely immár jó kezdett lenni, s főleg olyan illata volt, mint valami kellemes virágnak. Azokból szedtem a tarisnyába, amit a nyakamba is akasztottam mindjárt, hadd lássák, hogy vinni is szándékozom, mert én hasznos személy vagyok. Atyám is a vállára emelte a kaszát, amelynek a fájáról a hátára fityegett a szerszámos kicsi tarisnya, amiben a fenőkö és a sutu, az üllő és a kalapács foglalt helyet. A kasza mellé odanyújtóztatott még egy gereblyét és egy favillát, majd a bal kezével fülön fogta azt a korondi korsót, amely soha el nem maradt a mezőre menéskor; ha olyan helyre kellett menni, melynek a közelében forrás vagy patak is volt, akkor üresen ment a korsó; ha pedig vízfukar környékre, akkor hazulról vagy menetközben valami forrásból vittük a vizet.

- Nohát! - mondta apám.

S elindultunk ketten Mordiczába sarjút kaszálni. Én még előre is iramodtam, a kicsi kaput kinyitottam, s tartottam is, hadd tudjon atyám simán kivonulni a szerszámokkal. Tetszett neki a dolog, mert ahogy mellettem kivonult a kapun, barátságos és derűs volt az arca, ami pedig csak akkor esett meg, ha magában belül valamivel nagyon meg volt elégedve. Nem lehetetlen, hogy éppen a billegő rákokra gondolt, akik íme, mily hasznos legénykét szereztek neki. Ámbár az aranyban fürdő reggelen és az ég vidámító kékségén is lehetett derülni, mert olyan szép és

békességes volt minden, hogy az embert örömben fürösztötte. Béeresztvén a kaput, szedtem a lábamat apám után, amiben a tarisnya is segíteni akart nekem, mert rajtam olyan hosszúra lelógott, hogy minden lépésnél bökött egyet hátulról a térdem hajlatába. Azért mégis elértem atyámat, s künn az úton az oldala mellett aprítottam, hadd lássák a korai emberek, hogy ma nagy munka lesz valahol. Néha odaköszönt valaki, s azt mondta:

- Felkőtek, hálistennek!

Mire atyám megnyugtatta a köszöntőt, hogy mi felkeltünk, hát ők? Erre azt felelték, hogy ők is fel, hálistennek; s azzal továbbmentünk egymás mellett, mint akik csakugyan felkeltek a munkára is. Amikor a faluvégen, ami nem is volt messze, éppen kibukkantunk volna észak felé a határba, jobbra találtam tekinteni az utolsó háznál, ahol egy Ignác nevű öregember lakott a néma lányával. Egyszerre nagyot dobbant a szívem, de nem azért, mintha Ignác bácsit vagy a néma lányát úgy láttam volna, ahogy nem szokás, hanem azt a muskotályszilvafát pillantottam meg, amelyhez úgyszintén bűnös emlékem fűződött. Akkor ébredtem rá, hatodik éves koromban, hogy már régi emlékeim is vannak, oly öreg vagyok. A hirtelen ijedelem után, amit a kísértetszilvafa okozott, a szilva és az idő múlásán gondolkodtam, amikor azt vettem észre, hogy atyám felém nyújtja a korsót és így szól:

- Fogjad egy kicsit.

Elvettem a korsót, s olyan vigyázattal vittem, mintha arra is ügyelni látszanám; nehogy beléüsssem a hegyes napsugarakba, melyeket a felbújó nap éppen akkor eresztett az oldalunkba. Közben atyámat is figyeltem, mert kíváncsi voltam, hogy vajon miért kell fognom valameddig a korsót. Hamar kiderült ennek az oka, mert elővette a dohányt, hogy cigarettát sodorjon. Hetes dohányja volt mindig, vagyis hét krajcárba került belőle egy csomag. A mellénye zsebében tartotta, abban a gyári papirosban, ahogy a boltos adta. A csomag oldalában, oda bédugva, ott lapult a cigaretta-papiros, amibe nagy gonddal és két ujjal fektette belé a dohányt, de meg is volt az eredménye, mert a dohány egy része mindig leereszkedett a papiros mellett, s úgy fityegett ott szálakban, mint a sáfrány. Mintha az nem is lehetne másképpen, megsodorta úgy a cigarettát, a végén pedig a dohányszálakat leszaggatta, hogy a cigaretta ne legyen borzos. Gyufával gyújtott rá, de néha jött egy-egy olyan időszak is, amikor taplót, acélt és kovát használt, de azt minden ilyen próbánál abbahagyta hamar.

Már jót haladtunk a határ földjei között az úton, amikor rágyújtott végre. De a korsót elfelejtette visszakérni tőlem, pedig csak azt mondta az előbb, hogy fogjam egy kicsit. Én ezen nagyon meg voltam lepődve, mert úgy véltem, hogy vagy vissza kellett volna vennie tőlem, vagy azt kellett volna mondania az előbb, hogy most már vigyem én tovább a korsót. Gondolkodtam is azon, hogy az igazság nevében most már szóljak-e vajon, vagy mit csináljak. Amikor azonban láttam, hogy olyan élvezetesen eregeti a füstöt, akkor szó nélkül magamra vállaltam a korsót; de hogy a hallgatásért és a korsóért mégis valami jutalomban részesüljek, kivettem a tarisnyából egy körtét, s úgy kezdtem enni, mintha nekem körte járna, amikor másnak cigaretta.

- Már megehültél? - kérdezte apám.

Majdnem azt mondtam, hogy egy körtét elszírok én is, de az utolsó pillanatban mégsem mert ilyent kimondani a nyelvem. Így hát inkább így feleltem:

- Hadd fogyatkozzék.

De még ez is sok volt egy kicsit, mintha úgy láttam volna, mert atyám nem szólott a körték fogyásához semmit, hanem ráintett egy ösvényre, mely a mezei útból balra kifutott.

- Menj elől! - mondta.

Én a harangozó tarisnyával és a korszóval az ösvényen előre mentem, de sohasem tudtam meg, hogy csak az utat akarta-e megmutatni nekem, vagy pedig azért küldött előre, hogy szem előtt legyek. Inkább ez a második járhatott közelebb az igazsághoz, mert egyszer én még jártam volt Mordiczában, jobban mondva Mordiczán keresztül, vagyis ismertem az utat. Ez a nyár elején történt, egy vasárnap reggel, amikor Anna nénémet elkísértem volt a vízimalomba, mely közel feküdt ahhoz a helyhez. Lehet azonban, hogy atyám erre nem emlékezett; s azt én nem is bántam volna, mert akkor szinte csodálhatott engem, olyan biztosan kanyarogtam az ösvényen s választottam tovább is helyes utat a cél felé.

Egy kerítés jelezte, amikor megérkeztünk Mordiczába. Igazában deszkakerítés volt, vagyis annak kellett volna lennie, de itt-ott és amott hiányoztak a deszkák, miknek a helyét odafont vesszők vagy odadugdosott kőkenybokrok pótolták. Nem a szükség, hanem az igazság győzött azonban, amikor a réseket így akarta megszüntetni valaki, mert az egész birtoknak már csak ezen az oldalán állott kerítés. Balra a Nyikóra rúgott, mely azon az oldalon határ is volt; hátul egy patak szegte, felül keleten pedig, ahol a szántóföldek a messzeségbe nyúltak, ott semmiféle kerítés nem volt. Lehetett öt hold is ez az egész kert-kaszáló, mely valamikor egyetlen őse volt, talán Péter dédapámé, kinek halála után ágazott ez is, akár a család. S ahogy oszlott, egyre jobban, úgy romlott és fogyott körülötte a kerítés. Vadult és rongyosodott, valahogy szikkadtabb lett a földje, s még a gyümölcsfák is, amik benne voltak, úgy elvadultak idővel, hogy azoknak a gyümölcséből már csak csügört, ecetet vagy pálinkát lehetett főzni.

Így lett a kertből kaszálló.

A mi részünk a hátulsó rész volt, mely a patakra és a Nyikó folyócskára támaszkodott. Itt voltak legnagyobbak a fák, s legbujább mindenféle tenyészet, mert a nedvesség és a pára szívesen húzódott ebbe a sarokba mindig. A patakon túl közel volt a vízimalom is, mely meghúzódva a nagy fák között, még éjjel-nappal járt abban az időben, s törte nagy kereke a millió vízcseppet, telehintvén párával az egész környéket. Ez is sokat segített abban, hogy kövér legyen itt a föld, nagylevelesek a fák, gazdagon illatos és ősízű minden.

És mégis vad.

Nem lehetett csodálni, hogy ezen a helyen, vagyis a szomszéd malomnál, ették volt meg a két lovat a farkasok, mely alkalommal nemcsak jóllaktak, hanem olyan emléket is hagytak, amit a falu nevében örökítettek meg az emberek. Ahhoz képest, ami régen lehetett, nagyot változott a világ; vagy nem is változott talán, hanem egyenesen más lett. Túl a vízen, a malom felett, forgalmas mezei út vezetett; Mordiczán keresztül pedig gyalogösvény. Az élet és az emberi munka zaja hallatszott mindenütt; s ahol vadak settenkedtek és marcangoltak valamikor, ott most kövér sarjú termett, amit mi le akartunk kaszálni.

Az ösvényen belül egy óriási körtefa állott, mely immár elfajzott rossz gyümölcsöt termett ugyan, de árnyékot valódit vetett, s éppen alkalmas helyre. Atyám odament egyenesen a körtefa alá, ott a szerszámokat letette a válláról, s nekem azt mondta:

- Hozz hamar vizet!

Még a tarisnyát is szinte elfelejtettem letenni az árnyékba, olyan gyorsan iramodtam a korszóval, hogy a csobogó Nyikóban megmerítsem. Amikor meghoztam a vizet, atyám először jót ivott belőle, majd töltött a fenőkö tokjába, amit sutunak hívtunk, s ami fából volt készítve még akkor. Azt a tokot az oldalára akasztotta, mert abban kellett tartani a fenőkövet, benne a vízben. Aztán megfente a kaszát, és vágni kezdte az első rendet. Én a nyomában széjjelráztam a lekaszált sarjút, hogy száradjon a napon; s ahol pedig árnyékba esett a rend, onnét el is hordtam a napra.

Olyan jól ment a munka, hogy azt más nem is hitte volna, csak mi ketten. Magamban én büszke voltam apámra, hogy milyen rendeket vág; de ő meg lehetett elégedve velem, mert valahányszor felütötte az üllőt, hogy a kaszát megverje, mindannyiszor rövid szabadságot adott nekem, sőt ilyent is mondott

- Egyél körtövét!

Ettem is körtét a tarisnyából, de őt hiába kínáltam, mert kaszaverés közben is cigarettát szívott inkább. Akkor nem győztem csodálkozni azon, hogy a körténél jobb legyen a füst; később azonban megszoktam, hogy apám füst nélkül sem eszik gyümölcsöt soha, egyedül csak besztercei szilvát ősz derekán; s még később arra is rájöttem, hogy csakugyan nagy dolog a füst.

Biztatott arra is, hogy szedjek szedret, aminek én különösképpen örültem, mert bujkálhattam a bokrok között a vízparton. S ott nemcsak szedret lehetett szedni, hanem olyan madarak is röppentek fel a vízparti bozótból, amilyeneket azelőtt nem láttam soha. Kúszó indák csavarogtak a fák körül, bóbítás növények kandikáltak a csevegő vízre; voltak „ördögbordának” nevezett páfrányok és óriás keserűlapik, melyekről nagy zöld béka ugrott néha a vízbe. Egyik nagyobb izgalom volt, mint a másik, csak hogy sokáig nem búvákolhattam ebben a növényciherben, mert apám a kaszát mindig hamar megverte, s akkor kiáltott:

- Hova vesztél el?!

Így aztán el lehet gondolni, hogy nemcsak a délebedet vártam, hanem az utána jövő időt is, amikor majd atyám szundítani fog egyet az árnyékban, én pedig megbúvok a vízi televényt. S amit vártam, lassan el is következett, mert amikor elkongatták a déli harangszót, utána nem-sokára megérkezett a leányka, vagyis Anna néném. Egy kantáros fazékban bablevest hozott, mely párolgott még, amikor a fazekat kivette a kantárból, s a fedőt is levette a fazékról.

Olyan kicsi korában már ügyes gazdasszony volt Anna, mert meg is terített nekünk az illatos földre, abrosszal és két tányérral, kenyeret vágott nekünk, majd két kerek lángost is kivett a szatyorból, s odafektette nekünk, az egyiket atyámnak s a másikat nekünk. Amikor atyám ránézett, hogy itt miért van ekkora lakodalom, akkor nevetve így szólt:

- Anyám azt mondta, hogy a kisebbik férfiú tiszteletire küldi, aki először ment neki, a mai napon, a munkának.

Hát ez nagy dolog volt, amire azt mondta apám:

- No, töltsd ki a fuszujkát!

Anna levest töltött a tányérunkba, mely jó szagával békéltette orrunk alatt a levegőt. Gyenge fuszujkahüvely és nagy tarka szemek egyaránt gazdagon voltak a levesben, s volt benne tövös is, ami valami édes retekféle növény, amelyet máshol sohasem láttam, s amely különös jó, édeskés és zamatos ízt ad a bablevesnek.

Így ünnepeltük meg az én mezei dolgozó személyemet.

S az ünnepi ebéd még abban is segített, hogy amire én számítottam, az biztosan békövetkezzék. Atyám ugyanis a délebed után még jóformán el sem szívtá a cigarettát, már megbújt az árnyékba, s mindjárt elaludt. Közben Anna már összeszedte volt az edényeket, s azt mondta, hogy indul is egyszeriben haza, mert anyám meghagyta neki, hogy siessen. Nem tudom, hogy apám még hallotta-e ezt a kinyilatkoztatást, de ha hallani találta, akkor félálomában hiába búcsúzott Annától, mert ő egyelőre csak úgy ment el, ahogy én. Intettem neki ugyanis, hogy mi ketten húzódjunk egy kicsit tovább, s ott azt mondtam neki:

- Gyere egy kicsit, szedjünk szedret!

Neki sem kellett kétszer mondani az ilyen dolgot, mert mindjárt hajlandó volt a szederre. Babráltuk is egy darabig a szűrös indákat, de én nemsokára meguntam, hogy szedervérrel tovább mázoltassam a kezemet. Miközben azon gondolkoztam, hogy mit is kéne valami újat csinálni, hirtelen és nagy ijedelemmel elkiáltottam magamat:

- Ügyelj, egy kígyó!

Anna olyant sikított, miközben ugrott egy nagyot, hogy némelyik bokron még a tövis is hegyesebb lett tőle. Erre én nagyot nevettem, amiből ő megtudta rögtön, hogy kígyó nem is volt, csak én mondtam. Úgy nézett reám, mintha el sem lehetne hinni, hogy én ezt csináltam véle. S ez nem is csoda, mert azelőtt is sokat térengetett engem, amit nekem túrni is kellett, mert öt esztendővel nagyobb volt nálamnál, s legalább kettővel erősebb is. De amikor mégis látta, hogy ingyen s olyan jól megijesztettem, akkor haragosan nekem akart jönni, hogy a bajomat ellássa. Csakhogy a bokros tenyészet, mely nagyon sűrű volt, nekem jobban kedvezett, mivel az ő szoknyáját megfogta, s a haját meghúzta. Ennélfogva annyira győztem, hogy nemsokára békét ajánlott, amit én el is fogadtam. De akkor már a markomban volt egy kicsi zöld béka, melyet irtóztam ugyan megfogni, de a szándékom erős volt. Azt mondtam neki, hogy immár ne tépessük többet a bokrokkal magunkat, hanem menjünk a sirülőhöz, s ott nézzük a halakat, melyek mindenféle módon figuráznak. S ahogy kitaláltam, úgy oda is mentünk a sirülőhöz, s ott a víz szélén egymás mellett megálltunk, s előre lesve horgászni kezdett a szemünk. Akkor én ügyesen a meztelen lábára tettem a kicsi békát, amitől úgy megijedt, hogy nagyot sikoltott ismét, és ugrott egyet. De a következő mozdulata már olyan volt, hogy reám akarta vetni magát, igazi nagy méreggel. Hirtelen nem tehettem egyebet, nekiszöktem én is a víznek, hogy azon átfussak. De valahol a közepe táján megsiklottam egy kövön, s ahogy csak lehetett, úgy hasra estem a vízben. Egyszeriben mindenem csupa víz lett, s a tetejében még az orromat is jól beléütöttem valamibe. Amikor felálltam, szédelegtem egy kicsit, s mintha csak a vizet törölném le az arcomról, megtapogattam az orromat, ami épségben ott volt a helyén.

S mindjárt úgy tettem utána, mint nagy élvezetében ilyenkor a lúd, aki megcsapkodja szárnyait, s néhányat szól az emeletről. Ebből láthatta Anna, hogy nincsen nekem semmi bajom, sőt ellenkezőleg vagyok; de ő mégsem nekem hitt, hanem a szemének, mert azt kiáltotta felém:

- Úgy kell! Úgy kell!

Azzal aztán el is pályázott az edényekkel haza, nyilván azt gondolván magában, hogy ő maradott felül, amiben volt is valami igaza neki. De bár inkább több igaza lett volna, s nekem a ruhám szárazabb, mert attól ijedtem meg, hogy atyám fel talál hamarosan kelni, s megkérdezi tőlem, vajon miért feküdtem belé ruhástól a vízbe. Hamar egy oldalas helyet kerestem hát, s ott a napra száradni kiefeküdtem. Szerencsém volt, mert apám versenyt aludt a nap hevével, s ilyenformán nem engem vizsgálgatott, amikor felébredt, hanem a napot.

- Meghajlott jól - mondta kurtán a napra.

S hogy ne maradjon magára a nagy meghajlásban, a munkában mi is jól meghajlottunk haladéktalanul, mert atyám a mulasztást pótolni akarta. A sarjúnak, ami bőséges virágaival olyan nagy helyen ártatlankodott még a reggel, már csak a harmadrésze állott a lábán. Amikor nekihezalkodott annak is apám, számomra úgy rendelkezett, hogy a friss rendeket immár ne rázzam el, hanem azok maradjanak a holnapi napra, ellenben a többit kezdjem feltakarni és boglyákba rakni. Magamtól és egyedül még sohasem csináltam olyant, de amikor gyermeknek a mezőre is elvittek, hogy szem előtt legyenek, akkor láttam takarást is. S ahogy akkor láttam, a nagyját boglyába kezdtem hordani én is. Az irdatlan villával a kezemben nagyokat botlottam,

de azért haladtam elég jól, mert meg akartam mutatni, hogy mit tudok. Sokszor eszembe jutott, hogy bár annak a nagy villának is volna egy fia, amellyel könnyebben dolgozhatnám. De ha a villának fiat kívántam, akkor a gereblyének unokát, mert olyan sok foga volt, s a nyele olyan hosszú, hogy szinte úgy éreztem, miközben húztam véle a sarjút, mintha magát a földet is húznom kéne. A nagy erőlködésben annyira elfáradtam, különösen térdhajlásban és a két könyököm hajlatában, hogy szégyenszemre le kellett ülnöm.

- Mi az, legény? - kérdezte atyám.

- Elfáradtam - feleltem.

Azt is mondhattam volna, mert igaz volt, hogy a karom s a két lábam bágyadtan reszket, de ezt még magam előtt is tagadtam inkább. Apám így is megértésben részesített, ami ritka dolog volt nála, s ami ennél fogva éppen eléggé mutatta, hogy az én helyemben más akkora legényke még hamarabb leült volna.

- Nyugodjál egyet! - mondta nekem.

S mivel ilyen jóleső módon szólott, hamarosan felálltam, s azt mondtam nekifenekedve:

- A sarjú iskoláját!

Ismét munkába állva, mint igen elszánt egyén, a karom és a lábam enyhe zsibbadásba kezdett merülni; s abban a tompa testi kábulatban, amit a nehéz munkások jól ismernek, de amit én addigelé nem ismertem, úgy engedelmeskedett nekem, mint valami megindult gépezet. Ilyen módon a boglyák hétre szaporodtak, mire atyám a maradék sarjút is levágta. Aztán a hátralevő kicsi részben még segített nekem, majd így szólt:

- No, mára elég volt.

Kimozgatta az üllőt a földből, a szerszámokat belérakta a tarisnyába, amit a kasza nyelére kötött, azon a helyen, ahol a kantár a levegőbe biggyedt. Én is kiöntöttem a korsóból a maradék vizet, s az üres tarisnyával, mely a körtékre már csak emlékezett, atyám után megindultam hazafelé. Nem mondhatnám, hogy táncolni kívántam volna, mert szép leptiben és kellemes bágyadságban mendegéltem az ösvényen, akár egy kicsi öregember, aki bölcsen és szelíden szemléli a világot. De így a munka után szép is volt a világ, szinte megható. A test jóféle fáradalma puhára és szelídre szűrte a színeket, melyek mosolyogva búcsúztak a földtől, csupán a nyugati égperemen nevettek a rózsafüst, a narancs és a távoli tűz fényeiben. Hajladozva úsztak az ökörnyálak, miközben a lég lebegő fénycsipkái megfogták a hangokat is, hogy megpuhítva hullámoztassák tovább. A tücskök szólásának panaszos árnyéka volt, és a kicsi sáskák hegedűjét is megütötte már a harmat. Egy-egy ló nagyot fűjt, meglebegtetve puha habaróját; valahol ökor bődült el, s a hangja mintha vihar forgácsa lett volna, aminthogy rögek és kavicsok lakodalmát idézték a kolompok és a csengők, melyek a hazaballagó csordákban szóltak.

S aztán, mint az ezüstpor, mindenre ráhullt a harangszó. Atyám levette a kalapját, s úgy mendegélt némán, hallgatván a haloványolló estében, hogy az éjszaka miképpen közeledik; s hallgatván az én puha lépteimet is bizonyára, melyek az ő nyomának rámaiban maradtak.

Így értünk haza.

Anyám mindjárt magához vont engem a karja alá, s azt mondta, hogy megfáradtam, ugye; de nem is várta meg a szót, ami fölöslegesnek is látszott, hanem vacsorát készített nekünk. Hallgatagon ettünk, mint valami vándorok, de nekem már a bólogatás is könnyen ment volna, olyan nehéz volt a fejem. Sőt egyre és sietve lett még nehezebb, ami vacsora után rögtön ki derült. Az volt ugyanis nálunk a szokás, hogy nekünk gyermekeknek vacsora után imádkozni

kellett, ami úgy történt, hogy a karospad mellé térdre ereszkedtünk, s ott elmondtuk a „Mi-
atyánkot” és az „Üdvözlégyet”, mialatt anyám megvetette nekünk az ágyat. Leereszkedtünk
hát Annával ketten a pad elé, de ahogy ott térdepeltünk ketten, az én szavamnak a szárnya úgy
elgyengült mindjárt, hogy az „Üdvözlégy” alatt már elpihent egészen, a szemem lekoppant, s a
fejem a mellemre billent.

Aztán Anna felállt, de én meg sem mozdultam. Vártak még egy darabig, ahogy másnap azt
megtudtam; ámbár igen csodálták a késedelmet, mert nem szokták volt meg, hogy én a kelle-
ténél buzgóbb legyek.

- Miért nem áll fel a legényke? - kérdezte anyám, s elindult felém.

- Bűnbánatba esett - felelte Anna.

Amikor látta anyám, hogy elaludtam, felemelt onnét, levetkőztetett, s úgy tett az ágyba, mint
egy zsákot. Reggel azt sem tudtam, hogy mi hogyan volt, csak azt vettem csodálkozva észre,
hogy ismét reggel van. De mintha az ördögök meglapogattak volna az éjjel, úgy fájt hosszan a
lábam s a két karom. El sem tudtam gondolni, hogy a felvirradt napon miképpen fogok a
mezőn legénykedni, ha atyám ismét azt akarná, hogy magával vigyen. Nagy aggodással vártam,
hogy mi fog békövetkezni; annyira, hogy nem is mertem magamat egészen a Gondviselésre
bízni, hanem anyámhoz fordultam, aki biztosabb gyámolítómnak tetszett. Ezt helyesen is
tettem, mert atyám olyanformán kezdett hamarosan viselkedni, mintha Mogyorós-telekbe akar-
nának menni, ismét sarjút kaszálni. Amikor meghallottam Mogyorós-teleket, ahol bizonyára
sok mogyoró van, kicsi bánatfelhők tűntek fel előttem, de aztán elúsztak hamar. Anyám
szelíden meg is ellenezte, hogy én olyan messzire elmenjek; úgy vélte, hogy inkább menjen
Anna, én pedig maradjak otthon, s Anna helyett ügyeljek az új bubára, vagyis a kicsi Ágnes
testvéremre. Ez a leányka még egy fél esztendő sem volt, mert aki negyedik éves lett volna
már, az kicsi korában meghalt, ő pedig utána született. Mivel ügyes-bajos házi dolgokban
anyámnak sokat kellett ide-oda menegetni s igen sokszor a mezőre is, a bölcsőbeli leánykára
ügyelni kellett. Nyáron keresztül sokszor Antika ügyelt reá, ha már úgyis otthonjában
lengedező beteg volt; s amióta Antikát elvitték szegényt valahova, azóta leginkább Anna
vigyázott rá, mint aki a dajkálásra mégis jobban rászületett, mint én.

Amikor mondta anyám, hogy ő milyenformán gondolná, akkor apám azt kérdezte tőle:

- S hát Mordicza?

- Azt mi a legénykével gondba vesszük.

- S a buba?

- Őt magunkkal vesszük.

Atyám is úgy látta, hogy ezenmódulag nincsen rosszul rendezve a nap, s Annát magával vitte
Mogyorós-telekbe. Mi egy darabig még otthon maradtunk, aztán anyám mindenféle ennivalót
és gyümölcsöt telepített a tarisnyába, s elkészítette a kicsi bubát is, kinek tejet is vittünk. Ha én
Józsefnek elég nagy s elég jámbor is lettem volna, s ha a leányka fiú s anyám nem Márta,
hanem Mária lett volna, akkor szinte úgy vonultunk volna Mordiczába, mint a szent család,
meg is terhelve számár nélkül mindennel.

Ott a hét boglya helyszínén anyám a nagy vackorfa alatt olyan helyet keresett, hova a nap a
gyér ágak között oda tudott sütni, de azért félig árnyékos is volt. Oda sarjából ászkot csinált,
amit ruhával letakart, s arra fektette a kicsi bubát, akit tehát Ágnesnek hívtak, s akiből aztán
nagyon eleven és kedves leánygyermek lett. Nekem azt mondta, hogy nyugtassam a tagjaimat,
vagy töltssem bármivel kedvemre az időt, csak éppen nagy néha a bubára is vessek egy-egy

tekintetet. Már ebből is láttam, hogy a munka dolgában sem atyámmal vagyok, hanem éppen ellenkezőleg; de valahogy úgy gondoltam, hogy mégsem igazságos dolog, amit anyám az ő jó melengető szívével az én javamra csinál. Ha valakinek, akkor neki segítenem kell a munkában.

Akkor ő már a boglyákat rázta, én pedig a kicsi gyermek mellett heverésztem, aki patakocskamódjára gügyögött, s csepp kezeivel fogdosta a fényes levegőt. Mintha ott nem is volna jó nekem, hamarosan felálltam hát, s kezdtem a gereblyével széjjelverni a tegnapi rendeket.

- Mégsem nyugszol? - kérdezte anyám.

- Unom magam - mondtam.

- Keress madarakat.

- Hol vannak?

- Szálldosnak.

Így beszélt velem, kedves és lebegő módon. Éppen ellenkezőleg, mint atyám, ki ha szólt néha, a szavával nagy és erős fákat idézett előttem, amelyek kérgesen és néha tele gyümölccsel borúsan ülték meg a nehéz földön. Anyám nem olyan nagy fákat, hanem finom virágos ágakat mutogatott nekem, melyeken harmatosak voltak a levelek, virágjai játékosan villadoztak a változó fényben, s azoknak szirmai céltalanul szállkostak néha, mint a pelyhek.

Nem is éreztem, hogy fájt volna valamim.

Amikor elráztuk mind a rendeket, leültünk mi is a nagy vackorfa alá. Anyám körülnézett, de inkább a fák teteje és az ég felé.

- Már készülődik a nyár - mondta.

- Hova készül? - kérdeztem.

- Megy a vándormadarak után. A nap még buzogva ígér neki mindent, hogy marassza, de az ősz a fülébe suttog már.

Csakugyan lebbent egy-egy gyenge fuvalom, amelyben mintha lett volna is valami suttogó nesz. Azt hallgattam zsenge fülekkel, miközben a vízen túl vadgalambok szálltak, majd a legnagyobb vízi fűzfára rárepült egy varjú. Nagy száraz ágra szállt, melynek a tövében mintha fészek üldögélt volna, de lehetett gyülevész ágak haszontalan csomója is.

Azt néztem, amikor anyám megszólalt ismét:

- A jövő héten már te is iskolába mész.

Abban a percben otthagytam szememmel a fészket és a varjút a száraz ágon, mert ilyen dolgot, hogy én iskolába megyek, életemben most hallottam először. Az első, amit éreztem akkor, valami furcsa kíváncsiság volt, melyet az izgalom párája lebbentett meg néha. De volt idegenkedés is bennem, mert az a szó, hogy „iskola”, leckét juttatott eszembe, amit tudni kell; s ha nem fogom tudni, ami szinte bizonyosnak látszik, akkor mindenki előtt szégyent kennek reám, s még azt is mondani fogják nekem, hogy buta vagyok.

Amikor azt gondoltam magamban, hogy ilyet is fognak mondani, hirtelen nagyon mérges lettem.

- Kell menni? - kérdeztem.

- Kötelező - mondta anyám.

Ismét a varjút néztem, amelyik nagy csőrét mindjárt-mindjárt odafente a száraz ághoz.

- A varjú nem vándormadár? - kérdeztem.

- Nem - felelte anyám.

- S miért nem?

Anyám elnevette magát.

- Azért, mert várja a disznóölést - mondta.

Csakugyan igaz, gondoltam magamban, mert a múlt télen, amikor disznót öltünk, folytonosan ott settenkedtek a varjak, de olyan erőszakosan és madártalan izgalommal, mintha régóta csak erre az alkalomra vártak volna.

- Én inkább vándormadár lennék - mondtam. - Mert akkor ősszel elmennék, s más tavasszal jönnék vissza. Elmennék jó messzire, s legalább látnék sok világot.

- Azok sem járnak összevissza.

- Hát?

- Mindig ugyanegy helyre mennek, s tavasszal is a tavalyi helyükre jönnek vissza.

- Úgy tudják az utat?

- Úgy - mondta anyám.

Ezen nagyon elgondolkoztam, mert csodálatosnak tűnt előttem, hogy ez miképpen lehetséges. Sokat láttam s elnéztem néha a fecskét, de az sohasem gondolkozott, hanem mindig repült vagy énekelt. Miképpen tudhat tehát egy ilyen kicsi madár olyan hosszú úton egyenesen hazatalálni! Vagy az a lödörgő gólyamadár, amelyik sokszor gondolkozni látszik ugyan a fészken, de bizonyosan akkor is csak a békákon jár az esze.

- Nohát, pedig nem járnak iskolába - mondtam.

Anyám ezen is nevetett, de aztán többet az iskoláról nem szólt; gondolom azért nem, mert úgy látta, hogy én máris kerülgetem az iskolát, pedig még hol vagyok tőle!

Inkább megforgatta a sarját, hogy a másik oldalán is száradjon. Ebben csakugyan nem tudtam segíteni neki, mert csak egy villát hoztunk volt. Csupán azt néztem egy darabig, hogy milyen ügyesen s majdnem táncosan mozog munka közben anyám, aki harminckét esztendősen lehetett akkor. Néha egy-egy gyíkocská is villanva futott el a megemelt sarjú alól, s pillangók lebegtek a lekaszált virágok és a szökdöső sáskák fölött. Lassankint azonban eluntam azokat is nézegetni, s hanyatt feküdtem, hogy semmit se csináljak. De akkor az iskola-gondolat visszajött, s úgy közrefogott ismét, hogy elűzése céljából valamit tennem kellett. Hamar egy fűszálat vettem a kezembe, s azzal a fűszállal cirógatni kezdtem a kicsi bubának az arcát. A gyermek először nevetgélteni kezdett, de amikor a szája körül már hosszasan matarásztam a fűszállal, akkor húzogatni kezdte az orrát, majd tüszentett egyet, utána pedig sírni kezdett.

- Mi baja van a kicsinek? - kérdezte anyám.

- Kényeskedik.

- Játsszodjál véle egy kicsit.

- Attól sír - mondtam.

Nem is serkentettem a fűszállal tovább, sőt amikor láttam, hogy a szeme sarkában a könny is kövéren csillogni kezd, szívemből megsajnáltam. Ha így megsirattam, gondoltam rögtön magamban, akkor kiengesztelem valamivel. S már fel is ugrottam, s szaladtam a vízparti bokrok felé, hogy szedret szedjek a kicsi leánykának.

- Hova futsz? - kérdezte anyám.

- Jót cselekedni - szóltam vissza.

Hamarosan szedtem is szedret, egy marokra valót, s először egy szemet megkostoltattam a kicsi leánykával. Számítottam rá, hogy szeretni fogja, de még a számításomon is túltett, úgy nyalogatta a száját. Akkor egyiket a másik után dugtam a szájába, ami kezdett erősen maszatos lenni. De ez is csak azt mutatta, hogy igen jólesik neki, így hát a csepp markába is tettem, s ilyen módon adogatni kezdtem a szederszemeket, melyeknek felét buzgón megette, de a másik felét az orrán és az arcán széjjelkente.

Igazán olyan volt, mintha bukott angyalokkal verekedett volna.

Anyám éppen a nagy nevetésre jött oda.

- Mit csináltál? - kérdezte.

- Szedret evett - mondtam.

Láttam, neki is kedve lett volna nevetni, de inkább levitte a vízhez a gyermeket, s ott megmosdatta. Mivel azonban a feketébe futó violaszín csíkok azután is megmaradtak, mondás keletkezett a dologból, mert attól kezdve a szénégető emberekre is azt mondta anyám, hogy sok szedret ettek.

Hát így töltöttük ezt a napot, amivel a hét el is végződött, mert utána vasárnap következett. De szombat estével nemcsak a hét végződött el, hanem a munka is, mert ugyan különleges és emlékezetbe kívánczó munkának kellett lennie, amit abban az időben vasárnapi napon bárki végrehajtson. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy zsebre dugott kézzel mindenki csak tátotta vasárnap a száját, mert voltak olyan elvégeznivalók is, amelyek éppen a vasárnapot várták, s jórészt a délelőtti tízig való időt, mely tele volt a ház és a gazdaság apró-cseprő gondjaival.

De még messze voltunk attól, hogy másnapra felvirradjunk, mert a szombat este nagy lutri volt nálunk, vagyis sohasem tudtuk, hogy miképpen fog lezajlani, s főleg bevégződni.

Azon a napon is úgy volt, hogy mi anyámmal ketten s a kicsi bubával hamarabb hazaérkeztünk, mint atyámék, Mogyorós-telekből. Ez magától is adódott, mert uzsonna után már úgysem szárad a sarjú, ellenben napnyugtával könnyen megszállja a harmat, ha nem takarja fel az ember. Ilyenformán a harmat előtt mi már otthon is voltunk, ami szükséges is volt, mert anyámra rengeteg munka várákozott. Ennek egy részét elvégezhetette volna nagyanyám is, de mivel neki a szomszéd szobában, s egyáltalában mindenben, külön háztartása volt, nagy mutatványok között a saját dolgában rendezkedett, s a többi munkának inkább csak a földre lépett, hogy azok sírjanak, amikor elmegy mellettük. Igaz, hogy még abban az időben, amikor csak hatvan körül járt, s még menyecskékkel is versenyre kelhetett volna, ő is szorgalmasan menegetett mezei munkára. Ugyanis neki a földekből is külön része volt, és a két férjes lányának is sokat segített; s ha meg kellett lenni, még nekünk is.

Hát amint hazaérkeztünk, anyám elsőnek tüzet gyújtott a kicsi fűttőben, amely ott állott még az ereszben. Egy marok szalmát vett, amit csomóra összehajtogatott, ahhoz száraz ágakat tördelt a favágón, s már futott, hogy meggyújtsa a tüzet. De mivel a vékony ágak hamar ellobbannak, s az apám szokása miatt, ki otthon fát vágni nem szeretett, vágott fánk most sem volt, anyám futtából odaszólt nekem:

- Csapj valamennyi fát, kicsi fiam!

Azelőtt néhányszor már próbáltam fát vágni a tűzre, de inkább csak kíváncsiságból, mert fával bajlódni, azt fáricskálni s vagdosni nagyon szerettem. Házi hivatalossággal most hangzott el az első kérelem, hogy fát vágjak a tűzre. Tetszett nekem, hogy már ennyire férfiúnak lehet engem nézni, mentem is hát nagy elbízással a favágócsutakhoz, ami ott állott a farakás mellett, a csűr és a ház bütöje között. Olyan fejszénk volt azonban, ami percenkint egyre nehezebb lett; hanem azért tudtam annyit vágni, hogy a kályha négy lába között a helyet, egészen fel a kályha hasáig, tele raktam véle. Anyám sok munkája között is megsimogatott érte, de a nagy eset az volt, hogy nagyanyám is észrevette az eredményt, s intett nekem, hogy menjek bé hozzá a szobájába. Amikor bémentem, ott velem szemben megállott, s nagy kedvesen azt mondta nekem:

- Ugye, a télen az én tűzemre is vágogatsz?

- Én igen - feleltem neki.

Akkor a karos pad fedelét felemelte, és két olyan nagy körtét vett elé onnét, amilyent én nem is igen láttam. Azt nekem adta mind a kettőt, s azzal kieresztett a szobából. Mindjárt az jutott eszembe, hogy vajon hova dugjam a két körtét, mert Anna nagy veszedelem volt legalább az egyikre. De mielőtt még rejtekhelyet találhattam volna, már futnom kellett, hogy kinyissam a kaput, mert eresztették a csordát, s a két tehenet bé kellett engedni. Volt még két tinónk is akkor, de azok egész nyáron a hegyi legelőn voltak, a tinócsordában, ahonnét csak Szent Mihálykor szokták hazacsapni. A kecske ellenben mindjárt jött a tehenek után, de akkor már nagyanyám is ott volt az udvaron, s rögtön nyakon csípte a kecskét, s vitte bé nagy vonulással a pajtába, ahol a répalevelek már várták ezt a tejjel hazatérő szakállast. Közben a helyükre eresztettem én is a teheneket, majd a csürből szénát vetettem a jászolba nekik, hadd örüljenek, és nőjön a kedvük, mert ha ettek, és a kedvüket kerestük, akkor jobban leadták a tejet. Amikor ezt elvégeztem, s mentem vissza a házba, már az összes asszonyok jöttek szembe velem az udvaron, vagyis jött anyám egy sajtárral s nagyanyám egy fazékkal, hogy a teheneket s a kecskéket megfejjék.

Mire megforrt a tej, apámék is megérkeztek.

Nemsokára meggyújtotta anyám a lámpát, hogy vacsorázzunk.

- Mordicza mit mond? - kérdezte apám.

- Hetfűn hazahozhatod a sarjút - felelte anyám.

Egy darabig ismét csend volt, majd anyám azt mondta, hogy hétfőn beszabadul ott a határ. Ez annyit jelentett, hogy vagy vasárnap, vagy pedig hétfőn hajnalban el kell hozni onnét a sarjút, mert különben a helyszínen megeszi a csorda. A csendben mindenki gondolkozott, hogy ilyenformán mikor is kéne elhozni; csak éppen én nem gondolkoztam sokat, mert úgy véltem, hogy a vasárnapot nem sarjúzzák el, minekfolytán hétfőn hajnalban fog megtörténni a dolog. Ámbár az nekem nem lesz jó, mert akkor a tehenek nem mennek el jó reggel a csordával, hanem a hordás után nekem kell őket a csorda után hajtanom. Ezt pedig nem szerettem, mert a tehenek erőszakosak voltak, és sokat kellett mérgelődni velük, amíg a csordát megtalálta az ember.

Nagy ámulatomra mégis így szólt anyám:

- Holnap kéne inkább, jókor reggeliben.

- Lehet - mondta apám.

Aztán felállt, s lassan kiment az ereszbbe, hogy szokása szerint leüljön a kicsi székre a kályha mellé, s ott rágyújtson. Anna is kiment valahova, talán a kicsi virágoskertbe, hogy megnézzze, amennyire még lát, vajon milyen virágot vihetne a templomba holnap.

Bent csak ketten maradtunk anyámmal.

- Nem inkább hetfűn kellett volna? - kérdeztem akkor, mert édesanyámnak mindent megmerhettem mondani.

- Akkor apád ma este odamarad - mondta anyám.

Abban a percben megértettem mindent, sőt a fejemet egy kissé cifraságnak is éreztem, hogy magamtól nem láttam át a szitán. Hiszen a nagy csend is azért volt a vacsora alatt, mert anyám s talán Anna is várakozásban voltak, hogy vajon kiereszkedik-e vacsora után atyám a házból, vagy otthon marad. Csodáltam, hogy ez egyszer erre én nem gondoltam, pedig sok emlékem volt már arról, hogy szombat vagy vasárnap este „egy kicsit” elmegy apám hazulról, s ama kicsi elmenés után csak éjfél tájban jön haza, de akkor énekelve.

Olyankor félhettünk, hogy mi lesz.

Nyilván, gondoltam magamban, most ezen gondolkozik odakünn a kályha mellett, ahol nagyanyám is meg szokott ilyen alkalommal jelenni, hogy egy ragasztékkal több legyen, aki otthonmaradásra készíti atyámat. S amit gondoltam, azt el is találtam, mert nagyanyám csakugyan apámmal üldögélt, aki azonban a szokottnál is kurtábban szólogatott egy darabig, majd pedig felállt, és béjött a szobába.

- Add ide a csizmát! - mondta anyámnak.

A csizma ott állott a padban, lábtól a vasárnapi harisnyának és a posztóujjasnak. Anyám felemelte a pad fedelét, mert ellenkezni nem lehetett. De amikor kivette a csizmát, szelíden megkérdezte:

- Tán nem akarsz elmenni?

- Még itt vagyok - mondta apám.

Aztán felhúzta a csizmát, s mellényt is a jobbikat vette fel.

- Nem ülök sokat - szólott akkor.

S már ment is kifelé.

Ahogy kiléphetett a házból, nagyanyám zordul bévonult a szobájába, anyám elszomorodott, s mi gyermekek hallgattunk. Olyan lett egyszeriben a ház, mintha félig gyászolni kezdtünk volna, vagy a jég elverte volna a határt. Anyám lefektetett minket, aztán elrendezte vacsora után az edényeket, majd üldögélt egy darabig, hátha jönne apám. Mivel a félórak múltak, s mégsem jött atyám, rajta is erőt vett a nehéz munka és a sok napi gond után az álom. Akkor egy párnát tett a padra, s oda ruhástól ledőlt, de csak az álom partján vigyázkodott, hogy vajon nem jön-e apám, bárha énekelve is. Mivel azonban nem jött, fölkelt a padról, megnézte a kicsi bubát, majd rajtunk is megigazgatta a takarót; s utána pedig elment, hogy valamiképpen hazacsalja apámat.

Tudta, hogy hova kell utána menni, mert ha jól emlékszem, abban az időben csak egy korcsma volt a faluban.

Veszedelemes vállalkozás volt az anyámé, mert senki férfiú nem szereti, ha az asszony a korcsmai asztaltól haza akarja ragadni. Volt eset, nem is egyszer, hogy apám meg is bokrosodott ilyenkor, s még nagyobb lángot fogott. Ezért anyám is jól meggondolta, mielőtt elindult

volna efféle útra. Akkor este kevesebb tusakodással mehetett, mert nem kellett kitalált valamivel okolni tettét, hanem a pálinkás üveg mellé mindjárt odatehette a reggeli sarjút. S úgy látszik, anyám csakugyan jól számított, hogy vasárnap reggelre javasolta Mordiczát, mert egy óra múlva hazaérkeztek mind a ketten. Én közben aludhattam is valamit, bár ilyen alkalmak idején mindig különös éberség parázslott bennem; el-elaludtam bizonyosan, mert egyszer arra riadtam fel, hogy az ereszen már jönnek. Az igaz, erre nem is volt nehéz, különösen rongyos alvásból, felébredni, mert atyám annál kevésbé járt lábujjhegyen, minél többet ivott. Most is jól a földön járt, de olyan ittas mégsem volt, mint általában máskor, ilyen „kicsi” elmenések után.

Az volt az okos házirend, hogy mi gyermekek ilyenkor tegyük magunkat, mintha mélyen aludnánk; vagyis ne adjunk a magunk személyében nyitott könyvet atyámnak, ki minden betűn megakadt, amikor ital volt nála. Így hát a bölcs rendek szabálya szerint én is aludtam, csak éppen valóságban nem; sőt az izgalom, a kíváncsiság és a félelem olyan éberségben tartott, hogy jóformán még a báránnyelők puha rebbenését is meghallottam, amikor közéjük gázolt a hold.

Anyám előrejött gyorsan a szobában, hogy a lámpát, ami idáig kicsire húzva égett, nagyobb világra eressze. A megnövekedett fényben pedig atyám előrejött, fekete kalapjával a fején, s odament egyenesen az asztal fejéhez, ahol mindig ülni szokott. Ott leült a karos padra, széjjelnézett, s majd méltatlankodva így szólt:

- Nincs itt senki?!

Igaza volt, mert ha mi lettünk is volna valakik, aludtunk; anyám pedig éppen künn volt, hogy hirtelen valami ételt melegítsen, mert ilyenkor apám mindig enni szokott.

- Senki nincs itt?! - mondta még egyszer.

Amikor erre sem felelt senki, láthatólag gondolkozott egy kicsit, hogy mit lehetne ily módon mégis tenni, majd feljebb taszította homlokán a kalapot, s énekelni kezdte:

*Uccu bizony, megérett a meggy,
Uccu bizony, rajta maradt egy,
Rajta maradt egy.*

Mire néhányszor még elmondta, hogy „rajta maradt egy”, addig anyám is bójött az étellel, amit odatett apám elé. De ahogy letette az ételt, már abból a mozdulatból ment a fekete kalap felé, amit az apám fejéről kíméletesen levett, és mindjárt bétett a ruhás padba, nehogy eszébe jusson a kalapnak, hogy borlítani ismét elmenjen. Aztán leült ő is a padra, s amíg az étek fogyogatott lassan, az atyám kedvének hullámvázát figyelte. Ez a figyelés mindig tele volt aggodalommal, mert ilyenkor apámmal minden lehetséges volt, a tűnődő szomorúság ugyanúgy, mint a vad megbokrosodás, s ami a kettő között csak elfért. De főleg azt figyelte anyám, hogy mikor lehetne egy-egy ruhadarabtól megfosztani apámat, mert amíg felöltözve üldögélt, addig a veszedelmek hajszálon s a mi fejünk felett függöttek állandóan. A hirtelen gondolat éppen úgy elvihette a korcsmába vissza, mint ahogy hasonló hirtelenséggel lázadásba csapott a világ ellen, esetleg anyám ellen vagy ellenünk, avagy távollevő emberek ellen is.

Evelt lassan és hallgatott. Közben ki tudja, miket gondolhatott, de egyszer aztán nyilván a reggeli sarjúhordásba ütközhetett az esze, mert megszólalt, s azt kérdezte:

- A vasárnap milyen nap?

Fogós kérdés volt, de nemcsak azért, hogy istenem, vajon miféle választ kíván; hanem azért is, mert nem lehetett tudni, hogy mit vett a távolban célba.

- Piros betűs nap - mondta anyám.

S nevetett hozzá, mint ilyenkor mindig; s azt azért tette, hogy egyrészt valami napsugár is legyen a zord éghajlatban; másrészt pedig jelezni akarta azt is, hogy az ilyen kérdésekre tréfával szeretne válaszolni, de hát az ittas ember nem érti a tréfát.

- Vagyis az Úr napja! Nem igaz? - folytatta apám.

- Tiszta szent igaz - mondta anyám.

- S az Úr napját meg kell ülni - fűzte tovább atyám. - Ez parancs! Ha pedig ez a parancs, akkor nem szabad dolgozni. Semmit sem szabad dolgozni. Még sarjút sem szabad hozni. Így van?!

Anyám ráhagyta:

- Így van, így.

Apám azonban fenyegetőleg tette hozzá:

- S te mégis sarjút akartál hordatni velem!

- Majd elhozzuk hetfűn reggel - engedett anyám.

Hanem apám úgy felült az Úr napjára és a mordiczai sarjúra, hogy ennyivel sem elégedett meg, sőt semmivel ebben a tekintetben. Nem volt más segítség, valamit keresni kellett, ami az atyám figyelmét elűsse másfelé. Tudván ezt anyám, szerencsésen én jutottam eszébe, kiről tudott dolog volt azokban a napokban, hogy nagy becsben állok atyám előtt.

- Hetfűn a legénykével hazahozzuk - mondta.

Jól számított, mert atyám rögtön felém fordította minden figyelmét. Kinyilvánította, hogy nagy tekergőnek indultam, akit már többször is agyon kellett volna ütni. De mostanában úgy megjavultam, mint dérben a kökény.

Hirtelen a nevemen szólított.

Erre én megriadtam egész bensőmben, hogy vajon szóljak-e, vagy most is úgy tegyek, mintha aludnám. Nagy szerencsémre megszólalt anyám, aki azt mondta:

- Ne riaszd fel a legénykét!

Béhúzott nyakkal vártam, hogy most immár mi lesz, de hamar megtudtam, mert apám nem hallgatott a védelmező anyai szóra, hanem még erősebben a nevemen szólított ismét. Mivel tudta, hogy süket egy cseppet sem vagyok; s mivel nemcsak féltem, hanem kíváncsi is voltam, felemeltem a fejemet, s azt mondtam:

- Tessék, édesapám!

- Gyere ide! - mondta atyám.

Leszálltam az ágyból, s a kicsi ingemben, ami a térdemig ért, odamentem az asztal mellé. Éppen anyám előtt állottam, aki átölelte a vállamat, de arccal odafordultam apám felé.

- Hát így élünk - mondta. - Most már tudod, mert megkóstoltad a munkát. Dolgozni fogsz, mint apád. S beléragadsz a nyomorúságba, akármennyi eszed van. Mint apád. Érted-e?!

Lehajtottam a fejemet, s nem feleltem. Pedig úgy éreztem, hogy értem, amit apám mondott. Mert azt mondta valójában, hogy ő az esze után nem ilyen sorsot érdemelt volna; s talán én sem ilyet érdemelnék, de mégis ilyen várakozik reám. S mintha nemcsak ezt, vagyis a szavakat értettem volna, hanem egy kicsit ő magát is, aki komoly és hallgatag arcát úgy hordozza mindig, mint aki örökös sérelemben él.

Anyám megsimogatott, s a várakozó csendben azt mondta:

- Mégis reményleni kell... No, feküdj vissza.

Ránéztem apámra, de ő láthatólag már végzett minden szóval, mert abban a percben énekelni kezdett. Így hát visszamentem az ágyba, álmos azonban egy szikrát sem voltam, sőt olyan nyugalanság futkosott bennem, amit azelőtt nem is éreztem soha. Abban a nyugalanságban benne volt az apám sorsa és az anyám enyhítő természete; benne volt az én zsenge villogásom és valami különös szomjúságféle a tágasabb világ után, hogy vajon miképpen élnek abban más emberek. Így botladozott és furakodott sokáig az eszem, de egyre lassabban mégis, mert csak félálomban hallottam valami olyanformát, mintha apámnak a csizmáját húznák lefelé, amit csendes munkával nemigen lehetett megtenni soha.

Reggel magamtól ébredtem fel, s nagy meglepődéssel láttam, hogy rajtam kívül már senki sincs az ágyban. Anna valami ruháját téglázta az asztalon, vagyis a téglázó vassal vasalta, mert mi a ruhavasalást úgy neveztük. Anyám már a reggelit készítette, mert rögtön éreztem a tokány lelkesítő illatát, amiből egymagában is tudni lehetett, hogy vasárnapra virradtunk, hiszen rendszerint csak vasárnap ettünk húst, reggelire éppenséggel.

A szoba ajtaja nyitva volt az eresz felé, anyám odakünn tett-vett; s mivel így csak Anna volt kéznél, tőle kérdeztem meg:

- A sarjút hazahozták-e?

- A tavaly haza - felelte kurtán.

Láttam, hogy duzzog valamiért, ami gyakran megesett nála, különösen így vasárnap reggel, amikor szeretett volna szépen menni a templomba, de valami hiányosságot észlelt.

- Hát apám hol van? - szoltam ismét.

- A bőriben - felelte.

Kedvem lett volna ismét békát tenni a lábára, vagy az orra előtt egy kicsi vizet loccsintani a forró téglázó vásra, de mivel anyám éppen bájolt a szobába, másfelé fordult minden. Megmosatta először a lábamat, majd ideadta a jobbik nadrágomat, mely egy kicsi fekete mellénnyel együtt az összes vasárnapi ruházatomat tette. Amikor a nadrágot felvettem, s a mosdótekőben meg is mosdottam ünnepi módon, illendő lett volna a naphoz, hogy a cipőt is felhúzzam. Éppen azon a napon kívántam is volna, hogy cipő kerüljön a lábamra, mert úgy szerettem volna a templomba menni, hogy a többi legényekkel együtt ott álljak az oltárhoz közel, a padok előtt. Mise alatt szívesen duruzsoltam volna el nekik, hogy miképpen kaszáltuk apámmal ketten a sarjút; s talán szóba hoztam volna a vándormadarakat is.

De volt egy kicsi baj.

Az ugyanis, hogy a tavasszal nyugdíjba tettem volt az egyetlen lábbelimet, egy rossz cipőt. S most, amikor ismét szolgálatba szólítottam, nemcsak azt kellett látnom, hogy nyáron által semmit sem javult, hanem azt is, hogy kicsi lett nekem. A feljáró negyedik grádicson ültem, a nyitott eresztő rájárában, s ott erőltettem egy darabig a cipőt, hátha fel tudnám mégis valahogy húzni. De ő nem engedett, én pedig egyre mérgesebb lettem, s végül úgy kívágtam az udvarra, hogy odabucskázott mind a kettő a kerítés mellé. A ludak egyszerre ráfutottak, hogy megegyék, de amikor tapasztalták, hogy nem teknősbékát találtak, hanem csak cipőt, akkor nagy szemrehányással elbüllögték onnét. Amikor anyám észrevette, hogy láb nélkül elfutottak a cipők, összeszedette velem, s visszatette a gyűjteménybe, ahol sok minden várta még, hogy belénőjenek a kisebb testvéreim.

S ha már nem volt cipőm, mezítláb duzzogtam, megfenyegetvén az egész családot, hogy sem reggelit nem eszem, sem a templomba el nem megyek. Bátran dúltam-fúltam egy ideig, de hamarosan hazajött apám, s akkor a duzzogás titkosra fordult.

Aztán úgy gondoltam, hogy jobb lesz, ha eszem is; s ha már olyan jól ettem, akkor elmehettem a templomba is. Csak éppen nem a padok elé mentem, ahol mindenki láthatott volna tetőtől talpamig, hanem egészen máshova. A templom pitvarában ugyanis, ahol a szenteltvíz és az oszlopok állottak, volt ott jobb kéz felől egy kicsi ajtó, amely ugyancsak nagy forgalomnak örvendett minden vasárnap. Hát hogyne, hiszen ama kicsi ajtó mögött kezdődtek a kurta lépcsők, melyek kacskaringósan fölvezettek egészen a harangokig. A kántor is ezeken járt, mert egy kanyarodó után ott találta meg azt az ajtót, amelyen keresztül az orgonához tudott jutni. Véle törtettek a fűjtatók is, akik már nagyobbacska fiúk voltak, s akik hátulról nyomták belé a szuszt az orgonába. Akik ezen az ajtón nem bújtak bé, hanem vad iramodással feljebb dobogtattak a lépcsőkön, s néha négykézláb dörgegelmeztek a béalkonyult kanyarodókban, azok a haranghúzó különítménybe tartoztak. A különítményben mindig csak kettő-három volt olyan, aki valamilyen jogon mindig harangozhatott, ha úgy tartotta kedve. Egy piros alma vagy néhány cifra gomb azonban úgy el tudta téríteni mindjárt a kedvét, hogy bárki húzhatta helyette a harangot, akinek a kötélhúzás megérte az almát vagy a gombokat.

Így mentem hát én is a templomba, azon a napon. Egy részét az időnek a fűjtatók között töltöttem, ahol néha a nagyobbak keze-lába alá bújtam, hogy mindent jól láthassak. Csoda alkotmánynak tetszett előttem az orgona, amely változatos hangokon bűgött azoknak, akik elől és odalent a padokban ültek; de nekünk, akik a háta mögött őgyelegtünk és taszigálódtunk, szelelt is nagyokat. A fűjtató nyelve is nagyon tetszett nekem, mely a nyomórúd fölött le és fel illegett egy hasítékon, mutatván szorgalmasan, hogy miképpen dolgoznak a fűjtatók. Ha erősen nyomták ugyanis, akkor lassan és reszketve cammogott felfelé, de ha egy kicsit istenszeribe hagyták a nyomórudat, akkor hamar lebukott az a nyelv. S az nagy bajt jelentett, mert olyankor az orgonából rögtön kifogyott a szusz, aminek egy része, úgy látszik, a kántorba ment belé, mivel a kántor abban a pillanatban rázni kezdte a csengőt, hadd riadjanak a fűjtatók.

De csak fél szeme lett volna az egész napnak, ha egyebütt is nem szemeskedem, csak a fűjtatók között. Így hát nekibátorodtam, s azokon a világtalan grádicsokon felmentem a harangokhoz is, de csak abba a helyiségbe, ahol a kötelek lógtak. Éppen elég volt ez is, mert úgy éreztem ott magam, mintha földről elrugaszkodott kísértetek óriási odújában lettem volna. A nagy ablakon fityegett egy hatalmas kék redőny; recsegték a falépcsők, melyek vad lajtorja módjára fölvezettek a szörnyű nagy harangokhoz, amik olajos vasrudakon fenyegetve ültek. Kívül a szél morogva kerülte a torony tetejét, néha béugrott a rongyos ablakon, s bent sívalkodva futkorászott, miközben emelgette a fityegő deszkákat, és lenyalta róluk a port. A három kötél is ingott néha a szélben, de ingott az én fejem is, különösen amikor kinéztem a nagy ablakon, s a fák fölött láttam messze a határt, ami úgy le volt süllyedve, hogy már szinte esett ki a levegőből.

Amikor mentem hazafelé, még akkor is folyton billenni akart a fejem valamerre. A fejem helyett azonban végül az atyám szava billent egyet, amikor ebéd idején azt kérdezte:

- S téged miért nem láttalak a legénykék között?

- Azért, mert a toronyban voltam.

Azt hittem, az ebéd mindjárt elromlik, mert apám úgy nézett reám. Szerencsére azonban anyám a védelmemre kelt, s elmondta, hogy restelkedésem folytán mentem a toronyba, mivel nincsen cipőm. Így aztán nagyobb baj nem szakadt reám, sőt anyám úgy rendezte a dolgot, hogy délebed után elmehessek valahova játszani. Annát is eleresztették, hogy a többi leányocskákkal

együtt illegjen a növendék legények szeme előtt. Ezt a kíváncsi szabadságot nemcsak a vasárnapnak köszönhattuk, hanem a hétköznapi bajoknak is, melyeket apám és anyám, otthon magukban, a délután folyamán meg akartak beszélni.

Amikor este hazakerültem, az asztalon egy levelet láttam, melyet apám írt volt a délután. A levél Gyulafehérvárra szólt, ahol fiatal kanonok volt akkor Áron bácsi, vagyis a Márton nagyapám testvéröccse. Maga a levél is mutatta, hogy a bajokat csakugyan megbeszélték, mert apám csak nagy szükségben és sátoros ünnepek alkalmával szánta rá magát az írásra. De mutatta egyéb is, hogy a bajok apasztásának lehető módjait beszéltek meg, mert nagy nekirugaszkodással indult el a hét. A buzgalmat már azon az este látni lehetett, mert amikor a két tehén hazajött a csordából, apám a kovácshoz vezette őket, hogy a kovács patkót üssön a tehenek lábára. Én is mentem apámmal, hogy szükség esetén riasszam utána a teheneket. A kovácsot a szomszédból kerítettük elő, ahol benne volt egy nagy gyülekezetben, melynek egy öreg ókularés ember kalendáriumot olvasott. Figyelmesen hallgatták az emberek, amit a kalendáriumból hallottak, de nem mindent hagytak helyben, hanem a helytelen dolgokat kijavították. A kovács is, akinek egyik lába erősen lőcsláb volt, szerette az ilyen kijavításokat, mert igen tudományos ember volt. Mégis hamarosan otthagyta a társaságot, egy kis fűjtatóval bégyújtott a műhelyben, s mialatt a holt szenek izzásba merültek, megnézte a tehenek lábait, hogy hova kell patkót verni és milyent. Az egyiknek csak a két első lábára kellett, de a másik mindegyik patkóját elrúgta volt a csordában.

Este még az egészvágású szekeret is elkészítette apám, hogy reggel minél korábban indulhassunk Mordiczába, mert a szombati iddógálás miatt a sarjúhozás elmaradt ama vasárnapi napról. Másnap csakugyan hazahoztuk a sarjút, de olyan korán, hogy a csordát még a falu végén találtuk, amikor jöttünk hazafelé. Utána a félvágású szekérbe fogta apám a teheneket, és elment velük az erdőre, hogy egy szekér fát hozzon. Mivel Mogyorós-telek felé ment az erdőbe, Annát és engemet is felültetett a szekérre, s elvitt egészen a kaszállóig, ahol mi szépen leszálltunk, és estig megszáritottuk a sarjút.

Azt a napot azonban sokáig nem felejtettem el, hanem a különleges emlékezésem keretébe foglaltam. Az első nap volt ugyanis, amikor a nénémmel úgy dolgoztam együtt, hogy messze voltunk a háztól, s nem is volt egész nap senki más velünk. Nem mondom, Mordiczában is dolgoztam volt eleget, amikor apám mellett béavatott az élet a mezei munkába, de nagyjából mégis a kedvemből eredt az a munka. Anna azonban nem sokat törődött azzal, hogy mihez és mennyi kedvem van, hanem reggeltől estig úgy dolgoztatott engem, mintha este napszámot adott volna nekem. Mondtam is magamban, amikor jöttünk hazafelé, hogy ne csak a betegségtől és a hirtelen szerencsétlenségtől mentse meg Isten az embert, hanem mentse meg a női zsarnokságtól is.

Otthon azonban nem szóltam az egész dologról semmit, mert attól tartottam, hogy esetleg nem az igazság fog győzni, hanem a sok és jól forgatott szó. Abban pedig Anna nagyobb volt, mint én, mivel akkor már hatodik osztályos volt, és az iskolában jól megtanulta, hogy miképpen lehet bármit mások ellen magyarázni. Hamu alá tettem a dolgot, s inkább apám körül forgolódtam, aki az erdőből már előttünk hazaérkezett volt a fával. A fa, mely amolyan megszáradt hasogatott fa volt, már le is volt hajigálva a ház bütüjéhez. Azonban a szekér is ott állott, mégpedig a rúdjaival a kapu felé, amiből mindjárt láttam, hogy másnap reggel a városba akarja vinni apám a fát. Ez elég gyakran fordult elő, mert ha egy kicsi pénzre volt szükségünk, akkor apám egy szekérrel fát vitt a városba, s annak a fának az árával valamit enyhített rajtunk.

Ahogy néztem a lerakott fát és a kifelé mutató üres szekeret, nem akart a fejembe férni valami. Eszes ember apám, gondoltam magamban, s lám mégis mit csinál! Hazahozza a fát, s a szekérről pontosan lerakja; aztán ugyanazt a fát, ugyanarra a szekérre visszarakja, hogy elvihesse a városba eladni.

Hát ezt én nem értettem.

De ahogy rakni kezdte a szekeret, olyan dolgot vettem észre, ami nemcsak világosságot gyújtott a fejemben, hanem először elgondolkoztatott, s azután pedig nem hagyott nyugtot nekem. Ugyanis nagy ügyelettel úgy rakta apám a fát, hogy a szebb és a mutatósabb szálfák mind kívül legyenek, a rakás belsejébe pedig hullafákat tett és bogos darabokat is. Ilyenformán aztán nemcsak fa volt végül a szekéren, hanem hízélgés is a vevőnek, mert aki ránézett a fára, azt gondolhatta, hogy hajh, milyen szép fát hozott ez az ember!

Nemcsak elgondolkoztam ezen, hanem nagy gondban is voltam.

S ezt nem is lehet csodálni, mert apám egészen egyenes természetű ember volt, aki soha nem hazudott, tisztességtelen dolgot nem csinált, és megcsalni sem akart soha senkit. S most mégis olyant csinált a szemem előtt, mintha nem ő csinálta volna.

- Mért rakta így, édesapám? - kérdeztem tőle.

- Mert így kell - mondta.

- De a közepiben csalás van!

Olyan hirtelen mondtam ki a szót, hogy azt hittem, atyám mindjárt a kezével nézi meg a nyakamat. De még a szemével sem fedett meg, hanem enyhe arccal akasztotta össze a láncot, mely átkarolta elől a fát.

- Városba visszük - mondta.

A lánc alá dugta a csaptató rudat, hogy megkösse a fát; s miközben biztos erővel behajlította a rudat, azon gondolkoztam, hogy vajon miért mondta, amit mondott. Máskor és egyebet mindent értettem, de ennek a mondásnak értelme felől nem tudtam határozni. Amikor azonban készen volt, s még egyszer szemügyre vette a megrakott szekeret, hozzátette:

- Ilyenkor nem lehet akárhogy. Fel kell öltöztetni.

Ez is furcsa volt, ezt hallani, mert abban az egyszerű és természetes életben, amit eddig ismertem, idegenül hangzott. Olyan gondolatot ébresztett bennem, hogy a mi falusi életünk csak itthon falun van úgy, ahogy van; de mihelyt a városnak is meg lehetne mutatni, valamit mindjárt alkalmazunk rajta. Ez nyilván azért van, mert a kétféle lakosság tart egy kicsit egymástól, és a gyanakodást is bizonyára könnyű helyen tartja egyik a másik ellen. Mi „felöltöztetjük” neki a fát, hogy így kelletőbb és mutatósabb legyen; ő pedig a mutatóságot nézi, de ama odúkat is megfizeti, amelyek belül vannak a fa között.

Valami hiba van itt valahol, úgy gondoltam.

Nagy vágyam ébredt arra, hogy én is elmenjek a városba, vagyis Udvarhelyre, ami tizenkét kilométer messzire volt tőlünk. Még sohasem voltam ott, s hogy egyáltalában város is van a világon, azt csak a szóból tudtam. Eddig valamiképpen olyan messzire nem is szolgált a kíváncsi kedvem, hogy várost is hadd láthassak. Most azonban fölgerjedtem egészen, s látni szerettem volna, hogy milyen is egy város; valamiképpen látni szerettem volna azokat a városi embereket is, akiknek a számára úgy kell szekérre rakni a fát, hogy az fel legyen öltöztetve.

Vajon mi lenne, gondoltam magamban, ha egyenesen megmondanám atyámnak, hogy vigyen el engemet is a városba. Meg bizonyosan nem verne miatta, de meg sem dicsérne nyilván, mert ha szükséges volna, hogy ilyen nagy esemény történjék, akkor ő azt magától is ki tudná találni. Leginkább azt mondaná, ahogy én őt ismerem, hogy arra még van idő éppen elég. De azt mégsem tudom megállni, hogy legalább ne példálózzam a kívánságom körül.

- Nagy házak vannak a városban? - kérdeztem.

- Vannak nagyok is - mondta.

- S hát az emberek gazdagok-e?

- A többség nem.

Láttam, hogy így nem sokra megyek, azért közelítettem egyet a szóval:

- Vajon én mit mondanék, ha látnám?

- Ami eszedbe jutna - szólott apám, de már ment is béfelé a házba.

Hát nem fogott rajta a szó.

De azért mégsem hagytam annyiban a dolgot, csak megvártam, hogy vacsora után négy-szemközt maradhassak anyámmal. Vagyis amikor kiment apám az ereszbe, hogy a kicsi széken a fűtő mellett üldögélve füstre kapjon, akkor anyámnak megmondtam, hogy mit szeretnék. Így tudtam meg, hogy a vasárnap délutáni tervek szerint ők mind a ketten mennek a szekér fával a városba, mert egyet-mást intézni akarnak. Így többek között postára adják Áron bácsinak a levelet, nekem pedig vesznek egy cipőt. Ez lévén a számításuk, az én dolgommal elő se hozakodjunk apám előtt, nehogy elhomályosítsuk a kedvét, s eszébe találjuk juttatni, hogy cipő helyett egyébre kéne a pénz. Hallgattam anyámra, nehogy a cipő csakugyan a piacon maradjon, mert ugyanis a keddi napokon szokott Udvarhelyen hetivásár lenni, s ott vették az ilyen cipőket. Belül magamban nem voltam kibékülve mégsem, hiszen bizonyosra vettem, hogy ott a helyszínen a cipő engem sem harapott volna meg. De hát akárhogy gondolkoznak a felnőttek, az előtt meg kell hajlani: nekem éppen úgy, mint a levélnek, aminek a városi postára kell mennie, ámbár otthon a faluban is volt hivatala a postának.

Jól van hát, menjenek nálam nélkül a városba.

Mielőtt azonban másnap reggel elmentek volna, meghagyták nekünk, hogy a hullomás almát a kertben a fák alól szedjük fel, s egy hordóban gyűjtsük össze, mert abból jó ecet lesz. A fuszulykát is le kéne szedni, ami ott van a törökbúza között „Nagymárton házánál”, ahol volt nekünk egy kétvékás és háromvékás szántóföldünk. Ezzel aztán elmentek; s ahogy a kapun kívül kerülhettek, Anna mindjárt átvette a házban a parancsnokságot. Mivel nagyanyám is oda volt a lányaihoz, ahol káposztát vágtak és murkot ástak, segedelem még a végső szükségre sem kínálkozott az én számomra. Vagyis a hullomás almát mind nekem kellett egyedül felszedni; s a kertünk feletti törökbúzában is reám várt minden fuszulykahüvely, hogy a száradó indáról én szaggassam le, s vigyem haza, ahol a szemeket még ki is kellett fejtenem a hüvelyekből.

De ha a cipőre gondoltam, abban kellő vigasztalást találtam. A várakozásomban nem is csalódtam, mert anyám estére meghozta a cipőt, ami nagyon tetszett nekem. Valami afféle lábbeli volt, amit cipőnek és kicsi bakancsnak egyaránt lehetett nevezni; a sarkán patkó fénylett, szíjjuból volt neki a fűzője, és a fűzőlikak rajta rézkarikások. Egy kicsit kotyogott a lábamon de anyám arra azt mondta, hogy belé fogok nőni. Nem is akartam levetni, hadd kezdjek belénőni gyorsan, sőt nagy kopogásokkal ide-oda járkáltam benne, s főleg Annához közel, mert ő horgas szemekkel nézte, hogy nekem mit hoztak anyámék a városból.

Még aludni is a cipőben szerettem volna, de anyám szép szóval lehúzta a lábamról, és bétette az apám csizmája mellé a padba. Meleg nyugalomban és boldog könnyűséggel aludtam el, amit nem is lehet csodálni, hiszen életemben ez volt az első valódi és igazán-enyém cipő, mivel az első csak afféle maradványból való tákolmány volt. Kedvemet sem másnap, sem egész héten nem tudta elrontani semmi, pedig arra lett volna alkalom elegendő. Ilyen alkalmakat apám is sokszor szolgáltatott az ő mordságával, ugyanis olyankor könnyen talált hibát még ott is, ahol nemigen volt. De hát nagy béketűréssel voltunk iránta, mert napokon keresztül a két tehénnel a trágyát hordta ki a határra, amit őszi szántás előtt el kellett végezni, s ami csak szükséges és hasznos munka volt, de egy szikrát sem vidámító. Zabaratásra is el kellett mennem három ízben, s Anna mind a háromszor ott volt; igaz, hogy egyszer anyám is, kétszer pedig nagyanyám, mint enyhítő személy. S bár még nem tudtam aratni, s így sarlót nem is adtak a kezembe, a két kezem és a lábam mégis eleget szenvedett. Anna ugyanis mindegyre gyomlál-tatni akarta velem a zabot, s főleg azt akarta, hogy mielőtt ő a sarlóval odaérkezik a zabhoz, huzigáljam ki a számartöviseket, amelyeknél szúrósabb kóróburjánokat a természet eddig nem is tudott kitalálni. Amikor pedig nem akartam ráérni, hogy gyomláljam előre a számartöviseket, akkor a zabkévét kellett összegyűjtenem, ami ismét a lábamnak nem kedvezett, mert a tarló megszurkálta.

A kedvemet mégis tartottam, várva örökösen a vasárnapot, hogy végre felhúzhassam az új cipőt, s el is mehessek benne a templomba, és ott állhassak a padok előtt, ahol a cimborá--barátaim s mások is megláthatják, hogy nekem mi van a lábamon.

Reggelenként azelőtt is korán szoktam volt felkelni, mert azt a szokás úgy kívánta, s a természetem sem nehezítette meg. Azon a vasárnapon azonban még a rendesnél is korábban felkeltem. Titokban még attól is tartottam, hogy anyám esetleg visszafordít az ágyba, nehogy olyan jókor a lába alatt legyek valamiben. De ő nemcsak kedvezően fogadta az én fölkelése-met, hanem még biztatott is, hogy késlekedés nélkül végezzek el minden mosakodást, és öltözzem fel ügyesen. A nadrágomat, aminek a vásznát négy nyüstön ő szötte volt, gondosan megtisztogatta; szép puha kapcát vágott az új cipőbe, és a legjobb ingemet adta reám. Amikor láttam, hogy mindez egymás után és olyan jó reggel miképpen történik, azt kezdtem gyanítani, hogy valami célja lehet velem.

- Megyünk valahova? - kérdeztem.

- Béíratásra - felelte anyám.

Abban a percben eszembe jutott, hogy Mordiczában mit mondott volt.

- Az iskolába.

- Oda.

- Vasárnap?!

Nem is csodálkozással, hanem szörnyülködéssel kérdezhettem, mert anyám jót nevetett rajtam. Utána pedig elmagyarázta nekem, hogy a béíratás három napja már el is múlt, de mivel a szorgos mezei munka miatt sokan nem érkeztek, hogy a gyermekeiket béírássák, megadták még ezt a mai ablakos pótnapot.

- Mért ablakos? - kérdeztem.

- Azért, mert csak reggel lehet nagymiséig, délebed után pedig vecsernyéig.

Abban a percben biztosan láttam, hogy nincsen immár az iskolától szabadulás, de legalább annyit szerettem volna, hogy délután vigyen édesanyám, s ne ilyen gyorsan. Nagy nyugtalanság futkosott bennem, s amíg anyám is vasárnapra öltözött, azalatt azt sem tudtam, hogy

nyugtalanságomban mit csináljak. Ott topogtam az új cipőben az ajtóhoz közel, s néztem az ablakot is, mint a madár. Vágyakoztam is arra, hogy iskolába járjak; de félttem is attól, hogy ott mi lesz velem. Ha azt mondta volna anyám, hogy nem is íratnak bé egyáltalán, bizonyosan sírni kezdtem volna; de hogy ilyen eltökélten vinni akart, el tudtam volna bujdosni akárhova.

Az udvarról vagy a csúrból atyám éppen akkor jött bé a házba.

- Hát mentek? - kérdezte anyámtól.

- Mennénk - mondta anyám.

Tőlem senki sem kérdezte, hogy én akarok-e menni, vagy gondolok-e valamit arról a nagy dologról, amiben mégis én vagyok a fő személy. Egyszer ide küldenek, máskor oda parancsolnak, s most a béíratásra visznek. Hát valóságos fogolynak születik az ember, s nincsen, kiben bizodalma lehetne, ha egyszer igazán szabad akarna lenni...

Szinte sírni kezdtem.

- No, gyere! - mondta anyám, és megfogta a kezemet.

Már kiléptünk az ereszbe, amikor apám utánunk szólt:

- Pénzt viszel-e?

- Valamennyit igen - felelte anyám.

Nekem az útra semmit sem mondott.

Mi anyámmal szótalánul mentünk egy darabig, de amikor a kicsi utcán kimentünk volna az útra, megkérdeztem tőle, hogy most az iskolában mit csinálnak velem. Azt felelte, hogy nem csinálnak semmit, csak béírják a nevemet az első osztályosok közé, aztán a szemembe néznek, s utána már jöhetünk is hazafelé. Nem tudom, hogy a kérdésemből-e, vagy valami egyébről, de békétlenségemet észrevehette, mert szerencsés gyermeknek mondotta, aki rendszeren iskolába járhat és azt a sok hasznos dolgot megtanulja. Mert aki csak annyit is tud, hogy írni és olvasni képes, annak is sokkal könnyebb az élete, mint az írástudatlan embernek; s hát aki még a számolást és a más világi dolgokat is megtanulja!

- Olyan sok mindent kell tanulni? - kérdeztem.

- Hat esztendő van rá - mondta anyám.

Nem is tudtam elgondolni, hat esztendő olyan soknak tűnt előttem. Megkérdeztem, hogy apám is annyi ideig járt-e iskolába, mire anyám elmondta, amit nem is tudtam odáig. Vagyis apám mind a hat osztályt kijárta, ami nagy ritkaság volt abban az időben, mert azt tartották, hogy minek való annyi tudomány a falusi gyermeknek, aki úgysem tudja használni, mivel csak a földet műveli otthon. Atyámat mégis végigjáratták rendszeren, sőt utána a gimnáziumi iskolába is el akarták küldeni, olyan eszes fiú volt. Csakhogy ő volt a nagyobbik fiú, s mire odaérkezett volna, hogy gimnáziumi iskolába mehessen, az édesapja betegeskedni kezdett. Így aztán a munka kezdett mindjobban rámaradni, s helyette a kisebbik fiút küldték a gimnáziumba, vagyis a nagyszebeni árvaházi iskolába, mert az apjuk akkor már meg is halt. Nagyon szép és eszes fiú volt az az árvaházi Gáspár is, de nem volt szerencse benne, mert az iskolák végén, amikor éppen a jogot végezte volna, tüdőbajban meghalt.

- Mikor halt meg? - kérdeztem.

- Most harmadik esztendeje - mondta anyám.

Ezen elszomorkodtunk egy darabig; különösen pedig én, mert valahogy úgy éreztem, hogy most nyilván nekem is lenne egy hathatós pártfogóm, ha Gáspár bácsi nem halt volna meg.

Akárhogy feszítettem az eszemet, nem is emlékeztem rá.

- S édesanyám mennyi iskolát járt? - kérdeztem.

Anyám nevetve mosolygott, nehogy szomorúságot lássak; aztán így szólt:

- Engemet is béirattak, de aztán csak egyszer-máskor eresztettek az iskolába. Anyám gyermekdolgoztató, régulás asszony volt akkor is; apám pedig leginkább mezei ember, aki télen is jobbára juhokkal bajlódott Jalaszában, s olyankor mi is véle laktunk. Onnét pedig nem járhattam iskolába, mert messze van a falutól, a ciheres kaszállókon túl s már az erdők lábánál. Ilyenformán, ha nagyon megszorítanak is, csak a nevemet tudom leírni; s olvasni is csupán abból a nagy *Szentségimádás* könyvből tudok, amit magammal szoktam a templomba hordani.

Furcsának tetszett nekem, hogy csak egyetlen könyvből tud olvasni anyám.

- Hát nem egyformán írnak a könyvekbe? - kérdeztem.

- Egyformán, csak kisebb-nagyobb betűkkel.

- Hát akkor más könyvből miért nem tud olvasni?

- Szokatlan a szememnek.

Volt, amit egészen értettem; de olyan is volt, mint az édesanyám olvasási tudománya, ami nem találta helyét az eszemben. Tovább azonban mégsem akartam firtatni semmi dolgot, mert egyrészt nagy hangyaboly volt a fejemben, másrészt pedig már úgy megközelítettük az iskolát, hogy ha sírt volna csendesen, már azt is meghallottuk volna. Magas бүтүjével az országút felé és arcával déli irányba feküdt az iskola, a templom nagy kertjének a legalsó részén. Az országútról egy kicsi és egy nagy kapu nyílt a kertbe, melynek a közepén hosszú út vezetett neki a templomnak, s ettől az úttól jobbra mindjárt a kapun belül ott állott az iskola. Mivel az egész terület, a kaputól a templomig, folyton emelkedett, azért az iskolát is úgy kellett építeni, hogy a külső része egészen rajta feküdt a földön, de alább lassankint térdre támaszkodott, majd a belső бүтүje magasra felállva nézett az országútra. Ezen a legmagasabb részen egy szoba kuksolt, amelybe hosszú fagrádicson lehetett felmenni, s amely a tanítók hivatalos helyisége volt. Ettől a szobától a templom felé, ott állott a nagyobbik tanulóterem, melyben az első és a második osztályosok tanultak. Tovább kifelé egy kisebb terem volt, s abban pedig a harmadiktól kezdve a többi iskolások ültek. Ide a földről kellett belépni, egy kopott küszöbön keresztül; a kisebbek termének ajtajához azonban hosszú kőlépcsők vezettek.

Ahogy bémentünk a kicsi kapun, ott az iskola előtt még sokan álldogáltak, leánykák és legénykék a szüleikkel, de leginkább mégis az anyjukkal. Anyám körülvigyázkodott, hogy vajon mi merre vegyük az irányt, de akkor eszébe jutott, hogy megkérdezi.

- Komámasszony, a kicsiket hol írják?

Az anyám komaasszonya, aki szintén fiatal volt, s akinek a kötényéhez egy pántlikás leányka úgy oda volt ragadva, mintha oda lett volna hímezve, arra az ajtóra mutatott, amelyhez a hosszú kőlépcsőkön lehetett fölmenni.

- Ott írják éppen - mondta.

Anyám jobban megszorította a kezemet, s megindultunk a kőlépcsőkön felfelé. Én egy kicsit meg is voltam ijedve, hogy vajon nem vágják-e bé a fületem, vagy valami más jelet nem tesznek-e reám; a szívem is dobogott jobban, mint máskor; s a lábam alá is kellett volna néznem, mert a kőlépcsőn nem fogott a patkós cipőm. Így aztán erősebben megfogtam az édesanyám kezét, s annál fogva emelkedtem felfelé mellette, mint valami erős szálon egy pók.

Anyám megérezte, hogy nem vagyok énekes kedvemben.

- Ne félj, én is ebbe az iskolába jártam - mondta.

Láttam, hogy csakugyan nem sírnak az emberek.

- Hát megyek! - feleltem anyámnak.

S már bent is voltunk a teremben, s ott néhány lépés után meg is álltunk, mert előttünk még jó sokan voltak, akik mind egy asztal felé törekedtek, mely nagy deszkaemelvénnyel állott, jó arasznyi magosan a földtől, melyet ismét deszka födött padló gyanánt az egész teremben. A hátunk mögött iskolapadok állottak, két hosszú sorban, s a két hosszú padsor között járat volt. Balról voltak a nagy ablakok, jobbról pedig a puszta fal, melyen nem is volt semmi más, csak egy nagy lepedő papiros, azon pedig ábrázolatban a betűk. Az asztaltól jobbra vaskályha díszelgett, aminek hosszú és kacsaringós kürtője volt, mely nagy magosságban kifutott egy likon, valahova a mennyezeten keresztül. A kályha mögött nagy fekete tábla is állott, valamint a tábla mellett egy pálcikás alkotmány, melynek a pálcikáin fekete golyók sorakoztak.

Amíg ezeket sorjában ügyelgettem, azalatt közelebb kerültünk mi is az asztalhoz. Attól kezdve már nem is néztem egyebet, csak azt a kisasszonyt, aki ott ült az asztal mellett, s írta be a gyermekek neveit. Egy óriási nagy könyv is feküdt mellette az asztalon, s azt a nagy könyvet néha sokáig forgatta, s valahol megnézte. Olyankor egy kisebbik könyvbe, amely egészen előtte feküdt, mindig beléírt valamit.

A kisasszonynak szép nagy haja volt; inkább szőke, mint barna kontyos haja. A szeme is szürke volt inkább, s nem barna, a két keze finom és a nyaka is; s a bőre pedig olyan szép fehér, mint szinte a tej.

Úgy néztem, hogy csodálkoztam rajta, mert ilyent én még elevenen nem láttam, s nem is gondoltam volna, hogy van, csak képen talán.

Amikor egészen az asztal mellé érkeztünk, már nem is láttam, mert az asztal eltakarta tőlem, olyan kicsi voltam.

- Mi a neve? - kérdezte anyámtól.

Amikor anyám megmondta a nevemet, a kisasszony felemelkedett a székről, hogy megnézhesse engem. Csak egy pillantással nézett rám, de valami kedves és biztató mosoly is volt akkor az arcán. Utána a hangja is még barátságosabb lett anyámhoz, ami nagy biztatást adott nekem is, mert abban a hirtelen hitben voltam, hogy az iskola számára egészen megfelelőnek tart engem. Még az sem volt baj, hogy édesanyám nem tudta pontosan megmondani a születésem napját, mert az óriási nagy könyvből a kisasszony megnézte, s azt mondta, hogy szeptember tizenkilenc. Akkor anyám hozzátette, hogy a jegyzőnél mintha húszra volna írva, s azonkívül a nevem is János gyanánt szerepel ott, mire a kisasszony azt mondta:

- Itt Áron van, és tizenkilenc.

- Akkor legyen úgy - mondta anyám.

Ahogy az írással készen volt a kisasszony, egy könyvet nyújtott anyámnak oda, s azt mondta, hogy ezt mindjárt meg is vehetné, mert csak kettő van még belőle, s ha elfogy az a kettő, akkor csak a városban lehet megvásárolni.

Az volt az ábécéskönyv.

Anyám a zsebkendő csücskéből kioldotta a pénzt, amit magával hozott volt; abból kifizette a valamicske béíratási díjat, és megvette az ábécéskönyvet is, ami három picula, vagyis harminc krajcár volt, úgy emlékszem. Amikor mindez megtörtént, a kisasszony ismét megkeresett engem a szép szemével, és azt kérdezte tőlem:

- Örölsz-e, hogy iskolába fogsz járni?

Ahogy néztem a várakozó szép arcát, nem is tudtam, hogy mit feleljek; de amikor lehajtottam a fejemet, akkor sem tudtam, mert amiket láttam s amiket gondoltam, azok még mind össze-vissza voltak bennem, s hazudni nem akartam.

- Hát nem felelsz? - készítetett anyám, s a vállamra tette a kezét. - Örömsz-e annak, hogy iskolába jársz?

- Meglátom! - mondtam anyámról nézve.

A kisasszony kedvesen nevetett ezen, majd hirtelen kihúzta maga felé az asztal fiókját, onnét kivett valami képet, s azt nekem adta. Ahogy néztem a képre, mindjárt láttam, hogy nem valami szentet adott nekem, hanem egy bagoly-ábrázolatot. Anyám azonban még nem látta a baglyot a képen, mert éppen akkor azt tudakolta a kisasszonytól, hogy nekem mikor kell iskolába jönnöm. Azt már nem is tudom, hogy a kisasszony mit felelt, mert mindegyre a bagolyra kellett nézmem, s azon gondolkoztam, hogy vajon miért adá ezt a képet: nem csúfolódásból-e talán, vagy azért esetleg, mert valahogy a fülibe jutott, hogy én milyen nagy madarász voltam a nyáron.

Anyám megfogta ismét a kezemet, hogy menjünk.

- No, megköszönted a képet? - kérdezte.

- Isten fizesse! - mondtam.

S azzal elindultunk az ajtó felé, de most már könnyen jöttünk, mert a béíratók száma szinte a semmire apadt volt. Anyám a bal kezemet fogta, s én a másikkal vigyázattal lefelé tartottam a képet, de alig tudtam tartóztatni magamat, hogy ne nevessek. Mégpedig magamon volt nevetnem, mert azt sohasem gondoltam volna, hogy én egy bagoly-képet úgy köszönjek meg, ahogy tettem, vagyis „isten fizessével”.

- Milyen képet adott? - kérdezte anyám a kapunál.

- Szentképet! - mondtam.

- Hadd lám! - mondta rögvest anyám, s már mozdult is a keze a kép után. Én a baglyot lefelé fordítva adtam oda neki a képet, hogy egyszerre és közélről pillanthassa meg. A számát összeszorítottam, és a nyakamat egy kicsit behúztam, hadd lám, mit mondat anyámmal a kép.

- Szent Habakuk! - mondta anyám. - Hát ez nem szentkép!

Úgy nézett rám, mintha hinné, hogy én annak tartom.

- Hát mi? - kérdeztem.

- Bagoly, itt ül egy zöld ágon!

Megálltunk az országút közepén, hogy a bizonyosság kedviért most már együtt nézzük a képet.

- Abbíza, bagoly! - mondtam.

- Né, itt valami írás is van alatta - vette észre anyám, s az ujjával a kép alá mutatott. Arra már kíváncsi voltam, arra az írásra; mert lehet, hogy csak a bagoly neve volt odaírva, de még inkább lehet, hogy abban az írásban lesz a kép magyarázata. S amíg ezt gondoltam, addig édesanyám megfejtés alá vette az írást, s addig betűzte, amíg az jött ki belőle, hogy: „Tudomány”. Hiába volt azonban odaírva, hogy „Tudomány”, mert én most még kevesebbet tudtam, mint azelőtt. Azt még megértettem volna, hogy „Gondolkozás”, mert a bagoly csakugyan úgy ült azon a zöld ágon, mintha gondolkozott volna. Mivel a rejtélyt anyám sem tudta megfejteni,

belétettük a képet az ábécéskönyvbe, és továbbmentünk az országúton. Anyám sáfránt vett Ábrahám úrnál, majd ismét az országúton mentünk tovább, mert a mészáros ott volt, s húst is akartunk venni.

Amikor mindennel megvoltunk, anyám azt mondta, hogy most már menjünk a Cigánydomb felé, ahol az a bizonyos rákászó Ferenc is lakott, s majd „Tornahídjánál” leereszkedünk az országútról a völgybe, s úgy hazamegyünk. Mivel az országút a falu fölött vezetett szép mezei tájékon, s mivel verőfényes reggel is volt, én szívesen mentem arra. De nemcsak mi, hanem a jó szerencse is azon a tájékon járt, mert amikor a dombra felérkeztünk, éppen megpillantottuk a papot, amint egy mezei ösvényen jöddögélt az országút felé.

- Kérdezzük meg tőle a baglyot! - mondtam anyámnak.

S úgy is lett, mert megvártuk a papot, aki Csíkból való s még fiatal ember volt, s akit a vízkereszti házjárás alkalmából már én is láttam volt közelmről. Amikor köszöntünk neki, s ők ketten anyámmal megkérdezték egymást a hogylétük felől, elmondta Bajna pap, mert Bajna Ferencnek hívták, hogy éppen a törökbúzáját nézte meg a temető feletti földjén, de a csókák és a varjak erősen megcsúfolták a csöveket.

Titkon megböktem egy kicsit az anyám oldalát, hogy most a varjakkal együtt hozza elé a baglyot. S ez úgy is lett, mert anyám elővette a baglyos képet, és megkérte a plébános urat, hogy azt fejtené meg.

- A bagoly a tudományt jelképezi, ennyi az egész - mondta a pap, s még hozzátette: - Ahogy a méh a szorgalmat, a kutya a hűséget és az oroszlán a bátorságot.

Ahogy továbbmentünk, azt gondoltam magamban, hogy ezt mi is kitalálhattuk volna. De ha már nem találtuk ki, akkor inkább a tanítónő kisasszonyra tértünk vissza, akiről anyám elmondta, hogy már nem is kisasszony, mert a kántortanító felesége, csak éppen mindenki kisasszonynak szólítja azután is. Mint első osztályost, ő fog engemet is tanítani, s majd fogadjak szót neki.

- Mikor kell menni? - kérdeztem.

- Apád mondja meg - felelte anyám.

No, gondoltam, hát már az iskolának is atyám parancsol?! De nem egészen úgy volt, mert az iskola helyett magamat kellett volna gondolnom; ugyanis az előbb az iskolában, amikor a bagoly miatt nem ügyeltem oda, a kisasszony azt mondá vala anyámnak, hogy még Szent Mihály napjáig otthon foghatnak engem, ha a mezei munkában nagyon szükséges vagyok.

Otthon azt mondta apám, hogy hasznomat tudja venni. Ilyenformán másnap, vagyis hétfőn, nem mentem iskolába, bár igen sokan voltak, akik már azon az első napon békültek a padba. Én valahogy nem is bántam az elmaradásomat, mert csak mentem is volna s nem is. Ez onnét származott, mert csupán kívántam a tudomány baglyának karmai közé kerülni, de féltem is attól, hogy én nem tudok olyan nehéznek tűnő és rejtélyes dolgot megtanulni, mint az írás. Ha atyámnak azt mondtam volna akkor, hogy mindjárt másnapra iskolába vágyakozom, talán eresztett is volna. Nem tudom. De ha igen, akkor rosszul tettem, hogy olyan értelemben nem szóltam. Ugyanis abban a szeptemberi hónapban apám túlfőzött hasznosítani akart engem a munkában, s olyan dolgok is történtek, amelyek örökre elmaradhettek volna, de legalább későbbre.

Úgyszólván egyetlen nap sem volt az egész hónapban, amikor ne kellett volna nekem is hasznosan dolgozni.

Igaz, volt abban a munkában olyan is, amit szívesen, sőt örvendezve csináltam. Így élvezetes volt lerázni a fákról a szilvát, azt pattogatni és beléhordani az óriási üstbe, melyben főni kezdett. Először kicsi pukkanásokkal kezdett rotyogni, nagy hólyagokat fújdogálva magából. Aztán hígabbra főtt, és rózsaszínű lett, s akkor már vidáman pattogott. Azután, midőn egy óriási fakanállal, ami inkább lapockarúd volt, újból és újból hosszasan kevergette anyám, ismét megkomolyodott az egész, vagyis rózsaszínű gügyükből sötétpiros szilvaíz lett, amit kóstolgatni éppen olyan jó és szükséges volt, mint fiatalabb korában.

Hanem az aszalást, úgylehet, még annál is jobban szerettem. Oda mind a legszebb szilvákat kellett kiválogatni, és elteríteni a nagy aszaló lészán, amely vékony vesszőből volt fonva, és úgy lebegett az aszaló gödör fölött, mint egy háló. Elöl az aszaló szájában nem éghetett, hanem csak duzzoghatott a tűz, melyet az egyszer arra kellett tanítani, hogy láng helyett forró füstje legyen, ami hátrafelé húzódott a lésza alá, és nagy kitartásával a szegény szilvákat megaszalta.

Szerettem az olyan napokat is, amikor el kellett menni makkot szedni. Oda Annával mentem leginkább, ami ugyan a makkon nem változtatott, de azon igen, hogy az eltöltött órák egyformák legyenek.

Kétféle makkot kellett nekünk szedni, mert szedtünk embernek való makkot, vagyis bükkmakkot; s szedtünk állatnak valót is, ami cseremakk volt. Azért a kicsi, barna s háromszögű bükkmakkért messzire kellett elmennünk, főleg egy „Bálinté” nevű nagy és igazi erdőbe, mely fent a Nyikó nyakában és havasi fennsík alatt feküdt. Fiatal fák nem is voltak benne, csak óriási öreg bükkfák, amelyek úgy hallgattak a mélységes csendben, ahogy csak nagy fák és nagy emberek tudnak hallgatni.

Egykor bizonyosan valami Bálint nevű emberé volt az erdő, mert a neve erre vall. De az olyan régen lehetett, hogy annak a Bálintnak már az emléke is kiveszett. A mi makkozásunk idején a falusi közbirtokosság erdeje volt, amit abból tudtam, hogy a közbirtokosság vezetősége minden esztendőben kivonult egyszer oda. Egy nyilvántartási nagy lapos könyvvel, óriási ácsplajbással és egy tenyeres élű faragófejszével vonultak az utakon és a ciheres ösvényeken az erdő felé, és mentükben olyan bölcsek voltak, hogy három napig még a hely is okosabb lett, ahol elhaladtak. Az erdőben aztán a tenyeres fejszével megvágták a fákat, s a könyv útmutatása szerint a vágott helyekre betűket írtak, ami a gazdáknak kétszeres munkát jelentett, mert először ki kellett a betűk alapján találni, hogy kié lett ez a fa és amaz; s másodszor pedig le is kellett vágni a fát.

A sastól a vadgalambig mindenféle madarak tanyáztak „Bálinté” erdejében, ami nekik való hely volt, úgy a csendet tekintve, mint a változatos bogárférgeket, melyek az öreg fák hasadozott kérgei között bőségben tanyáztak. Róka is volt benne, mert olyant többször is láttam; s járt ott vaddisznó is, amit szerencsére élve és szabadon nem láttam soha. Mókusok annál többen ugráltak a fákon, melyek makkos időben valóságos kincses paloták lehettek az ő számukra. Az odúkban pele is tanyázott, mely valami mókusféle kisebb és ürge állat, egyedül csak a bükkmakkal táplálja magát, s arról is nevezetes, hogy ő az egyetlen futkosó erdei állat, kinek a húsát megeszik, ami nagyon jó is.

Mi a bükkmakkot a földről szedtük, mert az olyan figyelmes, hogy amikor elkészül, akkor az ember kezébe adja magát. Évenként csak tíz-húsz kupával vittünk haza, mert nálunk a faluban olajat senki sem evett, és ételbe nem is igen használatos, csupán nagypénteken. De akkor mindenki olajos vágott káposztát evett, és úgynevezett mácsikot, ami olajjal leöntött főtt tészta volt. Így hát nagypéntekre készült a bükkmakkolaj, ami úgy állott elő a makkból, hogy azt elvittük az olajtörő malomba, ahol a molnár olajütőkkel addig üttette a makkot, amíg az ízes és illatos olajat kivette belőle.

A cseremakkot már zsákokkal hordtuk haza, s a szénafüvek cserefái alól szedtük, de főleg egy Bükkfü nevű óriási erdős-füves helyen, amely különös természetű hely volt: ugyanis mert nemcsak fű helyett termett mohát, hanem azzal is visszaaskodott, hogy Bükkfü léte csupán cserefái voltak. Otthon a cseremakkot halomba gyűjtöttük, s tartogattuk arra az időre, amikor a disznót már mindenféle módon hizlalásra vettük. Úgy szeptember közepe táján az évben is volt egy süldőnk, mégpedig abból a pénzből, amit a minapi levélre Áron bácsi küldött apámnak.

A törökbúzaszedést is akkor ejtettük meg, szeptember harmadik hetében. Ez is olyan munka volt, amiben szívesen vettem részt. Miközben tördöstem a csöveket, már amelyiket elértem, bujkálhattam a törökbúzában, ahol találhattam madárfészket is, nemkülönben láthattam nyulat, aki rendszerint olyan hirtelen ugrott fel, hogy az ijedtségével engem is megijesztett. A csöveket kosarakba gyűjtöttük, azokból pedig apám a szekér derekába öntötte, a két lajtorja közé, melyeket előzőleg leveles törökbúzaszárakkal kibélelt. Hazafelé én is a jó szagú és hajas csövek tetején ültem, melyeket otthon felhordtunk az ereszbe s egymásra öntöttünk abban a bemélyedő részben, mely a kicsi kályha mögött állott. Jobban mondva a kicsi kályhának csak a helye mögött, mert abból az alkalomból, mint más esztendőben is, a fűtőt már bevittük a szobába. A fosztás már esténként történt, többnyire kisebb-nagyobb gyülekezetben, mely vidáman várta, hogy egy fazékban megfőjenek azok a csövek, amelyekről fosztás közben kitudódott, hogy még tejesek.

Már a hordás ideje alatt várakozással gondoltam a fosztó estékre, mert azokon mindenféle hasznos és haszontalan dolgokat lehetett hallani s tapasztalni is.

De abban az esztendőben a várakozó kedvemet, mint valami szép időt, sok minden fenyegette s majd rontotta el. Amikor ugyanis befejeztük a törökbúzaszedést, s még a tököt is mind hazavittük, ami ott termett a törökbúza között, akkor apám kihirdette, hogy másnap reggel megkezdjük az őszi szántást. Azért mondta, hogy megkezdjük, mert engemet is kiszemelt arra, hogy magával viszen szántani, ami főleg azt jelentette, hogy szántás közben a tehenek előtt fogok járni. Hát ez nem ígérkezett valami örömdetesnek, mert reggeltől estig még a varjú sem jár egyfolytában a barázdában, pedig a varjú számára ott csúszó-mászó csemege is akad. De nemcsak sétálni kellett a tehenek előtt a barázdában, hanem ügyelni is rájuk minden percben, hogy jól járjanak, vagyis az egyik mindig a barázdában haladjon pontosan. S nehogy a szontyolódásban egyedül maradjak, azon az éjjel az idő is elromlott. Nemcsak béborult egészen, hanem a rossz kedve mellé nyirkos és hűvös lett, sőt reggel párás ködöt izzadtak a dombok. Láttam jól, hogy apám is barátságatlanul nézett a megszmorodott időre, de a szántást mégis el akarta kezdeni, mert a dologidőt úgy osztotta volt bé. Az „árnyék alól”, vagyis a színből, mely ott volt a csűr zsúpfedele alatt, a kecske pajtája mellett, eléhúzta a szántó taligát, az ekét és a kabalát. Az ekevasat egy nagy reszelővel élesre fente, az ekét a rúdjánál fogva odakapcsolta a pating-szíjjuval a taligához, aztán az ekevasat felültette a kabalára, mely a nyakába vette a vasat, miközben két megvetett lábával a földön állt, hogy menet alatt azon a két lábon csússzék.

- Szedj a tarisnyába egy kicsi szilvát! - mondta nekem apám.

Amikor a minap szilvaízet főztünk és szilvát aszaltunk, egy-két fán meghagytuk volt a szilvát, hogy megkívánás esetére valami csemegénk legyen. Hát onnét szilvát szedtem a tarisnyába, de úgy láttam, hogy étek gyanánt s nem csemegének visszük a szilvát, mert rajta kívül egy faborítóban csak túrót tett édesanyám a kenyér mellé. Apám a tarisnyát az eke szarvára kötötte, mely a kabala fölött oldalra kinyúlva feküdt; s aztán elindultunk. Csak úgy odavetve, apámnak a vállán egy rossz és kurta posztóujjas lebegett; rajtam azonban csak egy szöttesből

való rongyos kabátka volt, s azonkívül mezítláb is voltam, mert az új cipőt nem vehettem fel, de halálos bűn is lett volna fölvenni ilyen alkalomra.

Azon a napon először mentem szántani életemben, vagyis inkább apámmal a szántóba, hogy a marhák előtt járjak a barázdában. De nem is felejtettem el soha, hogy ama első alkalommal egy Nagykő nevű helyen szántottunk, mely a keleti részen volt a falu fölött, nem is messze tőlünk. Ott Nagykőnél csak egy kétvékás földünk volt nekünk, de igazi jó föld volt, mert bármit szívesen megtermett. Vízmosásos patakra rúgott a föld, ahol nehéz volt a tehenekkel megfordulni; főleg engemet fenyegetett a veszedelem, hogy miközben elől állok és kézzel-lábbal s nagy istenkedéssel fordítom visszafelé a teheneket, beléköltözöm hirtelen a patak fenekibe, ahol iszaposan folyt a hideg víz.

Amikor az első barázdát végighúzták a tehenek, a patak partjáról mindjárt megláttam, hogy a patakon túl, s nem egészen közel, ott egy nagy kert végében valami házacská ül a földön, s mellette fél fedéllel kalibaszerű tákolmány is. Furcsállottam, hogy a falutól egészen elszakadva, s egy nagy kertnek a földjén, afféle emberi hajlék nyomorkodjék.

- Ott mi van? - kérdeztem apámtól, az új fordulatnál.

Bizonyosan erre is felelt volna atyám, ha akkor hirtelen baj nem történik. De olyan baj történt, hogy aztán sohasem felejtettem el, amit későbben megtudtam, hogy ugyanis Zsudu cigányék laktak ott, akik elviszik s ott a kertben eltemetik a halott állatokat, de a temetésen kívül üstöket is foldoznak, s esténként ott üldögélnek szabad tűz mellett, ama fűlszárnyú kaliba alatt.

Hát mindezt nem tudtam meg akkor, sem azon a napon, mert ahogy kimondtam a fordulás kezdetén a szót, a föld egyszerre megcsúszott a tehén alatt, amelyik éppen a patak felől állott. Mivel én is rajta voltam azon a földön, amelyik megindult, magammal törődtem egyedül, s nem a tehenekkel, vagyis ugrottam egyet, s elfutamodtam a parttól. Szerencsére a föld nem szakadt bé a patak medrébe, mert a külső tehén is megijedt, s a járomnál fogva rántott egyet a másikon. De a rántás olyan erős volt, hogy a patak felőli járompálca eltörött, és a tehén a járomból kibújt, mintha jelteni akarta volna, hogy nem esett belé a patakba. Amikor mindezt egymás után látta apám, nem gondolkozott semmit, hanem hirtelen haragjában rám húzott egyet az ostorral.

Azelőtt is kaptam volt egy-egy kemény szót s talán ütést is tőle, de magamban mindig elismertem, hogy azok az igazság túlzásai voltak. Ez volt az első bántalom, amely nemcsak igazságtalanul ért, hanem munka közben, melyet igyekeztem jól és vidáman végezni. Mezítláb és miegymás nyári öltözetben jártam a barázdát, s folytonos kérelmekkel nézegettem hátra, hogy a tehenek is szíveskedjenek bétartani a szükséges járást.

A fordulatoknál is ügyeltem mindig, s arra törekedtem, hogy a patak mentén is minél kevesebb föld maradjon szántatlanul, ami csak úgy volt lehetséges, ha a teheneket közel eresztettem a patak partjához. De nem tőlem kérdezte a víz, hogy hova csináljon patakot; sem a mart nem üzente meg nekem, hogy csuszamlani fog.

Úgy meglepődtem, mint aki nem is hitt abban, ami történt. De nem szóltam semmit; s még a szónál is jobban megtartottam, nehogy sírni találjak.

Atyám nézegette egy darabig az eltörött járompalcát, ami kétfelé volt törve. Aztán úgy gondolhatta, hogy hiába nézegeti, mert a kettőből nem lesz egy soha többet; s akkor a két darabot a kezébe szorítva, nyilván minta gyanánt, elindult a patak mentén valami bokros lapály felé. Ott a bicskájával egy járompalcát vágott, majd befogta újból a tehenet, s megint elindultunk, hogy tovább szántunk.

Nem szólott hozzám sokáig.

Ez nem is lett volna nagy baj, mert én sem voltam valami beszédes kedvemben; de az már rossz dolog volt, hogy az eső is szitálni kezdett. S a szitálással együtt hűvösebbre romlott az idő is, pedig még volt egy jókora darab a földből, amit meg kellett volna szántani.

- Ezt már nem hagyjuk itt - mondta apám.

Megértettem, hogy azt a jókora darabot az eső ellenére is meg akarja szántani, de nem szóltam semmit. Likas kalapomat, mely az esőben egészen a fülemre konyult, nagy megbántottságomban jól behúztam a fejembe, s úgy vigyáztam a tehenekre, hogy azért se lehessen hibát találni bennem. A ködös és hűvös borongás, mely felettünk egyre jobban eluralkodott, szüntelenül eresztette a csendes esőt. Lábujjkáim között kibújt a sár, és a tehenek is sárbocskorban jártak már, miközben a nedvesen letapadt szőrükön keresztül párologtak.

Amikor délben harangoztak, azt mondta atyám:

- Egyél a tarisnyából szilvát.

- Nem ehetném - feleltem kurtán.

Szívem szerint mondtam a szót, de amikor kimondtam, egy kicsit mégis megijedtem, hogy apám s a vállán az ostor ismét megborzolódik. De nem történt egyéb, csak az, hogy nagyot hazudtam, mert igazság szerint nagyon éhes voltam.

Atyám sem evett semmit.

Kora délután, amikor elvégeztük a szántást, s az esőben meglapítva hazamentünk, úgy vittük haza az edelt, ahogy elhoztuk volt; vagyis nem egészen úgy, mert a kenyér vizes volt; a szilvát pedig ilyen tekintetben azért nem említem, mert azt a fán is megverte volna az eső.

Anyám nagyon megszeppent, amikor meglátta, hogy milyen kicsire olvadtam. Száraz ruhába tett, és a lábamnak meleg vizet adott. Apám azonban csak az ingét váltotta meg, s a bakancsába más kapcát húzott; s meg sem nyugodott jóformán, hanem ellátta s megkefélt a teheneket, alkalmasabb járompalcát szerzett valahonnét, s estig egyáltalában nem engedett pihenést magának. Amikor én mindezt olyan közről látva elgondoltam magamban, hogy a szegény falusi embernek a föld és az élet minden órában parancsol, hát megbocsátottam apámnak.

- Holnap hova megyünk szántani? - kérdeztem.

Ezzel csak azt akartam mondani, hogy történt, ami történt, de én vele mégis együtt tartok. S ha reméltem valamit, inkább olyan válasz lett volna az, hogy a további szántással megvárjuk, hadd verődjék fel egy kicsit az idő.

- Holnap Ropóba - mondta apám.

Hát másnap reggel el is mentünk Ropóba, ami szintén Zsuduék felé volt, de nem azon innét, hanem jóval túl. A határnak az a Ropó nevű része valóban dülő volt, ahogy némelyek mondják is, mert oldalt és lefelé egyaránt dültek ott a földek. A mi tulajdonunk egy háromvékás, hosszú és keskeny föld volt, amit estig meg is tudtunk volna szántani, ha ismét baj nem történik. De amikor a déli harangszót immár vártuk volna, az eke egy nagy kőnek úgy nekiment, hogy az a vaskampó, amivel az ekevas domború részét az eke fájához kapcsolják, egyszerre eltörtött.

Atyám, ki sohasem szokott káromkodni, még ittas állapotban sem, megvakarta a füle tövét, s csak ennyit mondott:

- No, evvel az isten lova sem szánt többet.

Ilyenformán hazamentünk, s a kovácsnál a délután is elveszett.

Másnap bevégeztük abban a dűlőben a földet, majd a következő napon a határnak Cseredomb nevű részébe mentünk, ugyancsak szántani. Valamikor csupa erdő s különösen tölgy és csere lehetett az egész falu körül, mert Cseredombjával ellenkező részen is volt egy Cserés nevű határrész, mely szintén szántó volt már abban az időben. Ez a Cseredomb, ahova azon a napon mentünk, Gordon hegye alatt volt, jó messze keletre, közel ahhoz a helyhez, ahol a zimankós tatár időkben az ősi szállás lehetett. Nevezetes hely volt tehát; s ami egyszer nevezetes, az olyan helyen mindig szívesebben történik valami, mint egyebütt.

A baj, ami akkor Cseredombon történt, reggel örömmel kezdődött. Vagyis amikor ennivalót tarisnyált nekünk anyám, akkor egy darab szalonnával nagyanyám bévonult a szobába, s azt mondta édesanyámnak:

- Ezt is tedd oda nekik.

Apám is látta a szalonnát, ami lehetett olyan nagy is, mint az ő tenyere. Bár az idő nagyon hűvös volt, mert északkelet felől átható szél fűdögált, a szalonnával mégis szívesebben indultunk Cseredombra, mintha szél nélkül ismét csak szilvát vittünk volna. Amikor megérkeztünk, ott a föld végiben egy kicsi szénafűre apám letáborozott, ami azt jelentette, hogy odatette az ekekabalát és az ujjasát is, mert amikor az eke szarvát fogta, akkor sohasem volt egyéb rajta, csak az inge fölött egy gombolatlan mellény. Mivel ötvékás volt a föld, s messze is feküdt a falutól, az alkalommal egy köteg szénát is vittünk, hogy a tehenek se legyenek késő estig eledel nélkül. A szénát apám az ekekabalára dobta, melléje pedig leterítette az ujjasát, s az ujjasra rátette a tarisnyát. De akaratlanul úgy találta tenni, hogy szántás közben mi a szénától sohasem láttuk a tarisnyát, csak annyit tudtunk róla, hogy ott fekszik s rejtegeti számunkra a szalonnát.

Igen jól számlott a föld, s mivel a tehenek is érezték ezt, rendesen és könnyen húzták az ekét. Én is vidámabb voltam, mint máskor, mert a jól haladó munka mellett úzhattem az eszemet a varjakkal is, amelyek olyan sokan voltak, hogy annyit állandólag még nem is láttam soha. Folyton repültek ide-oda a fejünk felett, s néha meggyűltek azon a nagy fán, amelyik tőlünk a harmadik földön magányosan állott. Ott veszekedett módon károgtak egy ideig, aztán éktelen zajongással ismét elszálltak a fejünk fölé. Leereszkedtek a barázdába, előttünk és mögöttünk; s különösen a föld végiben kavargtak sokat.

- Mennyi nagy varjú van! - mondtam is apámnak egyszer.

- Ott hadd legyenek - szólott apám.

Ebből azt láttam, hogy atyám nem haragszik a varjakra, de nem is szereti különösebben. Sok esztendőn keresztül és a rengeteg barázda emlékével megszokta őket. Hát majd én is megszokom, amikor szántó-vető ember leszek, gondoltam magamban; s ebben a tekintetben már történt is valami, mert ahogy délre harangozni kezdtek, az én fejemből rögtön kiestek a varjak.

Apám az ekét beléállította egy új barázdába, majd a teheneket a járomból kifogta, hogy szabadon ehessék meg a szénát. Oda is ment a nagy köteg szénához, hogy azt kioldja és felrázva elejükbe vesse. De ahogy lehajolt, hogy megoldja a széna kötelét, azonmódúlag egyszerre megállt, és merőn nézett valamit.

Az arca olyan volt, mintha ámulna is, de meg is volna ütközve valamin.

- Ott mi van? - kérdeztem.

- Baj - mondta kurtán.

Hamar odafutottam, s hát a tarisnya lapos volt az apám ujjasán; ellenben az ujjason, maradék morzsák között, ott feküdt a kenyérnek a héja és az öröndetes szalonnából a bőr. Elszörnyedtem valósággal.

- Megette valami! - mondtam.

Apám felállt, és zord szóval csak ennyit szólott:

- A te varjúid!

Rosszul esett, hogy egyetlen szóval a varjakat is rám fogta, mintha csakugyan az enyémekek lettek volna a varjak, s így én volnék azért a hibás, amit ők elkövettek. Hát az éhség mellé ez ismét olyan igazságtalanság volt, hogy nem is kívántam többet mondani semmit, hanem elmentem onnét, és nagy szomorúsággal ráültem egy honcsok tetejére. Apám odaadta a szénát a teheneknek, majd ő is ráült az eke fájára, és rágyújtott.

Ketten kétfelé néztünk egy darabig a nagyvilágba, de ahol varjút láttunk, onnét még a fejünket is elfordítottuk. Amikor pedig a tehenek megették a szénát, akkor ismét befogott apám, és estig éhesen szántottunk, amiről én azt kívántam, hogy essék a varjak kárhozatára. Napnyugtakor horpac hassal és oly könnyedén lépegettünk hazafelé, mint aki csupa lélek.

Már közelítettünk otthon a házhoz, amikor apám így szólt:

- Aztán nagyanyádnak ne szólj!

Hát neki nem is szóltam, de anyámtól vacsora után megkérdeztem, hogy nekem mikor kell immár iskolába menni.

- Hetfűn kéne - mondta anyám.

S aki azelőtt mentem is volna iskolába s nem is, annak hétfő most messzinek tűnt, pedig már csütörtök lehetett vagy péntek. Inkább a csütörtököt gondolom, mivel szalonnát vittünk volt a szántóba; de főleg azért, mert nagyanyám más napokon is ritkán adott efféle húseledelt nekünk, nemhogy pénteken. De akár csütörtök volt azon a napon, akár pedig péntek, én attól a perctől kezdve szorongatni kezdtem édesanyámat, hogy vegyünk nekem palatáblát. Végre el is mentünk, hogy azt megvásároljuk, de akkor az Ábrahám úr boltját zárva találtuk, ami szombaton szokott úgy lenni.

Nagy bánatban voltam, hogy immár palatábla nélkül kell hétfőn az iskolába mennem. Még olyant is gondoltam, hogy e nagy hiányosság miatt a kisasszony mindjárt visszaküld, ami elkészített volna nagyon, mert nem akartam, hogy közöttünk valami rossz dolog történjék. De ha nem küldene vissza, akkor a többi gyermekek fognak hibát találni bennem, s abból is könnyen baj lehet, mert valamelyiknek esetleg nekimegyek.

De hát ha így volt, így volt.

Amennyire lehetett, az új cipővel és az ábécéskönyvvel vigasztaltam magamat, s ez elég sokat segített, mert hétfőn reggel már nagyobb volt a kedvem, mint az aggodalmam. Jókor felkeltem, nehogy elkésem; felöltöztem az új cipőbe s abba a ruhába, ami éppen volt, s ami nem lett jobb attól sem, hogy magam körül forogva nézegettem. Anyám egy tarisnyát is varrt nekem, valami ritkásan szőtt és gyapjas gyapjuszövetből, amely sötétzöldre volt festve, és piros csíkok voltak rajta. Ebbe a tarisnyába belétem az ábécéskönyvet, majd egy kicsi tarka takaróruhába csomolygatva azt a darab kenyeret is, amit az iskolába szándékoztam vinni.

Ott álltam, mint egy katona minden szerelékjével, s néha így szóltam:

- Én megyek!

Úgy volt, hogy édesanyám is velem jön egészen az iskolaajtóig, de amikor elérkezett volna az ideje, hogy csakugyan induljunk, akkor anyámat megakasztotta valami dolog. Így aztán, hogy mégse menjek egyedül, Anna nénémet akarták velem küldeni, ami nekem nem volt valami nagy kedvemre, mert szénát csinálni és makkot szedni eleget jártam volt már Annával; s azonkívül

azt is jól tudtam, hogy egész úton oktatni és szigorkodni fog velem, mivel a hatodik osztályt éppen végezte volt, s így mindent ő tudott a legjobban.

Anna is duzzogott, hogy még az iskolába is ő dajkáljon el engemet.

Gondoltam hát hirtelen egyet, s elkiáltottam magam:

- Én megyek!

S mivel apám, kitől egyedül tartottam igazán, már azelőtt elment volt a mezőre, a kiáltás után bátran kiugrottam az ajtón, és futni kezdtem az iskola felé. Anyám kihajolt utánam az ablakon, de csak azt mondogatta, hogy ügyeljek magamra, nehogy valami baj érjen. Lefelé a kicsi utcán, mely tőlünk az útba kivezetett, nagyokat ugrottam a köveken keresztül, s eszembe sem jutott, hogy a patkós cipő hirtelen kifuthat alólam. Olyan jólesett nekem az a futás, hogy olyan jót rég nem éreztem; talán azért, hogy iskolába kell mennem s nem a határba dolgozni; talán a cipő és a színes tarisnya miatt; de az is lehet, hogy a szabadság friss szele hajtott egy ismeretlen világ felé, melyről a bagoly hozott nekem üzenetet.

Amikor megérkeztem az iskolába, még kevesen voltak, nem többen úgy tizenötnél. Annak is a nagyobbik része leányka volt, akik úgy bújtak össze, mint zivatar előtt a bárányok. Az egyik szepegett is valamiért, két legényke pedig huzalkodott egy sanyarú alma miatt, mely a vadalmák között sem lett volna az első. Hamar megtudtam, hogy a szepegő leánykáé volt az alma, de az egyik fiú úgy megijesztette szegényt, hogy a leányka az almát leejtette a földre, ahonnan azonban a másik legényke kapta fel.

S azon vívtak, hogy kié legyen az alma.

Odamentem én is a békétlenekhez, és a többiek között, akik még közrefogták őket, nagyon izegtem-mozogtam, mert szerettem volna, hogy már verekedjenek. Sok biztatás azonban nem kellett nekik, mert nemsokára csakugyan összeakaszkodtak, de ahogy megragadták egymást, abban a percben az alma lekoppant a földre, és a sok láb között s a nagy lármában valahova odalett. Nem láttam, hogy valaki felvette volna, bár felvehette volna az orrom előtt is, mert én a többiekkel együtt kiabáltam és hadonásztam.

Egyszer az egyik volt felül, s máskor a másik.

S miközben hengeredtek ide-oda, s már rengeteg sokan ordítottunk, a kisasszony a nagy könyvvél belépett az ajtón. Sokan úgy tettek, mintha azelőtt nem a verekezésben népszerűsködtek volna, hanem a templomban lettek volna; s mindenki helyet engedett a kisasszonynak, aki éppen akkor érkezett a verekedőkhöz, amikor azok tépetten csakhogy feltápászkodtak.

- Miért verekedtek? - kérdezte.

A hangja nem volt erős, de nagyon szigorú.

- Csak úgy - mondta az egyik fiú.

A másik leszegette a fejét, és egyet sem szólt. A csendben, mely lassan valódi nagy lett, a kisasszony végighordozta az iskolás csödületen a szemét, s rajtam megakadt. Vagy megismert engem, vagy bizakodott bennem, mert azt kérdezte tőlem:

- Ezek miért verekedtek?

- Nem mondták - feleltem mindjárt.

Némelyek nevettek azon, amit szóltam, de a kárvallott leányka akkor már odabátorkodott volt, és szepegeve megmondta, hogy elvették az almáját, s azon vesztek össze. Erre megparancsolta a kisasszony, hogy adják elé az almát, de a két legényke hiába kotorászta bizonyágképpen a

zsebét; s aki csak volt, az is mindhiába kereste jó darabig az almát, mert az alma nem volt a világon sehol. Végül már azt mondta valaki, hogy a leányka bizonyosan hazudott, mire a leánykák úgy megzúdultak, hogy valahányan egyszerre akarták bizonygatni, hogy volt neki almája. Mivel a fiúk ezen mind nevettek, a kisasszony elrendelte, hogy az almadolognak legyen vége. Látszott az arcán a bosszúság, hogy nem tudott az almával eredményre jutni, de aztán leült a magas asztalhoz, és azt mondta, hogy a második osztályosok üljenek mind a helyükre. Amikor nagy zakota után csak mi maradtunk állva, a nagy könyvből névsort olvasott nekünk, hogy mind jelen vagyunk-e, akik első osztályosok voltunk. Voltak olyanok is, akiknek a nevét hiába olvasta, mert senki sem szólott rá; de többségben mégis jelen voltunk, mert a könyv után negyvenhetet olvasott meg, aminek nagyobbik része szorgalmas leányka volt. A megolvasás után az következett, hogy béültessen minket a padokba, amelyek olyan szenvedő állapotban voltak, mint vízmosság után a köves út.

Két hosszú padsor volt az iskolateremben; s mi, akik akkor jöttünk az elsőbe, mind azokba a padokba kerültünk, amelyek jobb kézre estek tőle, vagyis az ablakok mellett sorakoztak. Előbbben a leánykákat ültette le, az első padtól kezdve addig, amíg a leánykák tartottak. Akkor egy padot még kihagyott, s kezdett minket helyeztetni, de a kisebbeket elől, s utána nagyság szerint a többit, amiben nagyon szigorú nem volt, mert nem állított minket egymás mellé, hanem csak a szemével mérte meg a magosságunkat. Mivel én elég hosszú voltam már, az utolsó padba kerültem, de nem az ablak mellé, hanem a pad másik szélére, ami eléggé tetszett nekem, mert azt gondoltam, hogy onnét könnyebb lesz a futás, ha egyszer esetleg s bármi okból futni kéne.

Amikor mind ültünk végre, akkor ismét kiparancsolt minket a padokból, hadd lám, megtalálja-e mindenki a maga helyét. A fiúk mind megtalálták, csak egy tátott szájú, nagy fejű legényke volt, aki a végén fölöslegben maradt. Már úgy járt a padok mellett, mintha a kutya meg akarta volna harapni; s ahogy az idő telt, már mindenüvé bé akart ülni, de sehol sem engedték odakucorodni. Nevettünk rajta, s arra volt is időnk elég, mert a leánykák sokáig kavargotak s csiviteltek, amíg a helyükre találtak valahányan.

A legvégén már csak a nagyfejű állott, de úgy meg volt szorulva, hogy félig a levegőbe is leült.

- Téged hogy hívnak? - kérdezte az kisasszony.

- Maárton - mondta a fiú.

Olyan bamba volt, mint egy köcsög a földrengés után. A kisasszony is elnevette magát.

- Ilyen kicsi vagy, s már Maárton vagy? - kérdezte. Hát erre mi úgy nevettünk, hogy még a leánykák is mind hátrafordultak, s belébátorodtak a mi multságunkba; míg végre a kisasszony odajött, s maga kereste meg annak a nagyfejűnek a helyét, akit attól kezdve s örökké csak Maártonnak nevezünk. Miatta másodszor is próbát kellett az ülésből tartani, ami még nagyobb multságot okozott, mint az első. Maárton ugyanis, nehogy ismét úgy járjon, nem akart a padja mellől elmozdulni, hanem csak kiment belőle, s a végéhez úgy odatapadt, mintha padnak hívták volna minden reményét. Mi azonban úgy félretaszigáltuk őt a padja mellől, hogy a második osztályosok közé vegyítettük, akik az ellentétes fal melletti padokból nevettek, amin a tavaly ők estek keresztül. Amikor a kisasszony vezényszavára ismét a helyünkre kuporodtunk, Maárton még idegenben bolyongott, ahol fogták is őt, s akasztották is a lábát, mintha már nem is élő fiú lett volna, hanem valami játékszer, amit a Maárton anyja és apja azért talált ki nekünk, hogy azzal az iskolában mulassuk magunkat.

Látván a kisasszony, hogy a tanításból teljesen játék lett, és hibátlan rendetlenség abból, amiből ő rendet akart létesíteni, nagyot változtatott a dolgon. Vagyis minket a helyünkön hagyott, csak egyedül Maártonnak kellett a helyéről eltávozni s oda visszatalálni ismét. Először még

segített is neki, s szinte úgy vezette oda-vissza, mint egy kosfiút, a szarvánál fogva. Ez a mód aztán sikerrel is járt, mert a nyomon nemcsak a helyére tudott ismételten találni Maárton, hanem még boldogan kacagott is, hogy ő milyen ügyes tud lenni.

Akkor szünetet hagyott nekünk a kisasszony.

Ő maga kiment az ajtón, s azt a nagy könyvet felvitte a sok falépcsőn, melyek a tanítók hivatali szobájába vezettek, honnét az országútra lehetett látni. Mi a szünet alatt ismerkedni kezdtünk; s én elsőnek azt tudtam meg, hogy Simónak hívják azt a fiút, aki mellettem ült a padban, s aki nem is volt más, mint az almadologban az egyik verekedő; mégpedig az, aki azt felelte volt a kisasszonynak, hogy „csak úgy” verekedtek. Barna szemű s olyanféle legényke volt Simó, amilyen én is voltam, csak éppen ő félárva volt, mert az apja nem élt. Nem látszott az árvaság azonban rajta, mert sokat nevetett, s úgy csillogott mindig a szeme, mintha nem lett volna semmi hiányosság náluk a családban. Akivel verekedett, az egy kisebb, alamuszi fiú volt, aki a víz partján lakott, egy palló mellett. Amikor jobban megnéztem ezt a kisebbet, s egyet-kettőt szoltam is hozzá, mindjárt azt gondoltam, hogy az alma őt illette volna meg. Nem azért, mert őt is Áronnak hívták, hanem azért, mert éppen olyan sanyarú volt, mint ama sanyarú alma, ami kámforrá vált a nagy teremben.

- Ez mért szól olyan nehezen? - kérdeztem Simótól, mert annak az Áronnak alig lehetett egy-két szavát venni, s azt is nehezen.

- Kinyomjak belőle egyet? - mondta Simó.

- Nyomjál!

Abban a pillantásban úgy nekitaszította a padnak, hogy Áron a hasánál megtűródött, s a feje a padra hajlott. De visszapattant mindjárt onnét, s prüsszkölve és csikorogva olyan mérget adott ki magából, mint egy valóságos hörcsög. Mivel azonban látta, hogy ketten vagyunk, nem ugrott nekünk, bár nevtünk erősen rajta. A nevetésre egy lócsalábú fiú is odajött hozzánk, akinek kormos volt a keze, és szürke posztóharisnya volt rajta, ami elég nagy ritkaság volt a faluban. Mindjárt megismertem, hogy ez a kormos ül előttem a másik padban, s mivel láttam is, hogy valami szándéka van, megkérdeztem:

- Neked mi kéne?

Lassú, lepcsegő beszéde volt annak a kormosnak, de valami okból nagyra tartotta magát, mert a kérdésemre megnézett engem, s elhúzott hangon így szólt:

- Ha nem ügyelsz, szájba lepcsmentlek!

Abban a pillantásban úgy orrba vágtam a kormost, hogy a fejét rázni kezdte. Olyan hirtelen történt az egész, hogy én is csak akkor vettem észre, mit csináltam. A fiú megdörgölte az orrát, s a keze fejét megnézte utána, hogy vajon a vére nem indult-e meg, de semmi piros nem mutatkozott.

- No, kell még valami? - kérdezte Simó.

A kormos nem felelt semmit, hanem az orrát tapogatva elbillegett onnét, mire Simó megölelte a nyakamat, és olyant rikkantott, hogy a leánykák ijedtükben szinte a pad alá bújtak. Egyszerre nagy diadalt kezdtünk aratni, mert a többi fiúk egymás után húzódoztak hozzánk, hogy velünk barátkozzanak. Elsőnek egy Feri nevűt fogadtunk magunkhoz, aki a legmagosabb és a legtestesebb volt valahányunk között, csak hogy lassú és cammogós járású. Tőle tudtuk meg azt is, hogy a kormos fiút Jánosnak hívják, s a kovácsnak a fia, kivel egyfelé lakik. Ezzel a tudományunk akkor meg is akadt, mert a kisasszony visszajött, s béültünk a padba, ahol Simó mellől csendben nézhettem kormos Jánosnak a hátát.

Azon a napon még csak az iskolai rendet beszélte el nekünk a kisasszony, de azt vissza is kérdezte tőlünk, mert tudni akarta, hogy mennyi foganatja lett az ő szavának. Tőlem azt kérdezte, hogy hova kell nézni, amikor ő magyaráz valamit.

- A kisasszonyra! - mondtam.

- S miért?

Gondoltam, hogy milyen választ akar, mert otthon is megtanultam volt, hogy a beszélővel mindig szembenézzek; de engemet az a mondás kínozott, hogy azért kell a kisasszonnyal szembenézni, mert szép. Azt azonban mégsem akartam kimondani, s emiatt egy kicsit hallgattam.

- No, miért kell reám nézni, amikor magyarázok? - kérdezte ismét.

- Azért, mert a szemével is tanul az ember - mondtam.

Úgy meg volt elégedve velem, hogy még mosolygott is; s amikor leültem, Simó oldalba nyomott engem, s azt mondta:

- Ne félj semmit...

Nem tudom, mire értette, hogy ne féljek semmit, de a fülemnél nem is ment tovább a szó. Egyebet is csak úgy üresen hallottam egy darabig, mert a felelet miatt s az egész délelőtt miatt egészen teli voltam furcsa érzésekkel. Csak akkor merültem fel egészen azokból a furcsa érzésekből, amikor az iskolai rendet már mind elmagyarázta a kisasszony, és azt kezdte elősorolni, hogy mikor hogyan és kinek mit kell köszönni, ha az ember különböző időben és mindenféle emberrel találkozik. Még az illedelmes és helyes magaviseletről is beszélt, majd azt mondta, hogy délután nem kell iskolába menni; azután pedig elengedett haza.

A kenyeret hazafelé az úton ettem meg, s csak akkor jutott eszembe, hogy sem a palatáblát, sem az ábécéskönyvet nem kérdezte a kisasszony senkitől. Ezt a felét a dolognak nem is bántam, inkább jókedvű voltam, mivel már nem féltem az iskolától, sőt kedvemet találtam benne.

Hát így múlt el az első iskolai napom, s a többi is hasonlatos volt ahhoz. Lassan belékezdünk az ábécé tanulásába, és mindenféle mutogatással addig fogtuk a betűket, amíg aztán erőszak nélkül is megmaradtak a fejünkben. Azonkívül csak a számolást tanultuk azokon a fekete golyókon, amik a huzigáló szerkezeten álltak a tábla mellett. Mind a kettőt a kisasszony tanította nekünk, s más nem is járt bé hozzánk, csak néha Bajna pap, vagyis a plébános úr, de ő is inkább a kisasszony miatt, akinek hamarjában vagy néha bővebben mondani akart valamit.

Gyakran megesett, hogy délután nem mentünk iskolába, vagy ha mentünk is, valamelyik hatodik osztályos jött bé hozzánk, hogy a kisasszony helyett matarásszon valamit a tudományunkban, vagy legalább felügyeletet gyakoroljon rajtunk.

A keddi napokon pedig ritkán volt tanulás, mert kedden hetivásár volt Udvarhelyen, s olyankor a kisasszony rendesen a városba ment. Néha egyedül ment a maguk kocsi-szekerén, máskor a tanító urával, aki a felsőbb osztályosokat tanította; gyakran pedig a pappal együtt szekereztek, de volt úgy is, hogy mind a hárman együtt mentek. Mi nem bántuk ezeket a hetivásáros napokat, mert olyankor nemcsak azt tanultuk az iskolában, amit nem is kellett volna, hanem elszökhettünk tekeregni is, főleg a faluból ki az országútra, ahol a járó ügyes-bajos embereket jól szemügyre vettük és a szekereket elevenítettük. Ha nem volt egyéb, akkor célba dobáltunk, aminek sokszor az lett a vége, hogy valamelyik fiú maga változott célponttá.

Szinte észre sem vettem, s már közeledett a karácsony, ami két oknál fogva is nevezetes lett nekem.

Az egyik nagy és világi ok volt, mert anyám vett egy báránybőr sapkát nekem, ami nemcsak melegítette és tornyosította a fejemet, hanem azzal a sapkával puffantani is nagyokat lehetett az iskolában. Az a puffantás pedig úgy ment, hogy a szájával lefelé a földre csaptuk, s akkor nagyokat szólott a sapka. Egyedül nekünk volt jó az a játék, mert mi versenyben dolgoztunk; de nem volt jó sem a pornak, ami olyankor mindig ijedten szétfutott az iskolában, sem pedig a sapkának, ami a csapkodásban az oldalán is hamar tátogni kezdett. De nemcsak sapkát vettek nekem karácsonyra, hanem csináltattak fehér harisnyát is, vagyis olyan fekete zsinóros posztónadrágot, amilyent nálunk a férfie emberek szoktak viselni, vagyis a falusi földművelők.

A sapka is, de leginkább ez a harisnya volt az a nagy és világi ok, mely azt a karácsonyt számomra nevezetessé tette. Ha ugyanis egy fiúgyermek már akkorára nőtt, hogy ilyen harisnyanadrágot csináltattak neki, s abban járni jól tudott, akkor már szemmel és mindenképpen a férfivilághoz kellett őt számítani. A leánykák előtt a tekintélyt is nagyon fokozta, de még a felnőttek is másképpen beszéltek egy olyan fiúval, akin már harisnya feszült.

Azt mondják, hogy valamikor katonai viselet volt ez a fehér és feszes harisnyanadrág, s úgy lett belőle közviselet nálunk a székelyeknél, akik annak előtte mindig katonanép voltunk. A juhok gyapjából készítik azt a posztót, amiből aztán varrják a harisnyát. De amíg a juh hátáról a férfiú lábára kerül, addig sok mindenben keresztülmege az a gyapjú, s el lehet gondolni, hogy az asszonyok milyen nagy tudományt és ügyességet fejtenek ki, amíg végtére olyan posztót varázsolnak elő, amilyent akarnak. Mert tudnak csinálni belőle egészen finom és patyolatfehér posztót, tudnak erősebbet s még annál is vastagabbat. Tudnak szöttesre dolgozni belőle, hogy tarisnyákat, általvetőket, kötényeket és ágytakarókat varrjanak a szöttesből; tudnak színes szőnyeget és pokrócokat csinálni, sőt csergét is készítenek, melyen legpuhábban esik a heverés, és az ember színeseket álmodik rajta.

Néha megtörténik, hogy a posztómalomban, ahol ványolják és dörückölik a gyér szövetet, valami hiba esik a posztóba belé, mert csomós lesz esetleg valahol, vagy pedig vékonyabb az egyik helyen, mint máshol. Hát az efféle hiba nagy kár, de ritkán van olyan baj, ami valakinek javára ne válnék. Azért mondom, mert az a posztó is, amiből az én harisnyámat varrták, egyik helyén valamicskét vékonyabbra született, mint ahogy kellett volna. Ez a körülmény aztán maga is javallott engem, vagyis anyámnak segített abban, hogy atyám és nagyanyám előtt így szólhasson:

- Ez már csak a legénykének lesz jó.

Hát nekem csakugyan jó lett, mert a posztó vékonyabbik része a két lábszáramra került, s így a két lábam könnyebben tudott belészokni abba, hogy harisnyában is vidáman hajladozzék.

A fekete sapkát és a fehér új harisnyát karácsony este vettem fel először, jobban mondva az éjféle misére, ahova atyámmal együtt mentünk. A harangszó mellett, mely a hulldogáló pelyhek között nagy komolyan messze zengett az éjszakában, büszkén lépegettem apám mellett az új harisnyában. Néha magam elé néztem, ahogy a felnőtt férfiaktól is láttam; s ha a szemem pillájára pehely szállott, néhányat pillantottam én is. Mászor hátranéztem, mint akinek gondja van mindenkire, mert anyám és Anna a hátunk mögött jöttek, szintén egymás mellett. Gyakran felnéztem apámra is, kinek most nem bajlító komolyság ült az arcán, hanem szelíd komolyság és bölcs értelem; s emellett még szép is volt abban a fekete csizmában és fehér harisnyában, mely fölött szürke és simulóan gyapjas posztóujjast viselt, fekete szegéllyel.

Úgy éreztem, hogy nagy békesség van bennünk és a világban egyaránt.

A csillárok mind égtek a templomban, és az oltárnál is a számtalan gyertya. Az orgona hangja táncolt néhányat, és azután mindenki énekelni kezdte, hogy a „betlehem-i pusztán örvendetes hír van...”

Bajna pap arról prédikált, hogy a megváltó Kisdéd is a szegény emberek közül származott, s akik neki legelsőbbben meghódoltak, azok is szegény emberek voltak és az állatok.

De azt nem mondta, hogy közben a gazdagok mit csináltak. Másnap, vagyis karácsony napján töltött káposztát ettünk, amiben füstölt gömböc is volt, mely a hájszerhurkával együtt a disznó legízletesebb adománya. A munka és az iskola békességben aludtak; s nem is volt semmi baj egészen másodnapján estig, amikor apám ismét elment egy „kicsit” hazulról, de csak hajnal felé jött haza, amikor a kétnapos békesség után olyan békétlenül viselkedett, vagyis inkább benne az ital, hogy az a békétlenség, ha rendesen elosztotta volna, húsvétig is elegendő elevenségben tartotta volna az egész családot.

Aztán megkezdődtek ismét a művesnapok, amelyek visszahozták apámnak a munkát, ami az otthonvaló gazdasági szorgoskodáson kívül főleg erdei természetű volt, mert tűzfát is sokat kellett hordania két tűzhöz, vagyis hozzánk és nagyanyámhoz. Azonkívül pedig a közbirtokossági részt is télen kellett ölfának felhasogatni és ölbe rakni, mert egész esztendőre az a néhány ölfa volt a takaréknak. Ha valami váratlanabb baj adta elő magát, amit a szükség és a korcsma is eleget küldözgetett hozzánk, akkor apám hazahozott abból a fából egy szekérrel, s másnap elvitte a városba.

Nekem is visszahozták az iskolát a művesnapok, de az iskolán kívül és a régi szokások mellé hoztak egy új szokást is, ami abból állott, hogy hajnalonkint én tettem tüzet a kicsi kályhába. Ez a dolog valahogy úgy kezdődött, hogy egyszer-kétszer tüzet gyújtottam, vagy megjavítottam a tüzet, amit Anna néném vagy valaki más elrontott. Amikor látták, hogy én a tűzgyújtáshoz olyan jól értek, mert ahhoz csakugyan kedvvel kell érteni, akkor szokásba kezdett jönni, hogy jó reggelenkint is én gyújtsak tüzet. Ehhez a tudományomhoz hozzájárult még az is, hogy hamar tudtam fölébredni, és felébredés után mindjárt eleven voltam. Hajnalonkint, amikor az ablakok is még csak gondoltak a pirkadásra, abban a hideg nagy csendben csupán a nevemen kellett egyszer szólítani, s akkor én már fenn is voltam. Atyám tehát, aki mindig korán és magától ébredt, átszólott nekem az ágyból, mire én szó nélkül fölkeltem mindjárt, és tüzet gyújtottam. Utána legtöbbször visszabújtam az ágyba, de már nemigen tudtam elaludni, mert nyughatatlan voltam. Az eszem mindenféle dolgokon futkosott olyankor, s miközben pirkadott a hajnal, és a jégvirágok olvadni keztek az ablakokról, főleg a képzeletemet a jó és rossz tündérek vígan lovagolták.

Ebben a hajnali tűztevésemlében és nyughatatlanságomban már akkor csírázásnak indulhatott az a nagy és sorsfordító esemény is, ami csak esztendőnk múlva következett be.

De hát egyelőre csak az iskolába jártam, ahol nem én tettem tüzet, de ahol nem is volt olyan jó meleg, mint otthon. A papnak ugyan és a tanítónak minden esztendőben vittek fát a gazdák, mert a tüzelőfában is éppen úgy megvolt a kepe, mint a gabonában. Az iskolát azonban kihagyták a melengető számításból, minek folytán ott nemigen volt tüzelőfa soha; jobban mondva valamennyi volt, de az is inkább azért, hogy az iskola fűskamrája ne csodálkozzék egészen üresen. Azt a keveset aztán a tél elején hamar eltűzeltük, s az ábécé betűivel együtt kezdtünk a hideg teremben kuporogni. Az időjárás nem sajnált meg minket, sőt szelesen és fagyosan leste mindig az ablakokat, hogy vajon hol küldhetne be hozzánk még több hideget. De minket legyőzni mégsem tudott, mert azt határoztuk egymás között, hogy amikor reggelenkint megyünk az iskolába, akkor mindnyájan viszünk hazulról egy-egy hasábfát a

hónunk alatt. Így aztán melegben ültünk, és szívesebben is mentünk iskolába, hacsak valami olyan dolog nem adta elő otthon magát, ami nálunk nélkül nem történhetett meg.

Ilyen volt a disznóölés is.

Mi vízkereszt után öltük meg azt a süldőt, aminek a makkot az ősszel megszedtük volt, s amit az ölés napján sem lehetett még a kívánt módon kövérnek mondani, mert egészen kövér disznó csak tavasz felé lett volna. Apám semmit sem értett az efféle dolgokhoz, mint a disznóölés, mert ügyeskedni és hasznoskodni sohasem tudott. De ha tudott volna is ilyenfélét, akkor is inkább az italról mondott volna le, minthogy megöljön egy disznót. Ez pedig, amit mondék, eléggé beszél maga helyett is. Jobb is volt azonban így, mert Károly bácsi nemcsak szívesen eljött, hanem a jelenléte vendégségre is emelte a disznóölés napját.

Abban az utcában lakott Károly bácsi, nem messze tőlünk. Ingyen és jókedvvel csinálta az egészszet, de amikor a friss disznóhúsból elkészült végre a lakoma, akkor engedelmeskednie kellett atyámnak és anyámnak, vagyis a disznótorra ott kellett maradnia. Ezt ő meg is tette, bár szokás szerint egy kicsit szabadkozott. Amikor azonban véglegesen megadta magát, akkor minket is folyton szorgalmazott az evésre, aminél fölöslegesebb munkát soha nem végzett. Azonkívül köszöntőt is mondott mindig, mégpedig olyant, amely teli volt ájtatossággal. Ezen nem is csodálkozott rajtam kívül senki, de aztán én is megértettem ezt a magaviseletét, mert megtudtam, hogy Károly bácsi a halottas házaknál is főszószóló mindig, és soronkint ő énekli előre a szomorú gyülekezetnek a gyászeneket.

Az olyan napok után, mint a disznóölő nap, rendszeren aztán eseménytelen hetek és hónapok következtek, amit úgy kell érteni, hogy én az elbeszélт módon iskolába jártam, otthon pedig a szokott élet szirtes partjai között, a gondok és a ritka öröмок váltakozó hullámaiban, lassan és valahogy előre evezтünk az időben.

Elérkezett a Nagyhét, amelynek szerdáján elmentek a harangok Rómába, s csak szombaton este jöttek vissza. De a harang helyett a templomi kamarából előkerült a kelep, amely furcsa nagy ládához hasonlított. A tetején öt vagy hét hosszú és lezorított fanyelve volt, melyeket a forgó rúd fogai egymás után fölemeltek és csattanva eresztettek vissza. Kítették a kelepet a templom elejébe, ahol a harangozó úgy nézte azt a szomorú alkotmányt, ahogy a bárkát nézhette valamikor a gályarab. Nehéz munka is volt hajtani azt a kelepet, mert a rudat, melyen az emelő fogak voltak, gyorsan kellett forgatni, ha valaki tisztességes kelepszót akart abból az alkotmányból kicsiholni. Nevettünk is azon, aki csak lassan tudta forgatni, mert akkor nem pattogtak messze ható hangon a fanyelvek, hanem csak akadozva számoltak, akárcsak mi az első elemi osztályban.

Ennél a kelehajtásnál még az első gyónás is könnyebben ment, pedig olyan lelki szerkezeten történt az is, amely azelőtt még soha nem volt használatban. De aztán utána annál jobban nevetett a piros tojás, ami néha játékos ábrázolatokkal is teli volt írva.

Nyilván ezekből kelt ki a tavasz is.

Megeredtek a patakok, és addig csörgedeztek s futottak néha, amíg elvitték mind az iskolai napokat.

A kisasszony helyébe is atyám lépett. S elkezdődött ismét a munka.

Ami szántás még hátra volt, azt újból velem együtt végezte apám. Amikor törökbúzáт és zabot vetett, már egyedül is földműves lettem néha, mert a boronával apám nélkül hajtottam a teheneket. A burgonyaültetéshez is elvittek, s megtanultam, hogy mekkora fészket kell vágni, és hogy milyen földben hány darab pityókát kell egy fészekbe tenni. Ami azonban egészen a kettőnk dolga volt, s ami a legjobban megmaradt a fejemben, annak a tavasznak s nyárelőnek

az idejéről, azt a munkát „tisztításnak” hívták. Ez abból állott, hogy egy-egy gereblyével reggelenként elindultunk, s estig valamelyik kaszálón tisztítottunk. Vagyis a szénafűről összeszedtük az ágakat, a sarjadó fűből kihúztuk gereblyével a tavalyi leveleket; s apám bokrokat is vágott ki a fejszével, amelyet ilyenkor mindig magával hordott. Az ágakat és a halott leveleket rakásba gyűjtöttük és elégettük. A halmok égtek is, de inkább füstöltek. A füst vastagon és gomolygó fodrokban gyűrődött az ég felé. Néha meggondolta hirtelen magát, és egészen ránk özönlött, hogy elnyeljen minket. Máskor ingatagság nélkül és komoran kúszott fel a fák tetéjére, ahonnét aztán elúszott az ég felé, vagy az erdőre borult, amely lassankint megemésztette.

A nagy tüzeken és a füst látványos játékán kívül még sok minden volt, ami azoknak a tisztításoknak a napjait megragasztotta az emlékezetemben, és nevezetessé is tette számomra.

Mondhatom mindjárt, hogy a szénafüvek és a kaszállók, ahova akkor járogatni kezdtem apámmal, mind változatos helyeken feküdtek; s valahány darabocská volt nekünk, azok a falutól mind távol bújtak meg, s egymástól is elég messze estek. Én azelőtt még sohasem jártam volt a szántóföldeken túl, csak egyszer Mogyorós-telekben, ami a szántóföldek és a ciheres kaszállók határán feküdt. Most azonban nemcsak a bokros és a cserjés szénafüvekre vitt el apám, hanem erdős messzi helyekre, sőt fel a hegybe is, ami azt a rengeteg fennsíkot jelentette, amely a falutól északra s úgy nyolc kilométer távolságra kezdődött. Ennek a hegyi fennsíknak egy része havasi legelő és kaszálló volt, majd azok mögött rengeteg erdők következtek, északra a Gyergyói-havasokig és keletre a Hargita lábai felé.

Volt egy olyan kaszállónk is, amit Lászlódombjának hívtak; s ott láttam először, hogy miképpen termik az erdei gyöngyvirág, és hogy milyen borzos és puha pálcikát virágzik a mogyorófa. A hallgatag erdőben bugyogó forrást is ott láttam először, valamint bohókás búbos bankát és a fa odvában fészkelő lódarazsat, mely nemcsak a legvadabb, hanem a legveszedelmesebb állatokkal is versenyezhet. Gálmocsárában láttam sok-sok fehér nyírfát, minek a kérgéből viricset eresztenek, és az ágaiból söprűt csinálnak; s ott láttam először földi méhet is, amelyről apám azt mondta, hogy a neve „bég”. „Czinigetőben” mérhetetlen sok szúnyoggal voltunk együtt, melyek még a füstöt is elviselték, csakhogy szerethessenek minket; Szászkelében megismertem a mérges zászpa növényt és az eleven tavaszi rókát, amely olyan rongyos volt, mint egy elbujdosott suszterinas.

A legszebb és a legcsodálatosabb dolgot azonban messze a havasi fennsíkon láttam, amikor június első felében oda is elvitt apám. Amikor mentünk ugyanis az óriási mezőben, az erdők fölött, úgy láttam egyszer, mintha a távolban mindenütt patyolatfehér lenne a föld. Először azt hittem, hogy csak fehéret káprázik a szemem, de ahogy egyre közelebb mentünk, mégis igaznak kezdett tetszeni, amit láttam.

- Ott mi van? - kérdeztem apámtól.

- Ott kápolnavirág - mondta apám.

- Mindenütt?

- Mindenütt!

Nemsokára odaérkeztünk, s hát valóban, ameddig csak ellátott a szem, ott mindenütt kápolnavirág volt, vagyis patyolat nárcisz. Úgy nőttek vadon milliósámmra, mint az égen a sűrű csillagok; s amíg keresztülmentünk azon a nárciszmezőn, azalatt annyi illatot szagoltunk, hogy még egy hét múlva is éreztük, és mentünkben mindenütt láthatatlan nárciszmezőkre gyanakodtunk.

Ama valóságos hegyi mezőn túl, de még messzecke tőle, afféle vad erdei legelő következett, amelyen a hegyi csorda szokott tanyázni. Főleg tinók és olyan más állatok voltak abban a csordában, melyeket kora tavasszal elhajtottak, és csak ősszel eresztettek vissza a faluba. Itt ott hatalmas öreg bükkfa terpeszkedett, s közöttük nagy tisztások terültek el, melyeken a csorda legelt, egyik tisztásról a másikra ereszkedve. A pásztor fejszét is hordott rendesen magánál, s legalább három óriási kutyája volt, melyek már akkor ugatni kezdtek, amikor mi még csak a kolompok szavát hallottuk.

Nekünk is volt két tinónk abban a csordában. Apám megnézte a tinókat, hogy mennyit nőttek az utolsó hetekben, majd a tarisnyából nagy darab só t húzott elő, s azt letette a két tinó elé. Nagy mohósággal addig nyalták a tinók a sót, ameddig egy szikra sem maradt belőle. Akkor a pásztornak is adott egy csomag hetes dohányt, majd azt mondta nekem:

- Hát itt van.

Értettem, hogy a csorda van itt, de azt is gondoltam, hogy nemhiába mondja, amit mondott, mert apám ok nélkül nem szokott szólani. S amit gondoltam akkor, az igaz is lett, mert a nyár közepén azt mondta egyszer apám:

- A tinókat meg kéne sózni.

Ez annyit jelentett, hogy a két tinónak, fel a havasi legelőre, ismét só kéne vinni. Az első percben anyám nem is merete volna gondolni, hogy apám velem akarja olyan messzire elvitetni a sót. Hamar megtudta azonban, s meghallottam én is, mert kicsi idő múlva így folytatta apám:

- A legényke tudja, hol a csorda.

Szinte veszekedés lett a dologból, mert anyám nem akart egyedül eresztetni a hegyekbe; végül azonban mégis az atyám akarata győzött, mert a nagy darab sóval és a hetes dohánnyal a tarisnyában, el kellett indulnom az útra. Nem tudhatták, hogy szívesen megyek-e, vagy inkább maradnék, mert egész idő alatt nem szóltam egy szót sem. Annál inkább gondolkoztam azonban, jobban mondva nem is gondolkoztam, hanem küzdöttem némán a gondolatokkal, amelyek egyszerre úgy reám törtek, hogy az indulás perceiben még nem is tudtam eligazodni közöttük.

Ez a dolog egy szombaton délután volt, mindjárt délebed után. Úgy számította apám, hogy két óra leforgása alatt, ha serényen szedem a lábaimat, odaérek a havasi legelőre; s ha már ott egy órát is ülök, ami bőven elegendő, akkor még napvilág otthon lehetek ismét. S ha nem, úgylát holdvilág van.

Hát én elindultam a tarisnyával a nyakamban, s olyan gyorsan aprítottam ki a faluból, s mindenütt a Nyikó partján a hegy felé, hogy a két fülem mellett s a hátam közepén folydogált lefelé az izzadság. Igaz, nagy meleg is volt; olyan lerekedt, tikkasztó nagy meleg, amelyen ritka napokon szokott lenni. A szemem járt mindenfelé, de leginkább az utat ügyeltem, nehogy elbolonduljak valamerre. Ha emberekkel találkoztam, az én tudásom mellé azokkal is elmagyaráztattam az utat; s büszke és vidám voltam, amikor hümmögve ámultak azon, hogy én milyen útra megyek egyedül. De amikor Bálintén is átalmentem, ahol tavaly a makkot szedtük volt, akkor már nem láttam sehol embert, csak óriási nagy fákat és nagy madarakat; s mondhatnám, hogy a csendet is láttam, mert az is olyan nagy volt és sűrű, hogy majdnem látni is lehetett. Annak az erdőnek a végén jót ittam a Nyikó vizéből, amely ott még csak patak gyanánt csörgedezett; majd balra fordulva megindultam fölfelé egy rettentő köves úton, melyet „Fenyés útjának” neveznek. Valami óriási és üresen tátongó patakmeder mellett vezetett fölfelé az az út, de kétoldalt, előttem és utánam mindenütt csak erdő volt; s jobbra éppen egy fiatal fenyőerdő, amely olyan sűrű volt, hogy abból bármilyen vadállat hirtelen szökhetett volna rám.

De nem történt semmi baj, mert azon a meredek köves úton hamarosan elérkeztem a hegyi fennsík szélére, ahonnan már szinte játék és örvendezés volt átmenni a fennsíkon és eljutni a csordához.

Messziről meghallottam a kolompok szavát, s odamentem a pásztorhoz, aki egy darabig még nézett a hátam mögé, mintha várta volna, hogy valaki még érkezzék. Amikor látta s el is hitte végre, hogy csakugyan egyedül jöttem „megsózni” a két tinót, akkor egy madárfiút adott nekem ajándékba, amit azon a napon fogott volt, hogy egyedülvalóságában babusgassa, és beszélgessen vele.

Megismertem, hogy feketerigó; s hogy meg tudtam ismerni, annak a pásztor úgy örvendett, hogy kétszer is azt mondta:

- Az, ugye!

Rendesen elvégeztük, amit kellett; s még azt is megkérdeztem, hogy mennyit nőttek a tinók. Azután ismét a nyakamba akasztottam az üres tarisnyát, és a markomban a madárfiúval megindultam hazafelé. Amikor a havasi fennsík nagy mezején jöttem keresztül, még láttam a napot, amely legalább egy ölnyre volt a föld peremétől. De már mellette balról s még inkább dél felől réteges kék felhők emelkedtek, amelyek el is takarták nemsokára a napot, s néha mintha meg is világosodtak volna, akárha tűz lobogott volna fel mögöttük.

Még jobban sietni kezdtem szembe a felhőkkel. De akárhogy siettem, még a fennsíknak a szélére sem tudtam eljutni, amikor a felhők felől megérkezett a szél. Lentről, ahol az erdők voltak, s ahova a Fenyés útján le kellett ereszkednem, mély zúgás hallatszott, s mintha ott az egész erdős völgy tompán nyögött is volna. A mező peremén már zúgott a szél, s úgy láttam, mintha fölöttük állanék a felhőknek, melyek a völgybe hömpölyögtek, s a völgyből neki annak az erdős oldálnak, ahol nekem a köves úton le kellett mennem.

No, vége az életemnek! - gondoltam magamban.

A kalapomat, nehogy a szél elvigye, a szájával fölfelé a tarisnyába tettem; s a madárfiút beléltettem a kalapba. Akkor a jobb kezemmel összefogtam felül a tarisnya száját, és a legnagyobb elszánással kezdtem lefelé ereszkedni az erdőbe, hogy a Fenyés köves útján lejussak a völgybe, ha még azt megengedik nekem az égben lakó hatalmak. Amint azonban a meredek, köves úton az erdőbe jutottam, egyszerre olyan sötét lett, hogy csak a kövek s az úton a por világított. Közben mormogott és recsegett az erdő, s bőgött alul a völgy. Az arcomon nagy esőcseppek teremtek valahonnan, majd villámlani kezdett, gyorsan egymás után, s úgy csattogott és háborgott a tűzben az erdő, mintha nem is a földön lettem volna; hanem valahol a pokolban.

Úgy féltem, hogy azt hittem, teljesen megemészt engem a félelem.

Mint valami rettenetes álomban, azt is csak úgy láttam, hogy a villámok fénye mindegyre előnti az erdőt; s ugyanakkor látnom kellett, hogy no, most engem a hatalmas reccsenések megtörnek, mint a diót.

De a tarisnya száját szorítottam a markommal.

Jóformán nem is tudtam, hogy miképpen kerülhettem le épen és élve a völgybe, de végre mégis ott voltam, mert a megduzzadt patakon által kellett mennem, mivel az út azon átvezetett. Magosra tartottam jobb kezemmel a tarisnyát, és keresztülgázoltam a patak vizén; s ahogy túlfelől tovább s ismét tovább mentem, szűnni kezdett a vihar, és a felhők hamarosan eltakarodtak.

S akkor ismét napvilág lett lassan.

Amikor a makkos erdőnek már a szélén jártam, hát a korai alkonyatban egy kicsi, fiatal és fürge asszony tűnt fel, amint szembejött velem. Mindenre gondoltam volna, csak éppen arra nem, hogy anyám lesz a fiatal fürge asszony. Pedig édesanyám volt, mert amikor meglátott, örömeiben mindjárt felkiáltott, majd odafutott hozzám, és átölelt.

Tudtam, hogy értem jött, mert üzte az aggodalom.

- Megsóztam a tinókat - mondtam neki.

Megfogta anyám a kezemet, s úgy kezdett vezetni, mintha nála nélkül nem is tudnék egyet se menni. A másik kezében valami furcsa kampós pálca volt, de a pálcán drótok voltak, s az alján kicsi és fekete vászontollak lebegtek.

- Az mi a keziben? - kérdeztem.

- Esőtartó - mondta anyám.

Amikor látta, hogy csak botot látok, hozzátette:

- A vásznát elvitte a szél.

Azt már meg sem vártam, hogy kérdezze, hanem a tarisnya száját megnyitottam egy kicsit, s feléje tartottam.

- Nézze meg - mondtam -, itt egy madárfiú van!

Nagy örvendezéssel így érkeztünk haza, de akkor már kész este volt. Apám ott ült az ereszben, a kályha mellett a kicsi széken, de csak enyhülő arccal nézett reám, hogy mégsem veszttem oda az égiháborúban.

Hát, most már kár is lett volna értem, mert ezen a nyáron, minek a végén immár nyolc-esztendőss lettem, nemcsak fő segédje voltam atyámnak bármiféle munkában, hanem sok mindent magam is el tudtam végezni egyedül. De a mezei munkát, mely reggel elvitt hazulról, s rendesen csak este hozott haza, abban az időben gondokkal árnyékolta bé a rigó. Kicsi kalitkát szerkesztettem volt neki, s kora reggelenként, mialatt apám ellátta a teheneket, én is bogarakat és hernyókat keresgéltem a rigónak. Félttem azonban folytonosan, hogy valami történni fog vele; s ez bé is következett, mert az egyik este, amikor apámmal együtt hazajöttem a mezőről, azt kellett Annától hallanom, hogy a rigó elrepült.

- Mikor?! - kérdeztem.

- Nem néztem meg, hogy hány óra volt - mondta Anna.

Anyámra tekintettem, mintha ő még tudott volna segíteni a dolgon, de anyám kedvesen és szelídítő módon csak mosolygott, és így szólt:

- Már otthon van rég.

- Hol otthon?

- Fenn a hegyekben, a bükkfa-kastélyban - mondta anyám.

Nagy bánatban voltam egy ideig, de aztán, mivel madárfiú sem volt már, lassankint az emlékeim közé költözött az a zivataros nap is, amely valójában kétszer sötétedett volt bé. Azt hittem, hogy ott nyugton is marad immár örökké, de abban az esztendőben még két olyan esemény történt, amely az emlékezetemből egy kicsi időre előszólította.

Az egyik esemény nagyon szomorú volt, s éppen Szent István napján esett meg. Mivel másokkal együtt mi is el voltunk maradva a mezei munkával, hát azon a napon is, ámbár nagy ünnepnek számított, az egyik ciheres kaszállón szénát csináltunk. Mindjárt délebed után nagy

és hirtelen felhőszakadás zúdult a földre, s rövid ideig úgy dolgoztak a villámok, mintha tüzes nyársaikkal meg akarták volna likgatni a földet. Amikor pedig elvonult a mérges vihar, utána nem sok idővel furcsa kiabálást és hangokat kezdtem hallani a völgy felől. S mivel a fülem mintha jajveszékelést is fogott volna, megfutamodtam arrafelé, hogy vajon ott mi lehet. A bokros helyeken és a gyér fák között addig futottam lefelé, amíg egy nagy lapos kaszálló közepiben, egy magányos fa alatt embereket láttam összegyűlve. Amikor odamentem, s fura-kodva a fa alá néztem, hát két kaszás embert láttam, amint mozdulatlanul ott feküdtek a földön. Az egyik hosszan feküdt, s a másik magába roskadva, a két kasza pedig felettük lógott, a fa ágára akasztva.

- Mi lelte őket? - kérdeztem.

- A villám megütötte - mondta valaki.

Egyszerre megborzadtam, mert én halott embert is csak a ravatalon láttam odáig; olyant pedig, akit a villám sújtott volna agyon, el sem gondoltam volna soha. De akit ravatalon láttam, az is egészen más volt, nem olyan, mint ez a két ember, akik a viharban, mint valami óriási makk, valósággal lepottyantak a fáról, hogy a halál disznói lent őket megegyék.

Mindenki sötéten szomorú volt, a két halott mellett pedig asszonyok sírtak. S abban a gyászos bánatban magukra maradtak az emberek, mint az esett és jelentéktelen árvák, mert az idő hamarosan kiverődött, s fényes és párás örömben úgy úszott minden, mintha nem is meghaltak volna azok ketten, hanem megszülettek volna.

Hát akkor, azon a furcsa és kegyetlen délutánon, az én emlékeim közül is előfurakodott az a hegyi zivataros nap, amikor én is a csapkodó villámok között ereszkedtem le a Fenyés köves útján. Hát ha engemet is levágott volna akkor a villám! De valamilyen okból nem vágott le; talán ezért, hogy ismét iskolába menjek, és írásban s olvasásban nyaggassam az ábécét, ahogy azt a második osztályban tenni kellett. De az is lehet, hogy abban a veszedelemben csupán a Márton napja kedviért maradtam meg, ami tudvalevőleg novemberben van, s a nagyapám emlékezetére szolgált.

Akkor történt ugyanis, hogy apám ismét elment egy kicsit hazulról, s amikor éjfél után ittas állapotban hazajött, akkor felemlegette azt a régi hegyi napot, amikor sőt vittem a tinóknak, és az erdő között belékerültem az égiháborúba. Különösnek tartottam, hogy addig soha nem szólt róla, hanem magában tartotta; de aztán idővel beláttam, hogy sok gondja-baja között nem törődhetik minden kicsi dologgal. Nem úgy volt azonban, ahogy én véltem, mert azon a Márton-nap éjjelén elmondta az egész nyári zivataros nap történetét, majd intelmeket fűzött hozzá, végül pedig így szólt:

- Féltél-e egyedül az erdőben?

Mivel nem akartam hazudni, kimondtam nehezen:

- Félttem.

- Mitől féltél?

- Mindentől.

- A villámoktól?

- Azoktól is - mondtam.

Atyám elgondolkozott, nehogy valamit kifelejtsem, majd hirtelen fordulattal azt kérdezte:

- Most félsz-e?

- Most nem sisteregnek a villámok - mondtam.

Eme mondásom után azt hihette nyilván, hogy kicsibe veszem őt, mert egyszerre akkorát kiáltott, hogy az fölért volna egy kisebb mennydörgéssel. Én és a lámpavilág megremegtünk egy kicsit, anyám azonban, aki már éppen várta az új gyermeket, bátran odaszólt neki:

- Ne indíts háborút, amikor mindenki aluszik!

Apám valóban csendesebb lett, de a hangjában keserőséggel mondta:

- Meg kell neki ismerni a szegény ember életét!

- De nem éjfélkor! - felelte anyám.

S bár igazat mondott, apám mégsem törődött véle, hanem így folytatta:

- Hadd tudja meg, hogy menni kell hidegben s melegben; dolgozni kell sárban s a porban... Szép időben izzadni, s esőben megázni... Nem számít a vihar sem, csak egyedül az számít, hogy mocskolódjék és dolgozzék, mert ez lesz az ő sorsa, ha immár ideszületett nekünk...

Erre anyám sem tudott szólni rögtön, mert tudta, hogy úgy van, hiszen az adó, a rovatal és a hivatal, s még a mostoha időjárás is, mind nyomott minket. De aztán a vigasztalanságból mégis kiröppentett anyám egy szót.

- Megváltozhatik - mondta.

Apám felemelte a fejét.

- Hogy s mint? - kérdezte.

- Úgy - folytatta anyám -, hogy embereké a világ, s egyszer megváltoztatják. Összefognak, akik bajosan élhetnek, s fordítanak egyet rajta.

- Az kéne hát! - mondta atyám.

Elhallgattak, gondolván talán, hogy most már a reménységen van a sor.

S az én számomra az kezdett is békövetkezni, mert apám kiengedett sötét szavainak a bokrából, amelyek azért voltak olyan riasztók, mert igazak voltak. Így aztán ismét célul tűzhettem ki, hogy megint elaludjam, ami hamarosan meg is történt.

Másnap, amikor újból az iskolában ültem, az jutott eszembe, hogy én már, ha felnőhetek, bizonyosan okos ember leszek, mert éjjel apám tanít s nappal a kisasszony.

Így múlván a hetek, nemsokára leesett ismét a hó.

Aztán a hóhulláson kívül nagyobb esemény sokáig nem történt, hacsak eseménynek nem számítom azt, hogy karácsonykor a kántálók hozzánk is eljöttek. Igaz, hogy csak afféle első járatú növendéklegények, de az is azt mutatta, hogy Annát immár kezdik leányszámba venni, mert a karácsonyi kántálók csak leányos házakhoz mentek el. Anyámat elég váratlanul érte a dolog, de szerencsére kalács és dió-mogyoró volt a háznál, amivel meg lehetett kínálni a legényecskéket, kik a Kisded születésnapját arra használták fel, hogy belé akarjanak cseperedni a legénysorba.

A farsangon aztán még annál is nagyobb esemény történt, mert megszületett az új testvérem, aki fiú volt, s akit Gáspárnak kereszteltek. Ez a születés mindjárt két jóféle hasznos dolgot is eredményezett nekünk, főleg gyermekeknek, akik már Annával és az újjal együtt négyen voltunk. Ugyanis ennek a kicsi Gáspárnak is, mint ahogy velem is tették volt, két keresztanyát hívtak, s az mind a kettő hordta a gyermekágyhoz az ünnepi ebédeket, ami dicséretes nagy szokás volt. Az elején hetenkint kétszer-háromszor is hoztak ilyen ünnepi ebédet, ami tyúk-

húslevesből állott, benne a főtt tyúkkal; valamint pánkó vagy kürtőskalács is járt hozzá. Azokat aztán jóformán mi ettük meg, mert anyám csak a szokásnak tett eleget, amikor megköstolgatta; ellenben az öröme abban telt, hogy mi az egészet lelkesen elkölsük.

Amíg anyám ki nem szabadult, vagyis amíg a gyermeket ismét bé nem mutatták a templomban, úgy hat hét múlva, addig nekünk is igazi farsangunk volt a jó ebédek után.

Utána pedig az a nagy dolog történt, hogy nagyanyám, tekintve immár a négy gyermeket, szobát cserélt velünk. Vagyis mi átköltözhattünk a nagy szobába, ahol addig ő lakott, mint egy nagy fejedelem; ő pedig egész hatalmával és a mártíromság öreg koszorújával bévonult a kicsi szobába.

Nagy és emlékezetes dolog volt ez a változás, mert bennem olyan érzéseket költött elevenre, mintha egy kicsit más és tágasabb világba költöztünk volna. Nem kicsi kalitkában voltunk már, melynek az egyik ablaka a csűrre és a favágóra szolgált, s a másik is csak a fák és a messzi házak teteje között mutatta a távoli világot. Hanem tágas nagy szobában, melynek dél felé két jólátó ablaka volt; nyugati irányban pedig, a ház utca felőli és felemelt homlokán, úgyszintén két ablakon lehetett messzire látni, át a Nyikó völgyén, a szabad és szelídebb világba.

Ettől az időtől kezdve atyám hajnalonkint még korábban serkentett fel, hogy tüzet gyújtsak. Helyes is volt ez a korábbi tűztevés, mert a négy ablakon keresztül sok hideg lopakodott bé éjjelen át a szobába, s így a kicsi kályha a melegítésre több időt kért. De én nemcsak szívesen keltem fel korábban, hanem idővel úgy megszoktam a dolgot, hogy serkentés nélkül is gyakorta idejében ébredtem. Amíg a forgácsot béraktam, és a szalmával lábra kapattam a tüzet, sokat kellett dideregnem, mert olyan nagy hidegek jártak akkor, hogy a fák ágaira fehér kötés fagyott, s talán még a szerelmes legény sapkájában is megfagyott a bolha, amikor a legény hajnal felé csikorgott haza a kedvesétől. Az ablakok is mind fehérre vastagodtak, mire eljött a hajnal; s úgy oda voltak fagyva, hogy jó ideig, amíg ki nem engedett, nem is lehetett kinyitani.

Nap nap után így folyt az élet, szinte állandó és egyforma forgással, a népesedő szegény családban, az erdős hegyek lábánál, a völgyi faluban.

Aztán ismét eljött a tavasz, s a tavasz után a dolgos nyár. A munkát csak olyan nagy események állították meg egy kicsit, mint amilyen az országos baromvásár volt, amelyet a mi falunkban Nagyboldogasszony körül tartottak minden esztendőben. Ilyenkor nagy bolydulás volt, mert a vegyes sokadalomból senki nem akart kimaradni, akinek legalább egy tinója volt; s akinek még egy tinója sem volt, az olyan ember éppen azon buzgólkodott, hogy valahogy legyen neki. A környező s a távolabbi falukból csak úgy özönlöttek hajnaltól délig az emberek; ki szekérrel zörgött, ki gyalog hajtotta marháit. Az egyik csak egy borjút, a másik gyönyörű két ökröt, sokan pedig kikefált lovakat rúgtattak a sokaságban, mely teli volt kiáltásokkal, nagy kurjantásokkal; nyerítésekkel és hatalmas bőgésekkel. A pogácsás is kirakta a változatos pogácsákat; a mészáros szabad tűzön cserszegtette a húst és szagosította meg az állatok bőgését; a korcsmárosok fénylettek, mintha szerelmesek lettek volna mindenkibe; s a méhsert is megcsapolták, hogy mindenki, aki elvégezte volt a húsvéti gyónást, ihassék belőle legalább egyszer egy esztendőben.

Mindenki alkudozott, barátkozott és marokba csapkodott; s nem volt senki jövevény, akinek délutánra legalább egy örökké tartó barátja vagy egy édes komája ne lett volna.

De mi, gyermekek sem ültünk otthon azon a napon, ami maga után vonta a következő napot is, mert az árusok és a vásárosok közül sokan másnapra is ottmaradtak. Egyik azért, hogy még eladja megmaradt portékáját; a másik azért, hogy a veszteséget helyrehozza vagy a nyereséget megfellebbe; a harmadik pedig részegen ragadt ott valamelyik új komájánál, s csak másnap reggel vette észre, hogy nem mene el a tegnapi.

Mi, gyermekek egyik napon sem maradtunk otthon.

Azt gondoltuk, hogy a világon nincs is nagyobb sokadalom, mint amekkora nálunk van. Láthattunk tarka teheneket, amilyeneket nem tartottak a mi falunkban. Vastag bőrű és fekete, rettentő bivalyokat is láttunk, ami szintén nem volt senkinek nálunk. Merkelő bikát és gangos ménlovat is nézhettünk; sőt nagy fülű szamarat is, amely ugyancsak annyira nem volt honos a faluban, mint ahogy a szárárral vetekedő óriásnyúl. A pogácsák, a méhser is bámultatták magukat, de legjobban mégis a sárgadinnye varázsolt meg minket, mert a mi földeinken csak annak a mostoha testvére, vagyis a tök termett meg. Órák hosszat ott ólálkodtunk a kóberes szekerek mellett, amelyek valahonnét messziről hozták a dinnyét. Figyeltük a dinnyék gazdáját, de azok között sem találtunk egyet sem olyant, aki legalább azon a két napon vak lett volna.

Akkor jöttem rá én is, hogy milyen nagy baj a pénztelenség. S amikor ezen elkeseredve gondolkoztam, életemben először jutott eszembe, hogy pénzt keressek valahogy. Mivel nagy meleg volt, melyben a szomjúság is egész nap ott van a vásáron, az a gondolatom támadt, hogy vizet kéne árulni a szomjas embereknek. Hamar hazamentem, s egy nagy korondi korsót megtöltöttem jó hideg kútvízzel, a korsó szájára ráakasztottam egy csuprot, és visszasiettem a vásárba. Nem volt egészen rossz a gondolatom, mert két óra leforgása alatt eladtam a korsó vizet. Igaz, hogy csak egy krajcárt kértem egy csupor vízért, amit még meg is szereztem, ha valaki szomjasabb volt, vagy esetleg nagyobb vízívó, mint ahogy kellett volna.

Így aztán, mint vízkereskedő, sokféle emberrel akadtam össze. De azok között egy olyan emberen ámultam a legjobban, akinek az öltözete is egészen más volt, mint a miénk; azonkívül pedig nem is úgy beszélt, ahogy mi, hanem megnyújtotta kegyetlenül a szavakat, s valami más beszéddel is szólott egyszer a fiához, aki egy furulyával a kezében ott üldögélt a szekér farában. Az embernek nagy haja volt, és a haján gombakalapja. A buggyos ujjú inge fölött kicsi bundamellényt viselt abban a nagy melegben; az inge pedig, a nadrágján kívül, szinte a térdéig le volt eresztve, s a derekán egy széles bőrszíjju szorította össze.

- A bácsi mi? - kérdeztem tőle.

- Román - mondta, majd hozzátette: - Román ember.

A fia egyet sem szólt, de ő szívesen beszélt velem. S hamar elmondta, hogy ő Holdvilág faluból való.

- Hát az hol van? - kérdeztem.

- Ottan, hol van Ebesfalu - mondta.

Tőlem Ebesfálvát is mondhatta, mert azt éppen úgy nem tudtam, mint Holdvilágot. Csak az a bámulat támadt bennem, hogy milyen nagy lehet a világ, ha ilyen emberek s olyan faluk is vannak benne. De a képzeletemet a román ember nem hagyta röpködni, mert olyan beszédes lett, hogy egy percet sem hagyott szó nélkül. Hanem elmondta, hogy egy egész napig jött a falujából, s az egyik lova útközben meg is sántult. Szerette volna még ősz előtt eladni őket, mert kényesek és nagyétkűek; s másik olyan kettőt akart venni helyettük, melyek nagyobb szőrt viselnek, s jobban elviselik a bajt. Mondta neki egy vasúti ember, hogy a farkaslaki vásáron olyanféle makacs lovat lehetséges venni, mert hegyi falu az, s nagy vására van neki. Az igaz is, mert hegyek vannak a szemnek, s a vásár is forgalmas, de mégsem akarják venni az ő lovait. Mikor meglátják, hogy sánta, mindjárt fordítják másfelé a szót, pedig csak kényességből lett sánta, miből három nap alatt semmi sincs.

- De van nagyobb baj - mondta.

Amikor megkérdeztem tőle azt a nagyobb bajt, akkor elmondta, hogy a szénája elfogyott, mert a lovak mind megették. Az pedig úgy történt, hogy ő elment összevissza a vásárba, a lovak pedig nekifordultak a szénának, s addig ették, amíg mind megették, mert a fia csak üldögélt háttal nekik és a furulyát fújta.

- Most kéne széna - mondta ismét az ember, majd hozzátette: - Nektek nincsen eladni?

Jólesett nekem, hogy kilencesztendős létemre úgy beszélt velem, mint egy meglett emberrel, bár az öltözetem olyan is volt, mert harisnyában voltam, fekete kalapban s kicsi mellénykében, csak éppen mezítláb. Idegenben is érezhette magát, akinek nálunk nem volt komája; s a barna szemében is sok méla szomorúság volt.

- Menjünk, hátha lesz - mondtam neki.

Arra a „hátha lesz”-re a román ember egy összekötő kötelet vett magához, s ketten megindultunk hazafelé. Amíg mentünk, azalatt elmondta, hogy neki mi a neve, amiből csak arra emlékszem, hogy valami Pável volt; s el azt is, hogy kevés földje van otthon, de inkább fuvarozik a két lóval, mert a vasúttól nem messze lakik. Említette azt is, hogy magyart ismer, aki jó ember, s most velem eggyel több lesz azoknak a száma. Amikor ezt kimondta, egy kicsit megijedtem, hogy otthon esetleg nem adnak szénát neki, s akkor én kiesem nála a jó emberek sorából. De szerencsére nem úgy lett, mert atyám a vásárban időzött valahol, anyám pedig megengedte, hogy Pável bácsi egy öl szénát viessen. Mivel én is segítettem neki, majdnem egy mereklye szénát kötött össze, de csak akkor jött a meglepődése igazán, mert anyám nem fogadott el a szénáért pénzt.

- Ember emberrel találkozik - mondta neki.

Pável bácsi megköszönte a jótéteményt, én pedig a kicsi utcán keresztül elkísértem őt az útig. Ott amikor látta, hogy vissza akarok menni, azt mondta nekem, hogy nagyobb koromban, ha majd arra vezet az utam, őket látogassam meg; azután pedig, mialatt a jobb kezével a szénát kötélénél fogva a hátán tartotta, a bal kezével kotorászni kezdett a zsebében, s nekem egy piculát adott, vagyis húsz fillért. Visszafutván, anyámnak örvendezve mutattam meg a pénzt, s melléje azt mondtam:

- Jó ember volt ez a román.

Anyám valami olyanfélét mondott erre, hogy a jó ember szerencsével jár, ami reám nem nagyon talált akkor, mert a piculából nyolc krajcárt fanyelű bicskára költöttem, de a boltos egy olyan zöld nyelű bicskát adott nekem, aminek másnap az éle hátratörött. Ebben a szomorúságban aztán a vásár lassankint visszahúzódott az emlékeim közé, s a vásárral együtt a román ember is.

S elkövetkezett megint a nap, amikor ismét az iskolába kellett menni. Ez nemcsak azért volt nevezetes, hogy immár harmadik osztályos voltam, hanem főképpen azért, mert a „nagyok” iskolatermébe kerültem, s már nem a kisasszony keze alá, hanem a tanító úrhoz. A változásban nagy örömem volt, mert tetszett nekem, hogy természetben és tekintélyben egyaránt növekszem; csak éppen amiatt szomorkodtam egy kicsit, hogy a kisasszonyt el kellett hagynom, mivel szerettem őt és a tanítását, bár elég változékony természete volt. Ebben a szomorkodásomban valamit enyhültem azonban hamarosan, mert a kisasszony sokat időzött ismét nálunk. Részint Bajna paphoz jövégetett bé, aki a katekizmust tanította nekünk; részint pedig a tanító urához, akit pótolta is sokszor, mert a tanító úrnak sokféle dolga volt mindig. Gazdaságot is tartott, lovat és tehenet; kertészkedni is szeretett, nemkülönben gondozni a gyümölcsöskertet. Mindezeket s még hozzá a kántorságot nem tudta úgy megtenni, hogy mégis mindig a teremben legyen, s tanítson minket. Ámbár ha egyazon időben három helyen lett volna, mi azon

sem tudtunk volna csodálkozni, mert olyan serény és fürgé ember volt, mint a nyúl és az egér együtt. Vidám és kedves arcán kicsi kunkori bajuszát viselt; gyorsan is beszélt, mint amilyen hirtelen mozgott; s futni, ugrani és énekelni olyan csodásan tudott, hogy mi nemcsak ámultunk rajta, hanem neveltünk is mindig.

Az emberek is nagyon szerették, főleg a nyájas beszéde és a szép éneklése miatt.

Bezzeg Bajna pap egészen más ember volt. Jó termete erősnek látszott, a fekete haja mindig lobogott, és tűzzel volt teli a sötétbarna szeme. Úgy is járt sokszor, mint egy legény, aki már mindenkiel megküzdött, de senki sem akadt, aki a földhöz tudta volna őt verni.

A jegyzőt most nem említem, hanem máskorra hagyom, mert abban az idő tájban, vagyis harmadikos koromban valami olyan dolog történt, amiben a pap, a tanító és a kisasszony háromságot alkotott, bár egyáltalában nem szentet.

Ez a furcsa és hihetetlen dolog az ősz folyamán történt, ami hosszan tartott, és szép is volt abban az esztendőben. Nagyon későn mégsem lehetett, mert a nagy vaskályha, amelyik a negyedik osztályosok padjai előtt állott a teremben, még nem került tűzi használatba. Ott állott hidegen és némán a kályha, melynek az ajtaját az elmúlt tél óta ki sem nyitotta senki. Amikor azt utoljára bétették, talán akkor vehették el a hosszú és kanyargós kürtöt is róla; s még úgy ült most is, az oldala tetején azzal a kerek nyílással, ami a kürtőnek a helye. Hát ez nem is lett volna baj, ez az alsó nyílás; ellenben az a felső, amelyik a mennyezet deszkáján üresen kereklett, hogy majd a körtőcsövet a padlásra vezesse, az a felső karikanyílás belékerült a hihetetlen történetbe.

Úgy volt ugyanis, hogy az egyik reggel, mint máskor is, bégyültünk az iskolába. Egy darabig magunkban zajongtunk, mert a tanító úr valahol késett. Bizonyosan fontos dolga volt, talán a gazdaságban, vagy ki tudja hol. Úgy kellett lennie, mert nagy sokára sem ő jelent meg minket tanítani a teremben, hanem a tanítóné kisasszony, vagyis az ő felesége. Az ilyen dolgot sohasem bántuk, mert a kisasszony, amikor az ura helyett jött, nemigen kérdezett tőlünk leckét, hanem csak olyanformán töltötte velünk az időt, mintha iskolában volnánk. Akkor reggel is, amiről most beszélek, megjelölt valamit az olvasókönyvben, hogy azt a nagyobbak másolják le; nekünk pedig, kiknek füzetünk és palatáblánk még vegyesen volt, azt kellett írásban felsorolni, hogy az esztendőnek hány évszaka van. Amikor ezt velünk elrendezte, ő felült az emelvényre az asztal mellé, mi pedig munkához láttunk. Ez a munka, különösen a harmadik osztályban, nagy mozgolódással és sűrű duruzsolással kezdődött, mert voltak olyanok is, akiknek sem irkájuk nem volt még, sem már palatáblájuk. Ezek vagy lebújtak a padra, mintha nyögnének belé, úgy írnának, de közben csak puffogtak a mások zavarására; vagy pedig azon ügyeskedtek, hogy valakitől kerítsenek egy irkalapot.

A kisasszony valami könyvet kezdett olvasni, de az ablakok felé is nézegetett mindegyre. Reánk nem sokat hederített, csak néha, mintha álmában szólalt volna meg, úgy mondta:

- Csend legyen.

Csend azonban nemigen lett, mert akiknek akadt volna is, amire írjanak, azok is az esztendő évszakain osztozkodtak, mintha közös megegyezéssel abban az órában kellett volna eldönteni, hogy az évnek hány szaka legyen, s azokat miképpen nevezhetnők el. Miközben a szegény esztendőről javában folytak így a tanácskozások, akkor lépett be az ajtón Bajna pap, vagyis a plébános úr, aki nekünk a katekizmust s a nagyobbaknak a bibliát tanította.

Azt hittük, akkor is azért jött, hogy tanítsa.

Ez nyilván a szándékában is volt, azonban ott találta a tanítóné kisasszonyt, akinek nagyon megörvendett. Örülhetett is neki, mert a kisasszony mosolyogva és igen kedvesen fogadta. Így aztán az ő tanítása nem kezdődött el, hanem az asztalnál egymás mellé ültek, mire a kisasszony azt mondta nekünk:

- Amit eddig csináltatok, folytassátok.

Hát mi folytattuk, amit addig csináltunk, vagyis kevergettük az évszakokat, amelyek közül az őszt elevenen láttuk az ablakon keresztül; de a tavaszi pezsdületet is eléggé, mert a kisasszony és Bajna pap úgy nevetgéltek, és nevetgélve úgy sugdolóztak, hogy idősebb korunkra nekünk is kedvet csináltak. Mi ártatlan és jó szemmel néztük őket, sőt a jókedvüket még hasznosnak is tartottuk, mert magunk között követhettük az ő példájukat, vagyis kisebb s majd nagyobb elevenséggel úgy vidámodtunk, ahogy ők.

Így múlt az idő.

Egyszer azonban Bajna pap, akinek nemcsak jó füle volt, hanem alkalmas helyen is ült, váratlanul meghallhatott valamit, mert figyelni kezdett a mennyezet felé, s főleg arra a tájékra nézegetett, ahol a kürtő csövének üres helye kerekben a padlásra felnyílt. S ahogy nézte azt a helyet, és figyelt fölfelé, a kisasszony is nyújtani kezdte arra szép fehér nyakát. Erre már mi is azt gondoltuk, hogy vajon mi lehet ott, s úgyszintén a kerek lyuk környékét néztük valahányan.

A nagy figyelésben lassan csend lett.

S abban a csendben valami mozgolódást és néhány csoszsanást én is hallottam, ott fenn a kürtőlik körül. Azt nem tudom, hogy Bajna pap mit hallott, vagy éppenséggel látni is láthatott-e valamit, de szemét a kerek lyukra szegezve, abban a várakozó nagy csendben felkiáltott oda:

- Kácc oda, ne!

Ebből a találó odaszólásból mi csak azt gondolhattuk, hogy macska járhat a padláson, akit a plébános úr meg is látott a nagy kerek likon keresztül. Csak az járhat, valami tekergő macska, aki megszorult odafenn a padláson, s most azon a kerek lyukon szeretne visszajönni a szabad világba. Bizonyosan dugdosta is már lefelé a fejét, de aztán mégis igen levegősnek találta le a padlóig a helyet, s irtózásának a tetejébe még a „kácc”-ot is megkapta szegény.

Így lehetett valahogy, mert amint a plébános úr felkiáltotta oda a riasztást, utána rögtön nevetni kezdett, s olyan csillogó szemekkel nézett a kisasszonyra, mintha jólesett volna neki, hogy kedves helytelenséget követett el.

Gondolni lehet, hogy mi is nevettünk.

Sőt, úgy nekibátorodtunk, mintha valahányan kispapok lettünk volna, akik háromszor buzgóbbak akarnak lenni, mint a nagyobb pap. De csak néhány perc múlhatott el ebben a mi nevetésünkben, még öt perc sem talán, amikor egyszerre kivágódott az iskolaterem ajtaja, s azon úgy villant bé a kisasszony férje, vagyis a fürge kántortanító, mintha puskából lőtték volna ki. Mire jóformán észrevettük, már ott termett az emelvényen a pap mellett, a kezében megfémlett az óriási padláskulcs, ahogy a papra sújtott véle.

Megdermedt a csend is.

Abban a percben Bajna papnak az arcára csordult a vér, a tanító pedig megfordult helyből, és gyorsan kiment a nyitott ajtón. Utána egy kicsit tétován állt véres arccal a pap, majd a zsebkendőjét az arcára szorította, ránézett emberségesen a kisasszonyra, és szó nélkül megindult kifelé.

Lassan kiment a teremből.

A kisasszony fehéren állott még mindig az asztal mellett, mi pedig némaságba dermedve vártuk, hogy legyen már valami, mintha idáig nem történt volna még semmi.

- Menjetek haza! - szólalt meg végre a kisasszony, mire mi a padokból felugrottunk, hogy a borzasztóságból végre elfuthatunk. De ahogy éppen futásra felugrottunk, már a zaj miatt kiáltva tette hozzá a kisasszony:

- S mondjátok, hogy a tanító úr megbolondult!

Hát mi sohasem fogadtunk jobban szót neki, mert futásunkban az úton s mindenütt a falu között, csak azt kiabáltuk, hogy a tanító úr megbolondult. Amiben volt is valami, mert a falut is úgy megbolydította azzal a padláskulccsal, hogy már senki sem akarta hinni, hogy a kürtőlíknál macska járt a padláson, hanem mindenki a tanítóról képzelődött ama macska helyett. Nagy bizonyosságukban már mendemondákat beszéltek az emberek, s hallottam olyan asszonyt is, aki előttem erősítette, hogy egy fél méternél is nagyobb volt az a kulcs.

- Ugye, kicsi Áron? - szólott hozzám, hogy tanúskodjam mellette.

- Két ember vitte utána - mondtam.

Az ilyeneken aztán sokat nevettek.

A legtöbb ember azonban már néhány nap alatt pártokban állott. Nagy pártja volt a papnak, de nagy a kántornak is; sőt a kisasszonyt is igen sokan pártfogolták, különösen a fiatalabb asszonyok és a legények közül. Atyám nem volt a kisasszony mellett, hanem azt szerette volna, hogy a pap és a kántortanító is maradjanak meg a faluban; s anyám is úgy vélekedett. Én azonban, aki láttam is a hirtelen és szomorú eseményt, valójában meg sem értettem ezt a nagy zendülést, mely mindenütt jelen volt, ahova csak ment az ember. Sőt megmutatkozott még a templomban is, mert a rákövetkező vasárnap valóságos sátoros ünnep volt, olyan sokan elmentek a templomba.

Ott voltam én is.

A kántor buzgón játszott az orgonán, s mise alatt buzgón felelgetett a papnak, kinek a feje nagyjából bé volt kötve. A fehér kötés akkor látszott legjobban, amikor felment a szószékre, hogy prédikáljon. Az emberek nagyon várták, hogy mit fog mondani, s nyilván a kántor is szurkolt az orgonasípok között, de a pap messze elkerülte a verekedésről szólani. Valami tessék-lássék prédikációt mondott csupán, nem úgy, mint én tettem volna, ha akkor történetesen a pap helyében vagyok. Mert én Ábrahámról prédikáltam volna, ki jámbor nőkkel eléggé környékezi vala magát, de az Úr mégis kedvelte nagyon; vagy esetleg szóltam volna a mezők liliomáról, mely szép virág kedvelése közben a darázs megcsípheti az embert.

Igaz viszont, hogy ezt csak a mostani fejemmel mondom, mert azon a vasárnapon, amikor kilencesztendős fejemmel néztem fel a pap békötött fejére, még mindig nem értettem, hogy miért kellett fejbe sújtani őt; s ha már ez megtörtént, akkor a templomban miért működnek úgy együtt, mintha nem is történt volna semmi!?

Akkor délután már nem állottam meg, hanem megkérdeztem anyámtól:

- A kántor miért verte meg a papot?

Anyám úgy nézett rám, mintha már régen tőlem várta volna erre a feleletet.

- Te voltál ott! - mondta.

Aztán továbbment.

Anna már, aki tizenöt esztendő volt akkor, anyámnál dicsekedőbb volt, és nálamnál tudósabb, mert így szólt oda nekem:

- Azért verte meg, mert el akarta szeretni a feleségét.

- De a pap úgysem házasodhatik! - mondtam erre.

Úgy nevettek rajtam, mintha én csak tettem volna magamat, vagy egészen tudatlan volnék. Pedig csakugyan nem játszottam a szóval, s tudatlan sem voltam már, mert nem kellett bizonygatni nekem, hogy van a világon szerelem; sem azt, hogy a szerelemmel, ha eljön az ideje, mi jár együtt. Eleget láttam, hogy a kakas miképpen szedi a vámot a tojásból; kutyákat is láttam mesterkedni, sőt a szomszédban, Pali bácsiéknál, a felnőttekkel együtt néztem egyszer, amikor a bikát kieresztették, és megnyomorgatta a tehenet. Gondoltam, hogy az embereknel is valaminek lenni kell, de én addigelé egyedül csak azt láttam, hogy a legények kedveskednek és játszanak a leányokkal, unalom nélkül kergetik őket, s ha megfoghatják, akkor szorongatják, amitől a leányok sikoltozva nevetnek. Én is kergettem már a leánykákat az iskolában, sőt az egyiknek a pad alatt a lábát is megfogtam, de az a leánya olyan kényes volt, hogy a lábfogás miatt sírni kezdett.

A szerelmi féltés azonban ismeretlen dolog volt előttem, vagyis azt hittem, hogy mindenki kedveskedhetik azzal, aki neki kedves; s kiváltképpen akkor, ha az a másik még örvideni is tud a cirmoskodásnak. A pap sem csinált egyebet, csupán kedveskedett a kisasszonynak, aki úgyszintén vidámkodott véle; s mindettől nem lett semmi bajuk, s nekünk is csak hasznos volt. Így hát mit is gondolhattam volna igazabbnak, mint éppen azt, hogy a tanító úr valóban megbolondult, amikor fejbe sújtotta a papot.

Sok időbe telt, amíg megtudtam, hogy a szerelem húsvéti dolog, szenvedéssel és hozsannával; s hogy a két szerelmes olyan, mint két piros tojás. Csakhogy nem mint a valódiak, hanem csalóka és bolond piros tojások, mert ha folyton koccannak és ütődnek is egymáshoz, nem törnek el. Mihelyt azonban valaki más megfogja az egyiket, akkor a másik összetörik.

Mondom, csak idővel tudtam meg ezt a dolgot, addig azonban sok minden történt még.

Mindenekelőtt az, hogy az okos emberek helyre akarták állítani a békességet a faluban, amit úgy képzeltek el, ahogy említém is az előbb, hogy a pap és a kántortanító egyaránt megmaradjanak nálunk; s megmaradhat a kisasszony is, ha azonban valakinek mégis mennie kéne, akkor a tanítónőt helyezték máshova. Mivel az iskola katolikus iskola volt, a parancsnokság Gyulaféheváron székel, a püspöki palotában. S ott pedig Áron bácsinak, aki már nagyprépost lett, s így a káptalan feje, igen hathatós szava volt, az efféle igazságtevésben különösen. Néhány buzgó és mutató gazda összebeszélt tehát, hogy ők elmennek Gyulaféhevárra, s kegyelmet kérnek a kántornak. Az eszük megjárta, hogy apámat is maguk közé szólítsák, hadd legyen jó pártfogójuk a nagyprépostnál. Atyámat meg is nyerték maguknak, s bár anyám aggódalmaskodott, mégis felkészült a nagy útra. Gondolta bizonyosan, hogy a falu pénzén Áron bácsit legalább látni fogja; s bizonyosra vette azt is, hogy a nagy pap pénz nélkül nem fogja hazaereszteni.

Hát elmentek.

Ez karácsony előtt volt valamivel, s anyám úgy számított, hogy három napig odatesz apám, mert egy-egy felet utaznak, s kettőt ott eltöltenek, amíg tisztára mossák a kántort. A számítás azonban nem vált bé, mert másfél nap sem múlt el egészen, s apám már otthon volt ismét.

Nagyon le volt szomorodva.

- Hát mi történt? - kérdezte anyám.

- Mentem s jöttem - mondta apám.
- S bátyádat nem is láttad?
- Éppen hogy igen - felelte apám nagyon kurtán.

Nekünk gyermekeknek nem mondták meg, hogy atyám miért járta meg olyan hamar a püspöki várost, de aztán sok idő múlva mégis megtudtam a valót. Az pedig annyiból állott, hogy amikor az emberek megérkeztek, a püspöki udvaron megálltak a fenyőfa alatt, apám pedig kezdetnek felment Áron bácsihoz, hogy megmutassa magát, s az ügyet is megemlítsen. Amikor azonban elmondta, hogy mi járatban van a társaival együtt, akik odalenn várakoznak az udvaron, Áron bácsi elővette az óráját, s azt mondta:

- No, egy óra múlva indul a vonat.
- Melyik vonat? - kérdezte atyám.
- Amelyikkel visszamentek.

Hát apám felállott és elbúcsúzott, de lassan ment kifelé, hátha mégis egyebet szólna Áron bácsi. Szólott is, az igaz, de csak ennyit:

- Siessetek, mert elkéstek!

Még le sem ültek, úgy bandukoltak vissza az állomásra. Sok mindent gondolhattak magukban; s főleg azt, hogy a papok védik egymást. Volt ebben valami, de az a védelem mégis olyan volt, hogy karácsonyra már nemcsak új kántortanító, hanem új pap is jött a faluba.

S a kisasszony egyedül ottmaradt.

Ezzel az igazságtevéssel mindenki szomorúan meg volt elégedve; s megnyugodhattunk mi iskolások is, mert látván és megismervén az új személyeket, azok között egy sem volt olyan, akitől el lehetett volna valakit szeretni. A pap ugyanis kövér és kényeskedő ember volt, aki jobban szeretett tudományoskodni, mint az emberekkel ügyes-bajos dolgokról beszélni. A kántortanító még fiatal és legényember volt, aki egyedül kongott a lakban, ha ugyan otthon volt. De sokat járt mindenfelé s főleg a városba, ahol nyilván mulatozott is, mert másnap csupa unalom volt a borízú hangjával.

Hát ezeket a személyeket kaptuk ajándékba azon a karácsonyon.

Ahogy az idő telt, a tanítót megszoktuk, s a papnak köszöntünk, ha láttuk. Az egyikbe szerettünk volna több kedvet önteni, s a másikba nagyobb természetet, de hát ha ilyenek voltak, így is iskolába kellett járni tavaszig; s tavasztól kezdve pedig még nagyobb iskolába, ahol a földművelés ágazatait tanították.

Nagyobb esemény azonban sokáig nem történt, csupán a nyáron egy árvíz s ősszel egy háznak a leégése.

Amikor az árvízhez az eső megindult, akkor én apámmal Gordon hegye alatt voltam, egy Kővár nevű helyen, s valamilyen okból a két tehén is velünk volt. Csak arra emlékszem, hogy a felhők egészen lefutottak a földre, s ott folytak tova, miközben mennydörgött, s úgy vagdosott a villám, hogy a tehenek mindegyre megkuporodtak, mi pedig a földre bújunk, még apám is. Aztán a nagy esőben elindultunk haza, s ahogy mentünk lefelé a faluba, a víz is jött velünk az úton, s a patakok már mindenütt zúgtak. Akkor kellett volna meggyulladni az említett háznak is, ha már mindenképpen le akart égni abban az esztendőben. Mert akkor az ég oltotta volna ki, nem pedig senki, ámbar mindnyájan ott voltunk, akik mozogni tudunk. Kivonultak még a tűzoltók is, akiknek minden vasárnap délután gyakorlatozniuk kellett volna, amihez nyilván

értettek, mert valahányan katonaviselt falusi emberek voltak. A gyakorlat nem is maradt el, csak éppen nem vasárnap délutánonként tartották, hanem magánál az eleven tűznél.

Mint akkor is.

Mire felállították a szivattyúzó szerkezetet, s a tömlőcsöveket kinyújtották a víz és az égő ház között, addig már a csűrbe is belékapott a tűz. De ha elkésve is, végre fecskendezni kezdték a ropogó lángokat, jobban mondva fecskendezni kezdték volna, de a fecskendő csak kisebb-nagyobb ugrásokkal lőtte a vizet, néha pedig csak köpött, vagy éppen szipogott. Akkor fedezték fel, hogy a hosszú tömlőcsövön sok helyen kisugárzik a víz, mert a folytonos száraz pihenésben likasodni kezdett. Minket, gyermekeket mind odavezényeltek a tömlő repedéseire, melyekre rátapadtunk az ujjunkkal vagy a tenyerünkkel. Így aztán valami a tűz előtt mégis megmaradt, de a szegény gazdának abban az esztendőben bizony emlékezetes karácsonya volt.

De nekem még inkább talán.

Mert velem azon a karácsonyon olyan dolog történt, amely egész máig való életemnek egyik fontos eseménye lett, ha ugyan nem a legfontosabb. Ez az esemény egy szerencsétlenség volt, mely könnyen az életembe is kerülhetett volna; s hogy mégsem vetett véget az életemnek, azt gondolkozó ésszel soha nem tudtam megérteni. De nem is egészen jól mondom, mert ha földi létezésemnek nem is vetett véget, annak az életnek, amely reám várakozott, mindenestre búcsút mondatott.

Szokták mondani, hogy az élet útjait nem lehet kiszámítani.

Hát ezen némelyek mosolyognak, mások legyintenek rá könnyűszerrel, s vannak olyanok is, akik üres szöbeszédnek tartják. Én sem szívlelhettem soha, hogy ne magam, hanem a vak sors kormányozza az én életemet; s általában igyekeztem is én magam kormányozni. Sokszor azonban bizonyos eseményeken, amelyek csak úgy vaktában történnek az emberekkel, el kellett gondolkoznom. Ennek pedig könnyen az lett a vége, hogy az élet útjait bizony nem egészen lehet kiszámítani.

Az a karácsonyi szerencsétlenség is ilyen volt.

Szeretném a történetet hűséges és szigorú valóságában elmondani, ami emberi mérték szerint nem is látszik lehetetlennek, mert minden lényeges percére emlékezni tudok.

Azon a télen már a negyedik elemi osztályba jártam; s a karácsony, amit akkor megértem, a tizedik karácsonyom volt. Koromhoz képest is jó növésű és egészséges legényke voltam, teli kíváncsisággal minden iránt, ami körülöttem volt és a falusi életben rejtett. Semmiből sem akartam kimaradni, sőt ha lehetett, szokásokban és magaviseletben inkább azokkal tartottam, akik valamivel idősebbek voltak nálamnál. Így történt a karácsonyi kántálás dolgában is, ami nagy divatú és szép szokás volt abban az időben, amint azt valahol korábban félszóval említettem is. Egyszer majd elmondom, hogy miképpen kántáltam később is, amikor már belénöttem a fickólegények sorába; de annyit el kell mondanom most is, hogy a kántáló nyájak szigorú rend szerint alakultak, melyeknek az életkor és az életkoron belül a választás volt az alapja. Legelől jártak a katonaviselt legények csoportjai, amelyek valódi egycsővű vagy két-csővű pisztolyokkal járták hajnalig a falut, a legjobb leányokat nagy szertartással és köszöntőkkel meglátogatták, ott ettek-ittak, egy kicsit énekeltek is, majd elvonultokban a pisztolyokkal nagyokat lőttek a leány tiszteletére. Utánuk a tizenhét-húszas legények csoportjai következtek, majd a serdülő legényeké. Akik még csak tizenkét-tizenévesek voltak, azok az ünnep előtti napokban és karácsony napjának éjszakáján úgy akaratoskodtak és röpdöstek, mint a madárfiak.

Én is ilyen madárfiú kívántam lenni.

Simóval, ki az iskolában megállandósult jó barátom volt, úgynevezett patrópuskát szerkesztettünk. Ez a patrópuska úgy készült, hogy kerítettünk valahonnét egy üres rézpatront, s azt megcsináltuk puskának, vagyis fanyelet faragtunk a patronnak, amit a fanyél ágyába dróttal beléköttöztünk, aztán a rézcsőbe a feneke fölött kicsi likat reszeltünk, előlről megtöltöttük puskaporral, s a kicsi likon keresztül pedig gyufával bégyújtottuk. Néha kiugrott a patron a bölcsőjéből, máskor széjjel is vetette magát, de legtöbbször csak mérgesen megrázta magát.

Bárhogy viselte azonban magát, mindig jó nagyot durrant. Ketten Simóval még magunk mellé engedtünk néhány más cimborát is, majd karácsony első napján, korán este, úgy tettünk, mintha kántálni mennénk. Itt-ott feltűnedeztünk az utcákon, csikorgattuk a havat és a karácsonyi énekeket, néha pedig a patrópuskákkal is durrantottunk egyet.

S megvolt a boldogság.

Sokáig azonban nem üzhettük ezt a dolgot, hacsak azt nem akartuk, hogy rajtunk is puffantsanak otthon egyet. Így aztán már korán este hazamentem, de egy kicsit megbántam a dolgot, mert atyám, akitől jóformán egyedül tartottam, már elment volt a szokásos „kicsi” időre hazulról; édesanyám a bölcső mellett ült, melyben tíz évvel ezelőtt én is feküdtem, s amelyben most, halkan a „Csordapásztorok”-at zengedezve, gyöngéden ringatta Gáspárt, ki még nem volt kétesztendő. Az ötödik éves Ágnes, az a csillagszemű és fürgé leányka, már aludt az anyámék ágyában, lábtól; Anna pedig, ki már a tizenhat esztendejével komoly leányocská volt, szépen felöltözve várta, hogy a kántálók megtiszteljék őt is.

Nyugtalan voltam, s egy kicsit duzzogtam is, hogy a nagyobbakkal együtt nem járhatok én is a patyolat és zengő éjszakában. Ha pedig arra gondoltam, hogy a kántálók akármelyik percben hozzánk is bójöhetnek, akkor olyan érzés támadott bennem, mintha üres kézzel vadászokkal kéne találkoznom, akik fegyverük s tömött tarisnyájuk mellől semmibe veszik a céltalan embert.

Így hát lefeküdtem, s el is aludtam.

Azt sem tudom, hogy kántálók jöttek-e hozzánk, mert csak hajnalban ébredtem fel. Nyilván jöttek, de én olyan mélyen aludtam, hogy még azt sem vettem észre, amikor apám, valamikor az éjszaka folyamán, italosan hazajött. Elég ital lehetett nála, mert le sem vetkezett, hanem úgy ruhástól lefeküdt az egyik karos padra. Amikor én fölkeltem az ágyból, és a lámpát kicsi lángra meggyújtottam, ott láttam feküdni a padon, csizmában és ujjasban, feje alatt egy tarka párnával, amely úgy volt tarka, hogy fehérén piros, egyenes csíkok voltak, keresztül és hosszan.

Úgy aludt, mint a csutak.

Künn egészen sötét volt még, de nem tudtam, hogy pontosan hány óra lehet. Volt ugyan egy láncos falióránk, de az állott, mert a karácsony hevében anyám elfelejtette volt felhúzni a láncát. Úgy éreztem azonban, hogy korábban van az idő, mint más hajnalokon, amikor úgyszintén fel szoktam kelni, hogy a fűtőben tüzet gyújtsak. Most is nekiláttam, hogy tüzet tegyek, mint a tavalyi és az idéni télen is minden hajnalban. Amíg babráltam a forgáccsal, s a fát béraktam, és alája gyújtottam a szalmával, azalatt ismét a tegnapi estén és a kántáláson járt az eszem. Amikor bétettem a kályha ajtaját, s ott előtte ismét felálltam, a tűz gyenge ropogása mellett és az enyhe lámpavilágon álló helyemből széjjelnéztem a szobában. Az ablakok bé voltak fagyva, de a tél fehérsége sejtelemszerűen meghúzódott az ablakok mögött. Nagy csend volt a világban. Hiába füleltem, hogy hallanék-e még valamerről elkésett kántáló éneket, mert csak távoli kakasszót hallottam, azt is csak egyet. S kettőbe törve azt is, vagy valamennyit letörve belőle, mert apám olyan hangosan szuszogott a padon, hogy amikor kifelé eresztette a levegőt, akkor a kakas szavát a fülem számára kettőbe törte.

Édesanyám megmozdult az ágyban, és félig fölébredve, csendesen azt mondta nekem:

- Megfázol...

Aztán ismét elszenderedett, és többet nem szólt. A testvéreim is mind aludtak.

Karácsony másodnapja volt.

Ismét eszembe jutott a tegnapi zengedező este, amelyen kedvemre nem bolyonghattam. A nyugalanság, melyet magamban hordoztam akkor, s még szinte a duzzogás is mind bennem volt azokban a percekben, amikor ott álltam fázósan a kályha mellett, mely az ajtó nyílásain keresztül fényből aranyágakat lobogtatott az asztal felé.

S akkor hirtelen eszembe jutott valami, ami kedvet csinált nekem.

Abban a percben öltözködni kezdtem, de csendesen mozogtam, és lassan vettem fel a cipőmet és húztam magamra a posztóharisnyát, nehogy ismét felébredjen anyám, s megkérdezze tőlem, hova készülök. Mert ha felébredt volna, s megkérdezi, bizonyosan megmondtam volna neki az igazat, minek folytán nem is engedett volna ki a házból. Az igazság pedig az volt, hogy a szomszédba készültem, Pali bácsiékhoz, nagyanymnak ahhoz a módos gazdatestvérehez, akit már említettem volt, amikor olyan nagy madarász voltam. Nem azért készültem oda, mintha az öreg pipás Pali bácsit vagy a vénasszony feleségét akartam volna látni. Bálintot sem akarhattam meglátogatni, szegényt, azt az úrfiskodó árvaházi diákot, mert még azon az őszön meghalt. Ellenben még mindig ott lakott néhai Bálintnak a nénje, vagyis a Pali bácsi fiának a felesége, akit Bertának hívtak, s nekem is nagynéném volt. De abban az esztendőben ott honolt nálunk a Berta néném öccse is, Péter bátyám, katonaviselt nagy legény. Róla nagyon jól tudtam, hogy a nagy kántálók közé tartozott a tegnap este, s meg akartam nézni, hogy vajon hazajött-e már; s ha pedig igen, akkor merre s hogyan járt az éjszaka.

A kicsi ujjasomat fel sem vettem, hanem még fát tettem a tűzre, s azután lassan kimentem a házból. Csak egy kerítés választott el Pali bácsiéktól minket, de azon a deszkakerítésen, a mi házunk utca felőli bütüjénél, egy hágdosó is volt, hogy könnyebben tudjunk egymáshoz átaljárni. A hajnali sötétben én is arra mentem, és átléptem a hágcsón. Amikor a túlsó udvaron voltam, már észrevettem, hogy világosság szűrődik ki az istállóból, ahol ők a jó lovakat tartották. Egy pillanatig gondolkoztam, hogy odamenjek-e, vagy pedig egyenesen a házba tartsak. Aztán mégis az istálló ajtaja felé mentem, mert az jutott eszembe, hogy hátha Péter bátyám van ott; s ha pedig nem ő, akkor is megnézhetem a lovakat. Ahogy odaértem az ajtóba, hát Domokos bátyám rendezkedik a lovak között, vagyis Berta nénémnek az ura.

Köszöntem neki, mire Domokos bácsi, ki harmincéves lehetett akkor, elnevette magát, és azt kérdezte:

- Hát ilyen jókor felkeltél, legény!?

- Fel én! - feleltem büszkén.

Néhány percig néztem őt és a két lovat, melyek a lámpafényben párát fújtak néha; de akkor azt mondtam, hogy egy kicsit bémegyek a házba. Domokos bácsi gondolhatta is, hogy ujjas nélkül esetleg fázodom valamicskét, s így szó nélkül tudtul vette, amit mondtam. Én pedig mindjárt el is indultam, s bémentem a házba, jobban mondva abba a szobába, amelyben Berta néniék laktak. Amikor beléptem az ajtón, az asztal fölött égett a lámpa. Olyan magosan volt, hogy én talán az asztalra térdelve sem értem volna fel. A lángja nem volt egészen lehúzva, hanem afféle félvilágot adott. Az ajtón belül egy cseppet megálltam, hogy hova telepedjem, vagy mihez kezdjek. Berta néném, ki szép kék szemű fiatalasszony volt, félálomban még az ágyban feküdt. Láttam, hogy megismert, de arra nem emlékszem, hogy szólt-e valamit. Talán inkább

csak magában tette a helyére, hogy ott vagyok. Egy három- vagy négyesztendős Kálmán fia volt neki, aki mellette elevenkedett. Az ágygal szemben üres karos pad állott az ablak alatt, s annak a padnak a túlsó végénél is állott egy másik karos pad, szintén ablak alatt, mely a túlsó szomszéd felé nézett. Ez a pad nem volt azonban üres, mert Péter bátyám megbújva aludt rajta, ünnepi ruhájában, ahogy a kántalóból, bizonyosan hajnal felé, részegen hazajöhetett.

Én belépés után, amikor egy széttekintéssel mindezeket láttam, egyenesen odamentem az asztal mellé, s leültem az üres karos padra, szembe az ágygal. Hátam mögött az ablak volt, fölöttem a lámpa égett, balra az ajtó felé kicsi kályhában sírt a tűz; jobbra pedig, csak egy ölnyre, Péter bátyám fűrészelt csendesén, végignyúlva a padon.

Kicsi Kálmán az ágyból nyújtogatta a karját, hogy oda akar jönni hozzám, de az anyja nem engedte.

S én ott ültem egyedül.

Úgy néztem körül mindjárt, hogy jól van hát, itt vagyok, de most mit csináljak. S akkor megpillantottam egy pisztolyt, mely Péter bátyám fölött feküdt, az ablak talpán. Arrafelé húzódtam, majd az alvó nagylegény teste fölött kinyúlva, elvettem az ablak talpáról a pisztolyt. Szép, kétsövű pisztoly volt, kicsiben olyan éppen, mint a kétsövű vadászpuska. Csakhogy előlről kellett megtölteni, puskaporral; s azután jól lefojtani csepűvel vagy papirossal. Hátul mind a két csőre kakas hajolt, mely ráborult arra a kicsi nyelecskére, amelyikre azt a csöpp rézkupakot borították. Ha aztán rajta volt a kicsike aranykupak, s a kakas fel is volt húzva, akkor csak meg kellett huzintani alól a ravaszt, mert az rácsapódott a csöpp aranysapkára, s akkor a pisztoly már el is szólt.

Mindezt akkor is tudtam.

Forgattam a kezemben, s kíváncsi izgalommal néztem a kétsövű pisztolyt. Mind a két csőve meg volt töltve. Vajon miért nem lőtte ki Péter bátyám, azt gondoltam. Talán akarta volna, csak nem volt kapszulája, vagyis kicsike kupakja. Vagy esetleg hiába cseszegette, mert rossz volt a kapszula, s nem gyújtotta bé.

- No hát, ilyen legényt! - gondoltam.

Csendesen, nehogy észrevegyék, odacsúsztam a padon Péter bátyámhoz, és az ujjasa zsebében kotorászni kezdtem. Valami papiros akadt a kezembe, s éreztem, hogy abban a papirosban, mely össze volt csombolygatva, van valami. Amikor a lámpa alatt széthajtogattam a papírt, néhány kupakocska aranylott elő. Egyet kivettem közölök, s megnézegettem. Olyan izgalom fogott el, hogy belül a fülemben bizseregni éreztem valamit. Tudtam, hogy tilos, amit csinálok, mert ha látná valaki, egyet jót húzna reám. De valami nagyobb volt bennem, mint a tilalom. Talán már nem is a kíváncsiság, hanem a veszélyes különösség; vagy az talán, hogy hatalmat vegyek a kétsövű pisztoly fölött, mely nagy tudománnyal van megszerkesztve, és teli van lefojtott tűzzel.

Felhúztam a jobbik cső kakasát, és a csöpp nyelecskére ráhúztam a kupakot. Ott sárgállott rajta, és a kakas fel volt húzva. Gondoltam, csak meg kéne egy kicsit rántanom alul a ravaszt, s mindjárt óriásit szólna. De azt nem tenném meg semmiért, itt a szobában, esetleg messze künn a kertben. De ha jól megfognám két ujjal a kakast, s a másik kezemmel akkor huzintánám meg a ravaszt: hát igen, akkor nem tudna ráugrani a kupakra, mert én a két ujjammal fognám a kakast, s csak lassan, kíméletesen ereszteném reá.

Akkor nem sülné el a pisztoly.

De valami kétség támadt bennem abban a pillanatban. Nem bíztam eléggé magamban. Hátha kiszalasztom a két ujjam közül a kakast! S talán a pisztolyban sem bíztam. Levettem hát a sárgálló kupakot, és visszatettem a többi közé. S ahogy visszatettem, még egy pillanatra ránéztem a pisztolyra, melyet a jobb kezemben tartottam valahogy, de hogy miképpen, arra sohasem tudtam visszaemlékezni. Csak a bizonyosság és a tudás érzésére emlékszem. Arra, hogy kupak nélkül nem sült el a puska.

Tehát meghúzhatom most már bátran a ravaszt.

S mozdult is a jobbik mutatóujjam a ravaszon, de a kis kattanás helyett abban a pillanatban nagyot robbanva elszólt a puska. A bal kezemet különös forróság öntötte el rögtön, ugyanakkor a lámpa a megriadt légben egy lobbanással kialudt, a kicsi fiú az ágyban ijedten sírni kezdett, és Berta néném a sötétben valamit kiáltott, s mintha maga alá kaparta volna a gyermeket.

De én akkor már az ajtóban voltam. Úgy menekültem, némára ijedve; s éreztem valahogy tompán s egy kicsit távolról, hogy a bal kezem nedvesen forró, és zsibong benne minden. Domokos bácsi futva jött a ház felé, ott találkoztunk össze az udvaron, majdnem még a ház előtt. Reám kiáltott, hogy mit csináltam, de meg sem állt, hanem rohant bé a házba. Nem álltam meg én sem, mert haza akartam jutni minél gyorsabban. Áthágtam a hágcsón, a kerítésen keresztül.

Éppen pirkadott.

Ahogy beléptem otthon az ajtón, anyám rám tekintett, s abban a percben a fejéhez kapott, és az arca elszörnyedt. Valami fojtott, kínlódó és sírásforma hangot adott. Akkor láttam meg én is a bal kezemet, mely vérben és roncsolva lógott. Megborzadtam, hányinger jött rám, majd sírni kezdtem. Ahol álltam, teli csorgott vérrel a padló.

- Hallgass, apád felébred! - mondta anyám.

Ha még jobban is meg tudtam ijedni, akkor csakugyan megijedtem attól, hogy apám fel talál ébredni. Engem a nagy baj mellé meg is verne talán, hogy mit követtem el; s anyám is dörgegelmet kapna, hogy miképpen engedhetett el sötét hajnalon hazulról.

Összeszorítottam hát a fogaimat.

De már ott volt a mosdótál egy magos széken, anyám vizet töltött belé, s a véres bal kezemet a vízbe tettük, hogy abban megvontassuk. Amíg ott álltam a mosdótál mellett, Annát felköltötte, és mindjárt szalasztotta is Mózsi bácsihoz, aki az anyám testvére volt. Az istenre kéri, azt üzenté anyám, jöjjön a szánnal vagy a szekérrel, mert a legénykét a kórházba kell vinni. Mondjad, hogy a hüvelykujját ellötte a bal kezén.

Ahogy Anna kifutott az ajtón, én is kiemeltem a kezemet a vízből, amely nem is víz volt már, hanem mint a vér, olyan piros. Akkor láttam először és tisztán, hogy a felső ízület fölött hüvelykem már csakugyan nem volt, s róla a bőr alább is hiányzott. A tenyerem pedig három vagy négy helyen is bé volt hasadva.

Ebből kéz többet nem lesz - gondoltam magamban.

De már úgy gondoltam, mintha nem is az én kezemről volna szó; mintha az eszem s amit léleknek neveznek, nem lett volna annyira egyben együtt, mint azelőtt. A fájdalom is zsibbadásba takarta magát, s életemben először teljes egyedülvalóságban néztem az ablakra, melyen mindjobban kezdett bejönni a fény, hogy legyőzze a lámpavilágot. Amikor apámra tekintettem, kinek az arcán már küzdött a kétféle fény, ő is olyan messze és rejtelembe feküdt, mintha csak álmomban látnám.

Anyám eloltotta a lámpát.

Aztán kivette a bal kezemet a vízből, és hagyta, hogy visszacsorogjon róla a víz. Utána elővett a padból egy nagy szőttes törölközőt, és abba belécsavarta a kezemet. Úgy leültetett a kicsi kályha mellé, és az ölembe kispárnát tett, hogy azon nyugtassam a kezemet.

Nemsokára megérkezett Mózsi bácsi, két rossz lóval és egy szánnal, melynek a derekában szénából volt az ülés. Anyám feketébe öltözött, csak a fejkendőjében voltak nagy és eluralkodó ezüstcsíkok, mintha nem is fej, hanem nagy ezüstdió lett volna a feje. Még egy hárászkendőbe belébugyolálta a kezemet, majd Mózsi bácsi feltett engem a szánra, anyám a fejemet az ölébe húzta, és megindultunk a város felé.

Már délfelé járhatott az idő, amikor a Vármegyei Közkórház elé megérkezett a két ló. Ismét levettek a szánról, de a lábamon mentem bé a kórházi épületbe. S amíg mentem a hosszú udvaron, lankadt gondolattal azt mondogattam magamban;

- Nem hittem volna, hogy így látom meg a várost...

Bent a folyosón negyedórát ha várakoztunk, s már jött az igazgatóorvos, akit Imre Domokosnak hívtak. Szépen a vállamra tette a kezét, s úgy vitt bé egy erősen orvosságszagú nagy terembe. Ott odaállott egy kicsike asztal mellé, amelyen mindenféle csillogó szerszámok voltak, üvegek és vatta. Lebontotta a kezemről a csombolyagot, megtekergette a fejét, s kétszer is mondta:

- Hüm, hm...

Én is láttam, bár nem is akartam odanézni.

Az igazgatóorvos mellett egy öregebb doktor is állt, aki az igazgatóorvosnak a keze alá készített mindent. Akkor az igazgató vattával jól megmosta a sebeket, melyek úgy kezdtek égni, mintha ezer darázs egyszerre szúrt volna beléjük. Aztán nekikezdett, hogy a hasadásokat a tenyeremen összevarja. Az úgy fájt, hogy már nem bírtam, hanem sírva fakadtam. Abban a percben azonban furcsa dolog történt, mert az öregebbik másik orvos, nyilván fenytésből, a fájdalom mellé meg is ütött. Ránéztem, hogy ez miképpen lehetséges; majd a könnyek közül a ruházatomra esett a tekintetem.

Talán, mert szegény falusi fiú vagyok?!

Ezt a gondolatomat ecet és maró méreg vette körül, s abban megült. Összeszorítottam a számat, s a szememből a könny, mintha tűzön lett volna, elpárolgott.

Többet nem sírtam.

A kezemet békötötték. Anyám és az ápolónő levetköztettek, s lefektettek a kórházi ágyra. Csak az anyám két melengető szemét láttam már, s halványan az én kedves falusi ruhámat, melyet anyám az ölében szorongatott.

Elaludtam. Csak másnap reggel ébredtem fel. Magam mellett, a kicsi fehér szekrény tetején két kiflit találtam és egy zsemlét. Anyám hozta volt nekem, még a tegnapi. Azzal búcsúzott tőlem, amikor aludtam.

Kiflit és zsemlét akkor ettem először életemben.

Tíz hétig maradtam a kórházban. Amikor onnét anyám és apám hazavitt, a bal kezemről hiányzott a hüvelykujj, de egyébként semmi baja nem volt a kezemnek. Olyan kitűnően tudtam fogni véle, hogy még jobban dolgoztam, mint azelőtt. Még sarlóval aratni is tudtam, pedig a markot bal kézzel kell hajtani, vagyis azzal kell a sarló fölött egybefogni a búzát.

Anyámnak mégis olyan gondolata támadt, hogy apám írjon egy levelet Áron bácsinak Gyulafehérvárra. S abban a levélben írja meg, hogy a legénykének igen jó esze van, ellenben a bal kezéről az egyik ujja hiányzik. Ennélfogva a mezei munkában hátrányt szenved, de tanulni kedve volna. Nem kéne-e tehát egyet próbálni véle a gimnáziumban.

Atyám megírta a levelet, és elküldte.

Tudtom nélkül s nagy titokban csinálták az egészet, pedig akkor már nagyocská legényke voltam. A titkos dolog azonban már egy hét múlva kiderült, mert Áron bácsitól megjött a válaszevél. S a levélben az állott, hogy ő nem bánja, amit atyám kért; vagyis a próbát a gimnáziummal meg lehet csinálni, ha már olyan hiányossága van a legénykének, ami őt a mezei munkában hátráltatja.

Amikor ezt megmondták nekem, mindenki reám nézett, hogy vajon én mit szólok a nagy dologhoz. Engemet azonban olyan furcsa pezsdület öntött el, hogy hamarjában nem tudtam szólni semmit. Csak a szemem pillangózott ide és oda. Aztán elnevettem magam.

S ebből már tudhatták, hogy kedvem van elmenni oda, ahol a betűk szántóföldjei terülnek el, és a megsegítő tudomány tarka mezői.

.oOo.